

Základy klinické cytogenetiky

Hanáková M.

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

Shrnutí přednášky

- základní pojmy klinické cytogenetiky - chromozom, mitóza, karyotyp, třídění chromozomů
- metody klasické cytogenetiky – odběr materiálu, kultivace, zpracování, pruhování, barvení
- vrozené chromozomové aberace, meióza a poruchy v meióze, získané chromozomové aberace, příklady využití v klinické cytogenetice
- metody molekulární cytogenetiky, příklady využití v klinické cytogenetice
- nádorová cytogenetika
- preimplantační genetická diagnostika

Základní pojmy klinické cytogenetiky

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

DEFINICE A HISTORIE

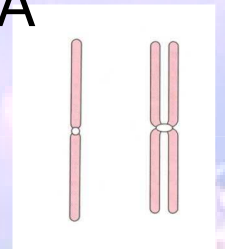
- **klinická cytogenetika** se zabývá analýzou **chromozomů** (jejich počtem a morfologií), jejich segregací v meióze a mitóze a vztahem mezi nálezy chromozomových aberací a fenotypovými projevy.
- **vznik moderní lidské cytogenetiky** se datuje od roku 1956, kdy Tjio a Levan vyvinuli efektivní metodiky chromozomální analýzy a stanovili, že normální počet lidských chromozomů je **46**.

JADERNÝ MATERIÁL

pojmy **chromatin** a **chromozomy** - týkají se téhož jaderného materiálu, odlišnost ve stupni spiralizace v závislosti na fázi buněčného cyklu

- **chromatin** – komplex DNA s chromozomovými proteiny a RNA (pojem používaný pro **interfázi**)
- **chromozom** – chromatin spiralizovaný **v mitóze**
- **chromatida** = 1 kontinuální molekula dvoušroubovicové DNA ve vazbě s chromozomovými proteiny a RNA (spiralizovaná **v mitóze**)

Jestliže chceme vysledovat osud chromatid chromozomu v interfázi, hovoříme o "chromatidách" i v despiralizované podobě. Chromozom se skládá z 1 nebo 2 chromatid (v různých fázích spiralizace) v závislosti na fázi buněčného cyklu

CHROMATIN

- **euchromatin** - dekondenzovaná forma chromatinu
  - transkripčně aktivní chromatin (přepis genů do RNA)
- **heterochromatin** - kondenzovaná forma chromatinu
  - transkripčně inaktivní chromatin (ale replikace probíhá)

konstitutivní heterochromatin

- zůstává v kondenzovaném stavu a nepřepisuje se do RNA v průběhu celého buněčného cyklu ve všech buňkách a ve všech vývojových stádiích organismu
- transkripčně trvale inaktivní
- **centromery**, - **chromocentra** = oblasti konstitutivního heterochromatinu v interfázi

fakultativní heterochromatin

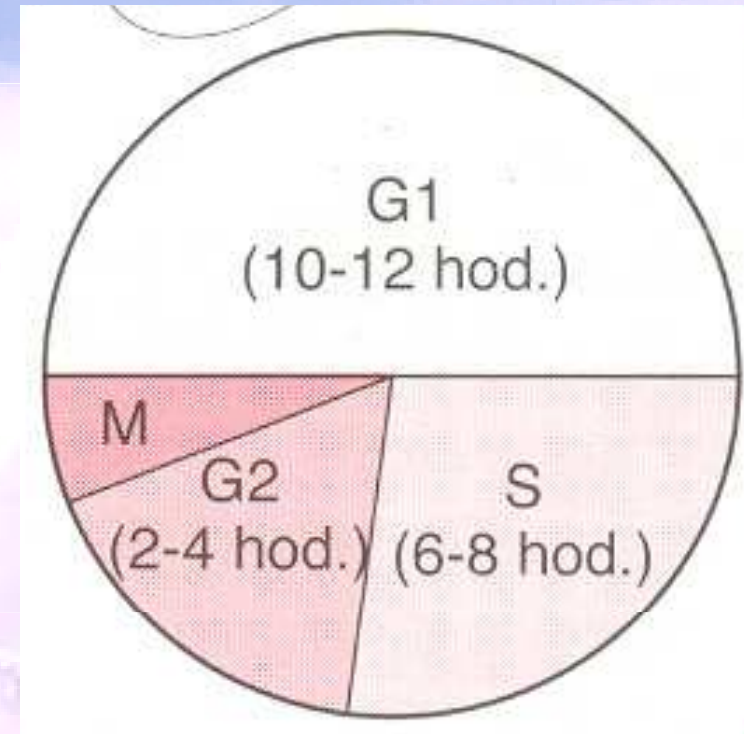
- může přecházet ze stavu heterochromatinu do stavu euchromatinu

CHROMATIN A CHROMOZOMY BĚHEM BUNĚČNÉHO CYKLU

buněčný cyklus **somatických** buněk
(interfáze + mitóza)

- **G1, S, G2 fáze = INTERFÁZE**
nejdelší fáze buněčného cyklu,
chromatin je **málo kondenzovaný**
nebo dekondenzovaný
(pouze konstitutivní
heterochromatin zůstává trvale
kondenzován)
- **M fáze = MITÓZA**
buněčné dělení –
kondenzace chromatinu,
vznik chromozomů

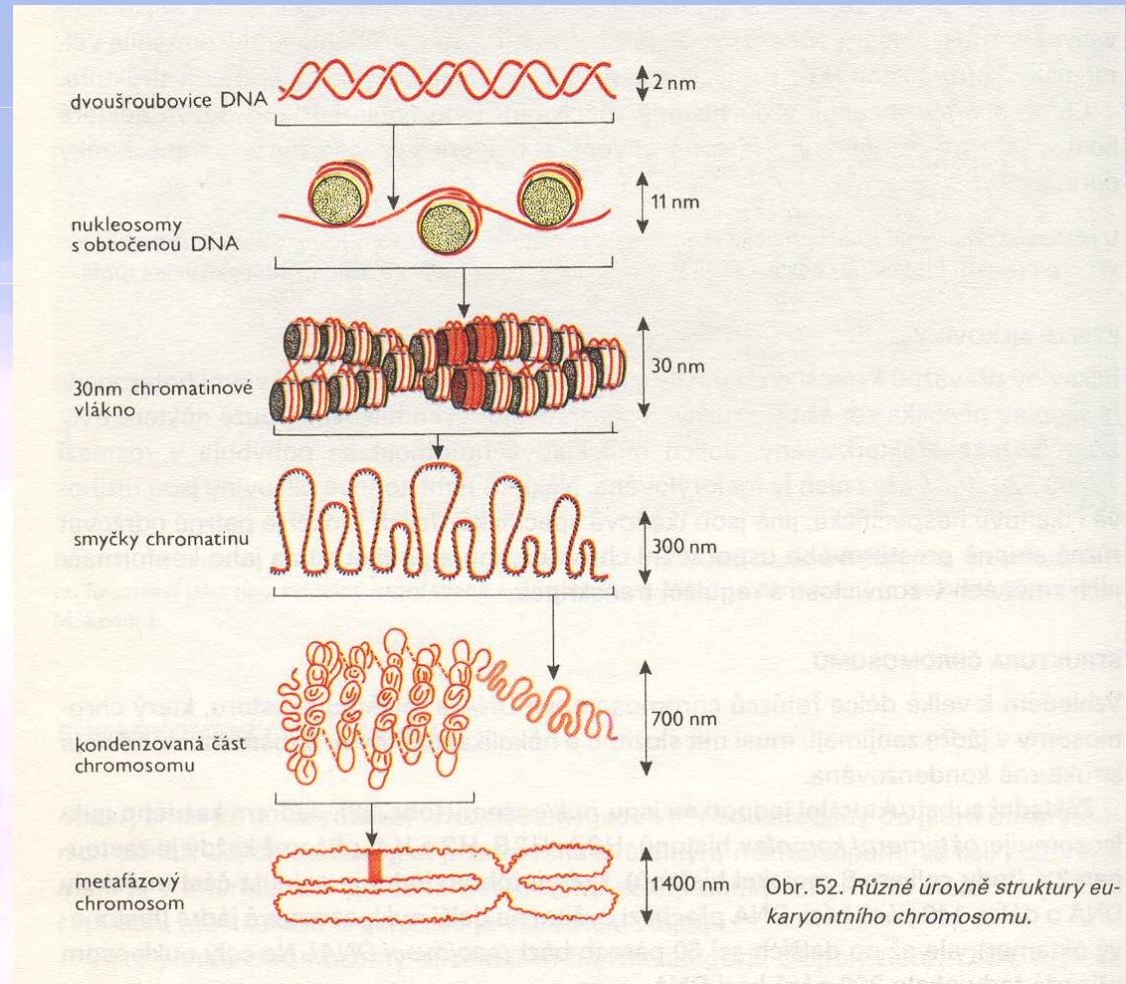

CHROMATIN A CHROMOZOMY

BĚHEM BUNĚČNÉHO CYKLU

kondenzace chromatinu, vznik chromozomů

během buněčného cyklu se chromatin nachází v různých fázích spiralizace (v interfázi nízký stupeň spiralizace, během mitózy postupná kondenzace, maximální v metafázi mitózy)

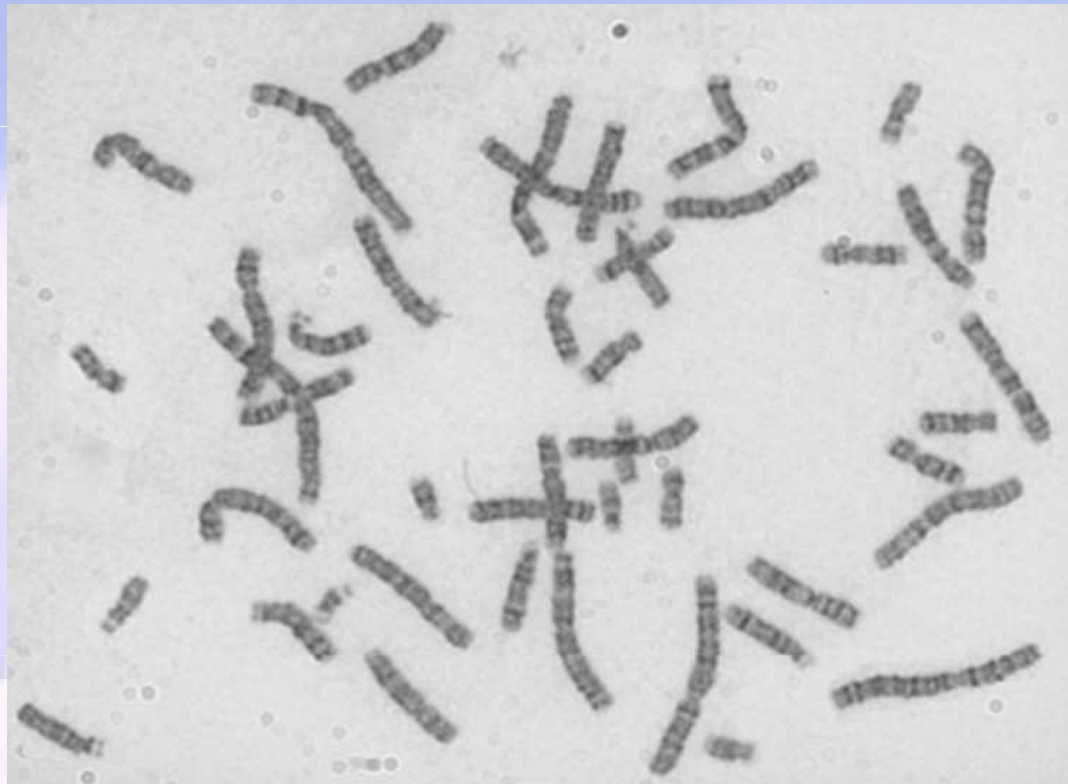
CHROMATIN A CHROMOZOMY BĚHEM BUNĚČNÉHO CYKLU- interfáze

buňka v interfázi
(v jádře málo
kondenzovaný
a dekonenzovaný chromatin)

CHROMATIN A CHROMOZOMY BĚHEM BUNĚČNÉHO CYKLU- metafáze mitózy

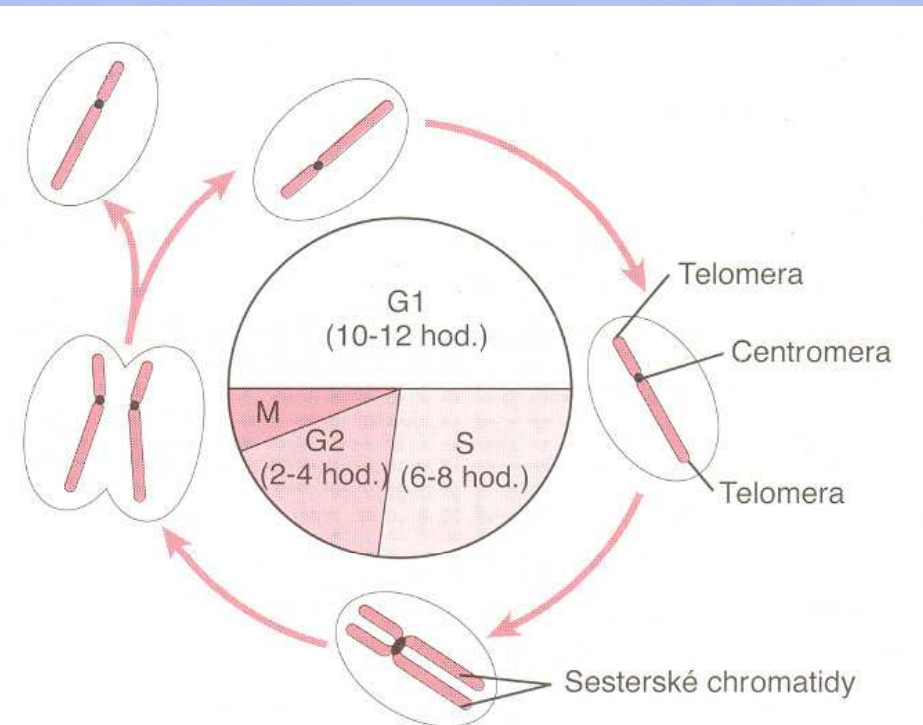
metafázní chromozomy ve světelném mikroskopu
(chromozomový rozptyl, pracovní mitóza)

zvětšení 1250x

CHROMATIN A CHROMOZOMY BĚHEM BUNĚČNÉHO CYKLU interfáze

G1 fáze každý chromozom je tvořen **1 chromatidou**
S fáze = syntetická fáze
každý chromozom se zdvojí (zreplikuje), tzn. je tvořen **dvěma chromatidami**
G2 fáze každý chromozom je tvořen **dvěma chromatidami**

Obrázek 2.1 Typický mitotický cyklus, popsáný v textu. Vyznačeny jsou telomery, centromery a sesterské chromatidy.

CHROMATIN A CHROMOZOMY BĚHEM BUNĚČNÉHO CYKLU mitóza

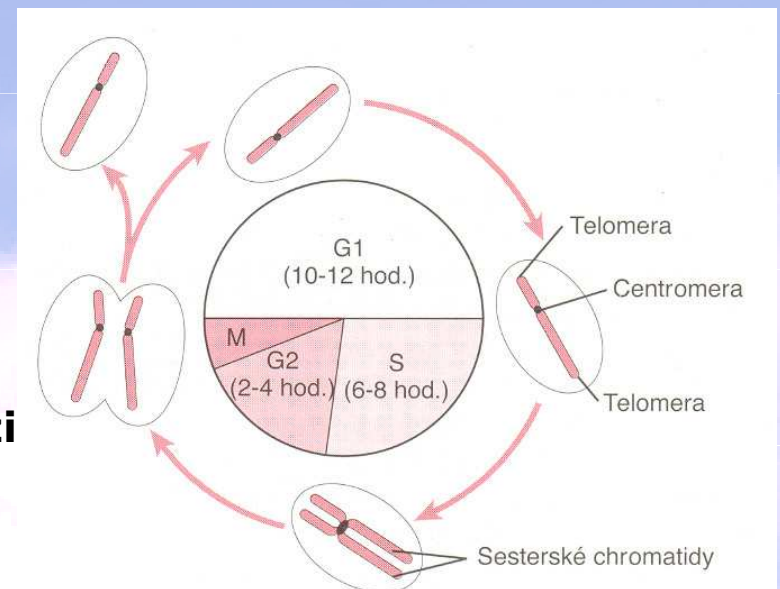
M fáze = MITÓZA

postupná kondenzace chromatinu až do maxima v **metafázi**, vznik chromozomů (chromozomy tvořeny **dvěma chromatidami**)

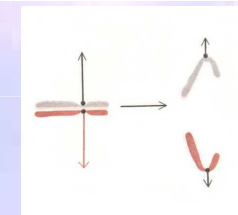
oddělení sesterských chromatid v centromere v **anafázi** (chromozomů je dvojnásobný počet a jsou tvořeny **jednou chromatidou**) – podélné dělení centromery

segregace dceřinných chromatid (samostatných chromozomů), pohybují se k protilehlým pólům buňky

mitóza je dokončena cytokinezí - rozdělením cytoplazmy původně mateřské buňky za vzniku dvou dceřinných buněk, jejichž jádra obsahují stejnou genetickou výbavu jako buňka mateřská (**dělení buňky**)

Obrázek 2.1 Typický mitotický cyklus, popsáný v textu. Vyznačeny jsou telomery, centromery a sesterské chromatidy.

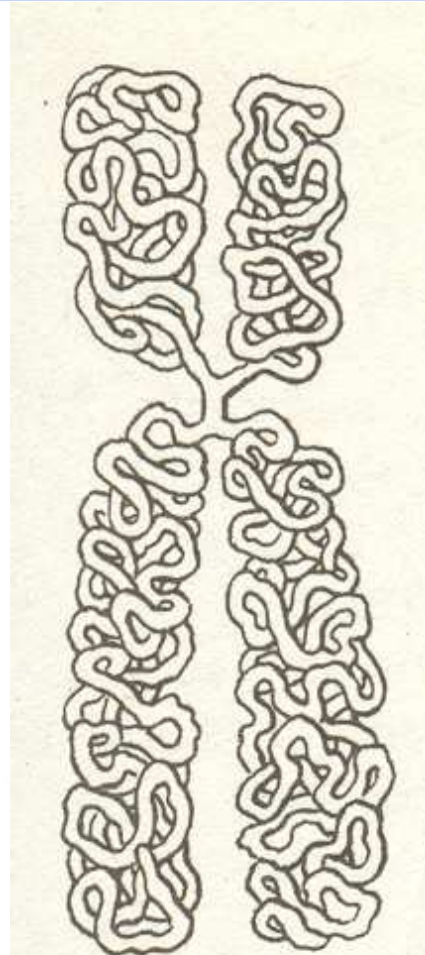
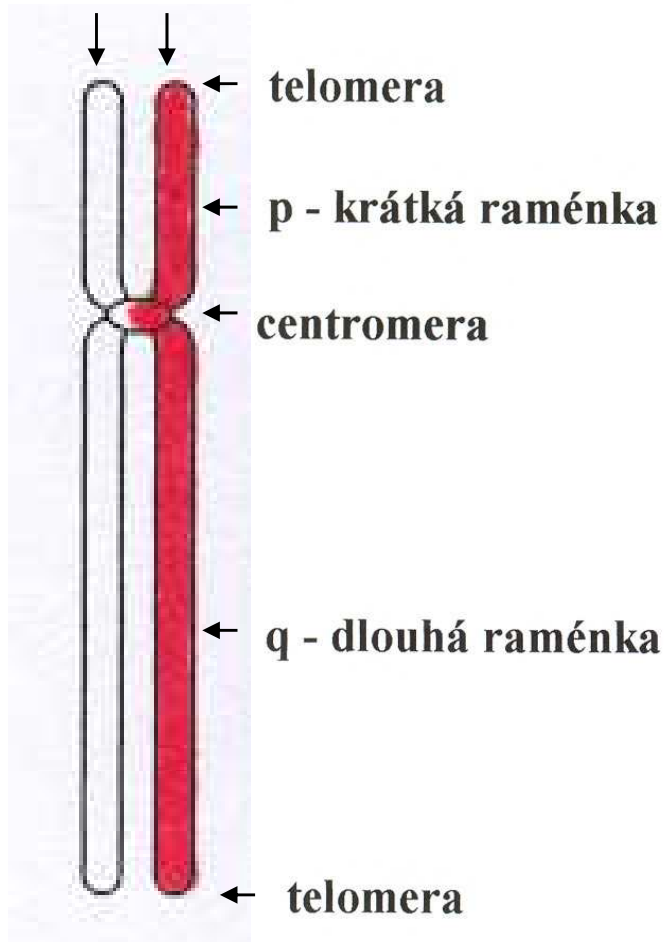

rozchod dceřinných chromatid v anafázi mitózy

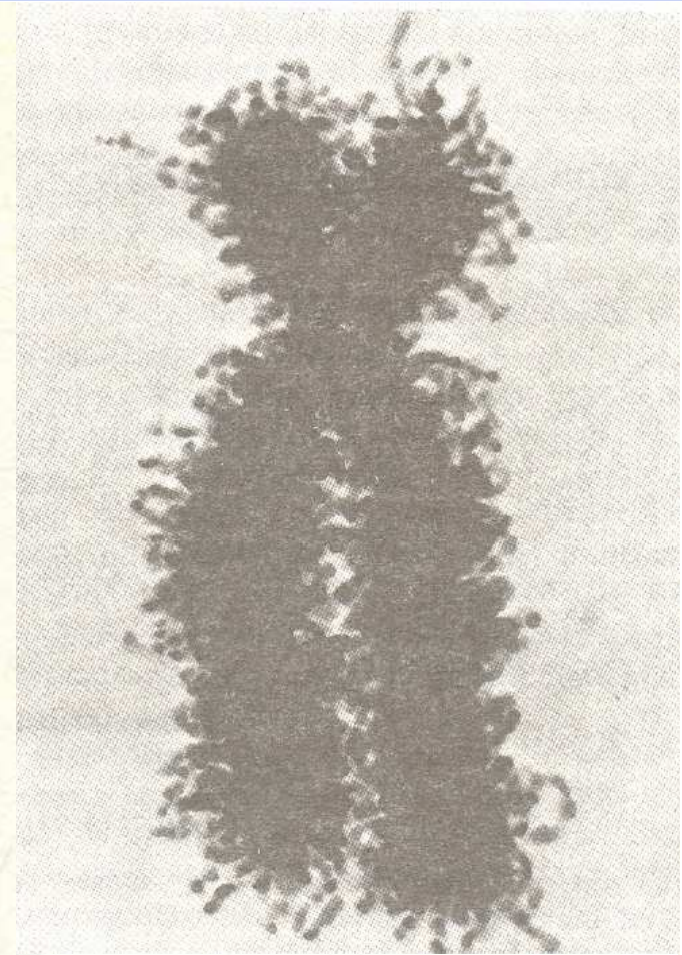
CHROMOZOM

tyčinková organela

sesterské chromatidy
(identické kopie)

Submikroskopická stavba chromozómu

Электронная микрофотография хромосомы 12 человека. Такая хромосома состоит из хроматина, уложенного в волокна диаметром 200–300 Å и длиной 700–800 мкм, и содержит двухцепочечную ДНК общей длиной около 4 см [1314].

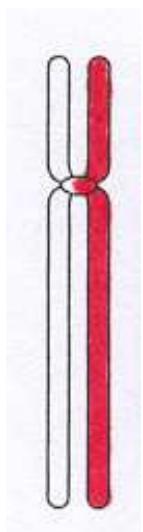
CHROMOZOM

- **centromera** = heterochromatinová oblast (konstitutivní heterochromatin), místo rozdělení krátkých a dlouhých ramének, místo spojení sesterských chromatid, místo tvorby kinetochorů v meióze a mitóze, (primární konstrikce)
- **telomera** = specifická DNA sekvence na koncích každého chromozomu (každé chromatidy), která zajišťuje integritu chromozomu během buněčného dělení (repetitivní hexamer (TTAGGG)_n)

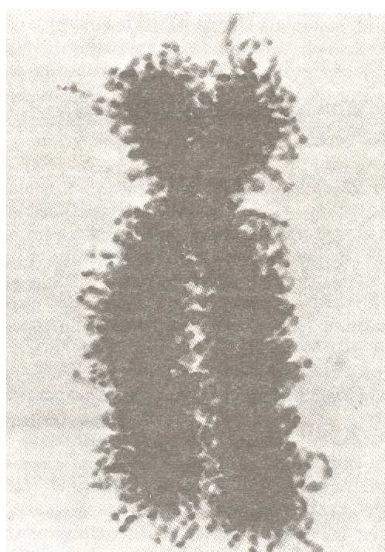

CHROMOZOMY V PRAAXI

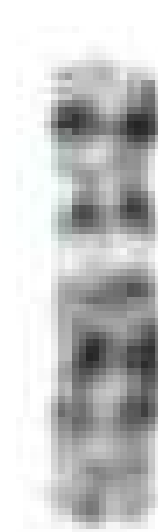
schema chromozomu

chromozom
z elektronového miroskopu

chromozom
z naší laboratoře

dvouchromatidový metafázní chromozom ↑

v preparátu vhodném pro naše účely jsou sesterské chromatidy těsně u sebe, chromozom se jeví jako 1 tyčinka

CHROMOZOMY V PRAXI

karyotyp

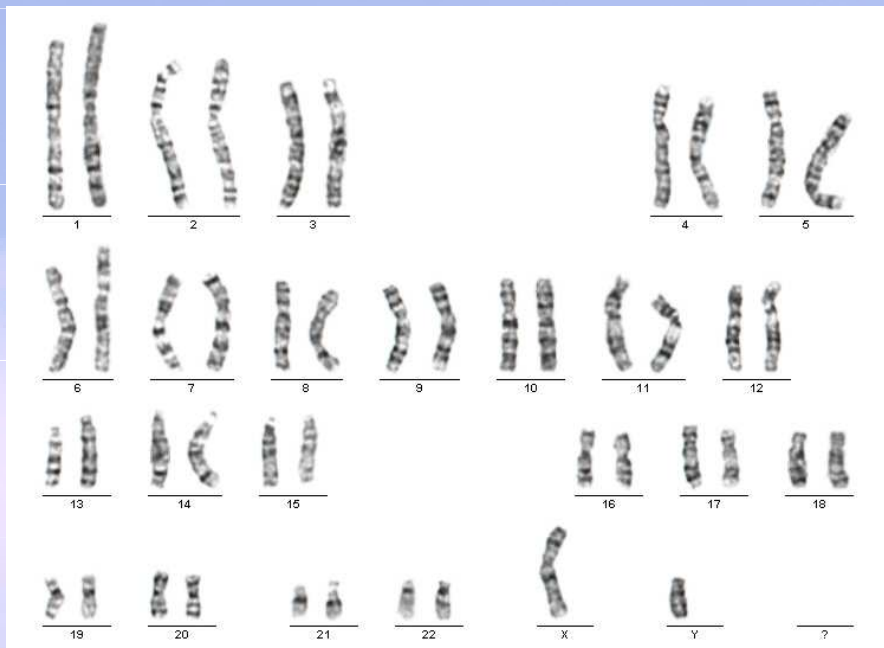
- **soubor chromozomů jedince** nebo buňky s označením jejich **počtu, druhu pohlavních chromozomů** a případných **aberrací** (zápis karyotypu např. 46,XX)
- běžné označení pro soubor metafázních chromozomů buňky uspořádaných podle standardní klasifikace
- lidský karyotyp se skládá ze **46 chromozomů**, z toho **22 párů autozomů** (nepohlavních chromozomů) a **2 gonozomů** (pohlavních chromozomů)
- chromozomový pár je tvořen **homologními** chromozomy, z nichž jeden je zděděn od otce a druhý od matky, nepárové chromozomy jsou **nehomologní** (somatické diploidní buňky)

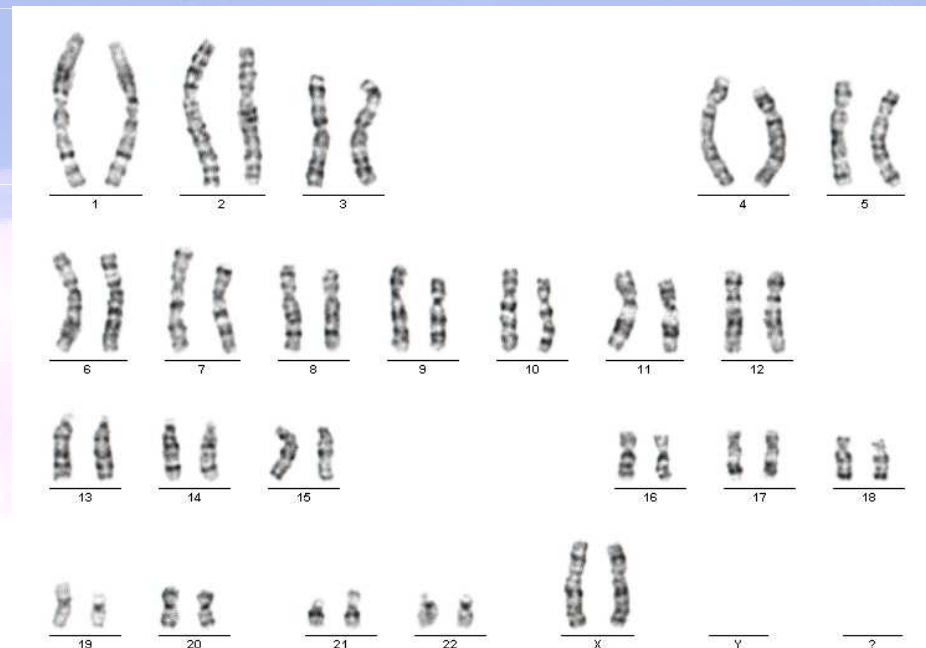

CHROMOZOMY V PRAXI

normální karyotyp

normální mužský karyotyp 46,XY

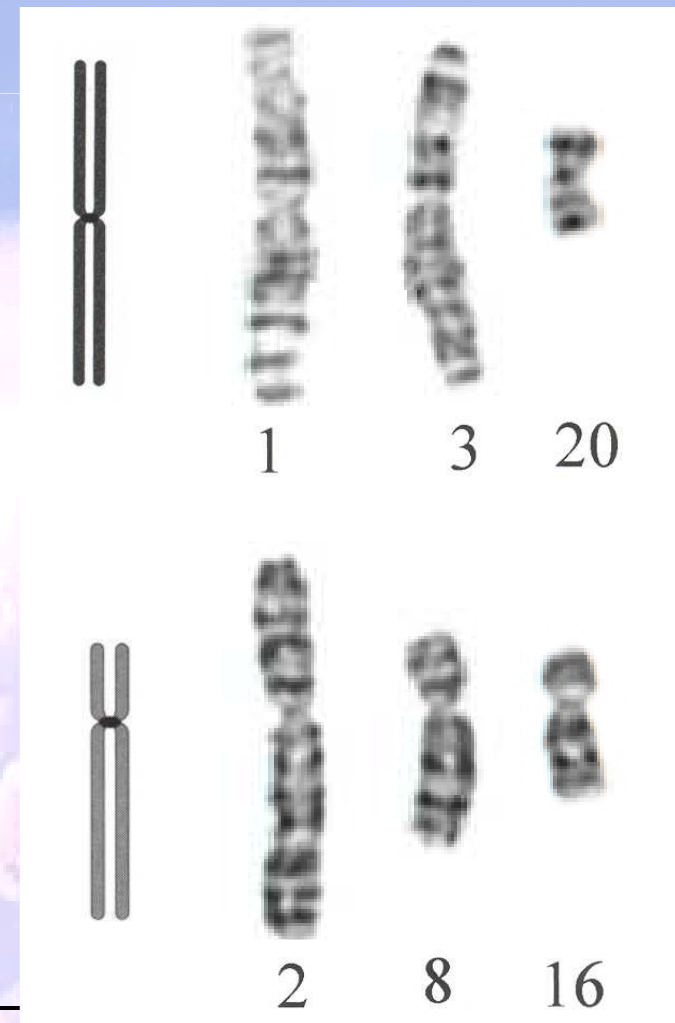

normální ženský karyotyp 46,XX

CHROMOZOMY V PRAXI

třídění chromozomů podle umístění centromery

- **metacentrické chromozomy**
centromera téměř nebo úplně uprostřed, tedy krátká a dlouhá raménka jsou (téměř) stejně dlouhá
- **submetacentrické chromozomy**
centromera mimo střed chromozomu, p a q raménka jsou jasně délkově odlišena

CHROMOZOMY V PRAXI

třídění chromozomů podle umístění centromery

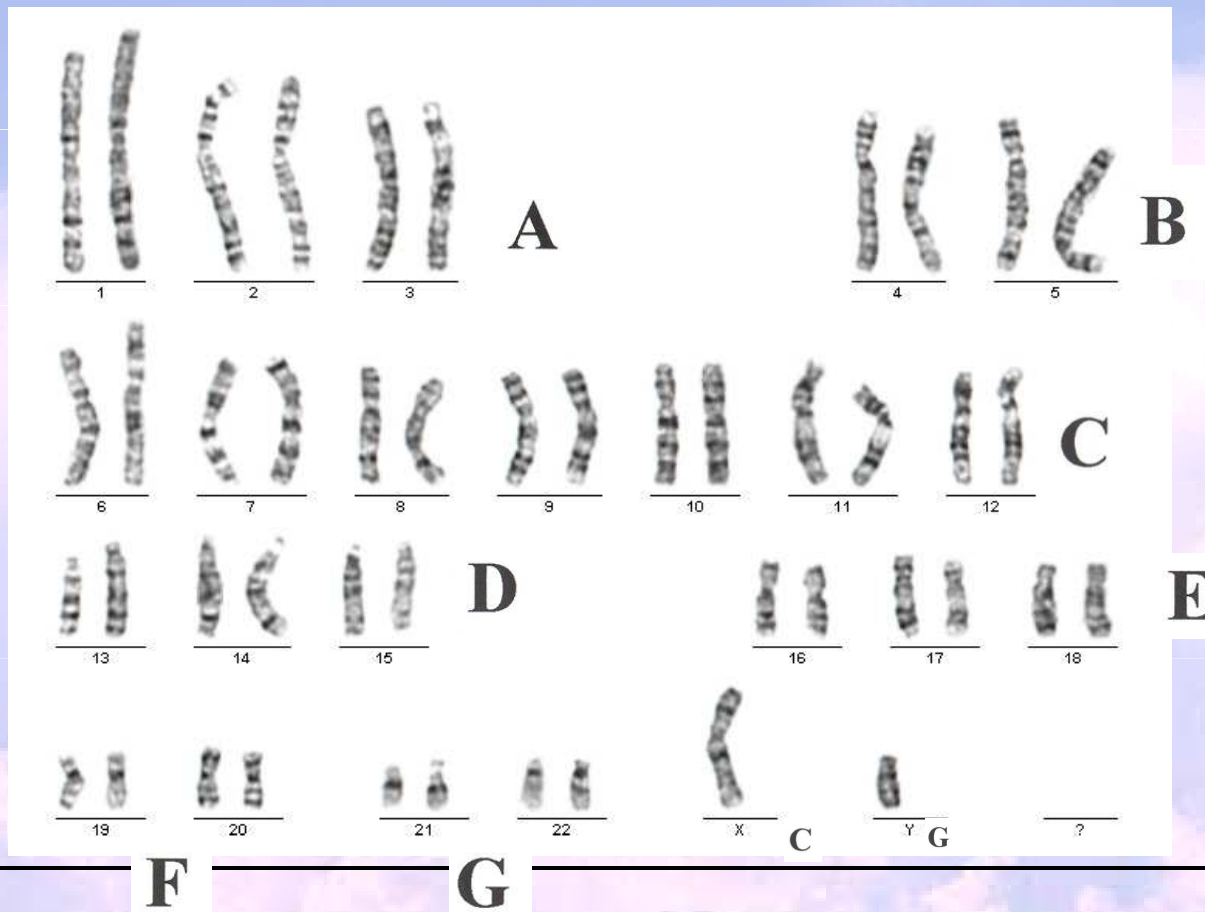
- **akrocentrické chromozomy**

centromera je umístěna **velmi blízko jednomu konci**; od krátkých ramének jsou odškrceny satelity (malé výrazné části konstitutivního heterochromatinu; místo odškrcení = sekundární konstriktce (tenké stopky))

CHROMOZOMY V PRAXI

třídění chromozomů do skupin podle velikosti a pozice centromery normální mužský karyotyp 46, XY

Metody klasické cytogenetiky

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

CHROMOZOMY V PRAXI

odběr materiálu

Odběr materiálu pro účely **cytogenetického vyšetření**, vždy za sterilních podmínek!!!

- do **heparinu** (nesrážlivá krev) – periferní krev, krev plodu (obv. 3 ml)
- do heparinu a transportního média – kostní dřeň (obv. 1-2 ml)
- do transportního média – solidní tumory, kůže (obv. 1x1 cm), choriové klky (obv. 20 mg)
- **bez přídavku** média a dalších látek – plodová voda (obv. 20 ml)

CHROMOZOMY V PRAXI

odběr materiálu

Odběr materiálu pro cytogenetickou analýzu a typy buněk, které jsou v konkrétním materiálu vhodné pro získání metafázních chromozomů :

- periferní krev – ze žíly – T-lymfocyty
- fetální krev – z pupečníku pod kontrolou UZ – nezralé T-lymfocyty
- plodová voda – z amniového vaku pod kontrolou UZ - kožní fibroblasty
- choriové klky – z chorionu nebo placenty - buňky choriových klků nebo placenty
- kůže – z potracených plodů, kožní biopsie pacientů – kožní fibroblasty
- kostní dřeň – z prsní kosti, kyčlí – prekurzory krevních buněk
- solidní tumory – z nádoru – maligní buňky

CHROMOZOMY V PRAXI

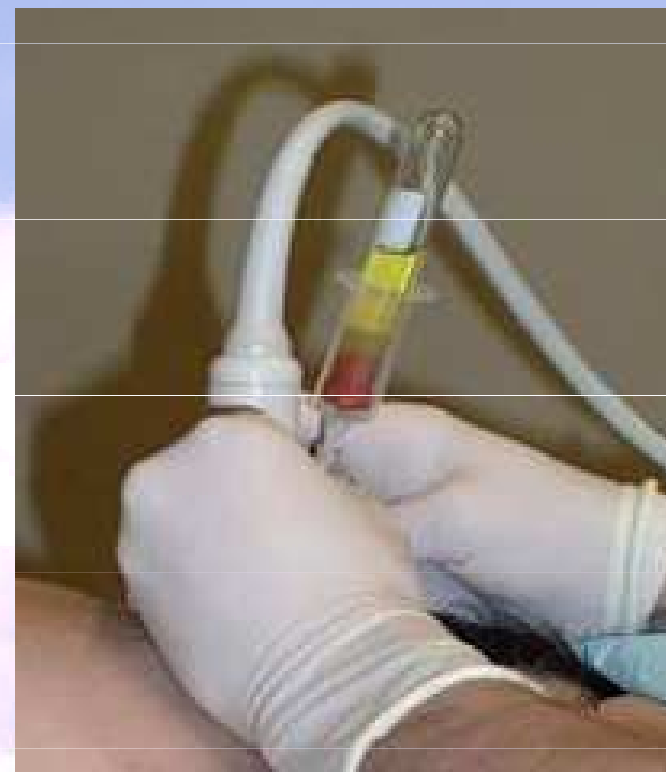
odběr materiálu

odebraná
periferní krev

odebrané choriové klky

odběr plodové vody

CHROMOZOMY V PRAXI

kultivace materiálu

- **kultivace v médiích určených pro konkrétní typ materiálu** (živiny, růstové faktory, antibiotika, přídavek speciálních přísad pro určitý typ materiálu, apod.)
- **délka kultivace**
  - **periferní krev – 72 hodin (stanovení karyotypu)**
    - **48 hodin (stanovení ZCA)**
kratší doba kultivace - podmínkou je zachytit
1. buněčné dělení, později dochází k reparaci chromozomů nebo k zániku buněk s aberací
  - krev plodu 72 hodin (stanovení karyotypu)
  - **plodová voda – průměrně 10 dní (stanovení karyotypu)**
  - choriové klky – přes noc (stanovení karyotypu)
  - **kostní dřev – přímé zpracování** buněk ihned po odběru
    - **24 hodin** (48 hodin spec. případy)
(stanovení karyotypu maligních klonů v KD)
  - kůže – variabilní doba růstu (průměrně 2 týdny)
  - solidní tumory – minimálně 3 týdny
(stanovení karyotypu maligních klonů v tumoru)

CHROMOZOMY V PRAXI

kultivace materiálu

- kultivace buněk **v suspenzi** (periferní krev, fetální krev, choriové klky, kostní dřeň)
- kultivace buněk **přichycených na dně** kultivační nádoby (plodová voda, solidní tumory, kůže) - po kultivaci pomocí roztoku trypsinu odloupneme ode dna, dále zpracováváme jako suspenzi buněk

CHROMOZOMY V PRAXI

kultivace materiálu

↑
kultivace periferní krve

kultivace plodové vody

CHROMOZOMY V PRAXI

zpracování suspenze buněk

- **aplikace kolchicinu (alkaloid z ocúnu jesenního *Colchicum autumnale*)**
  - zastavení dělení buněk v **metafázi mitózy**
  - kolchicin je mitotický jed, který specificky inhibuje dělicí vřeténko a tím zastavuje dělení buněk v metafázi mitózy, kdy jsou chromozomy vhodné k analýze
- **hypotonizace** – lýza erytrocytů
- **fixace** - náhlé a trvalé zastavení veškerých životních pochodů buňky, odvodnění, rozpuštění cytoplazmy

CHROMOZOMY V PRAXI

zpracování suspenze buněk

- **vykapání suspenze buněk** na podložní sklíčko

CHROMOZOMY V PRAXI

barvení / pruhování chromozomů

- **barvení (analýza ZCA)**
– Giemsovým barvivem (bez pruhování chromozomů, obarvuje chromozomy po celé délce, viz kapitola „Získané chromozomové aberace“)

- **pruhování chromozomů (analýza karyotypu, karyotypu maligních klonů)**

chromozomy s G - pruhy

- **speciální barvení – „C”- vizualizace heterochromatinu - důvětření nálezů na chromozomech (VCA)**

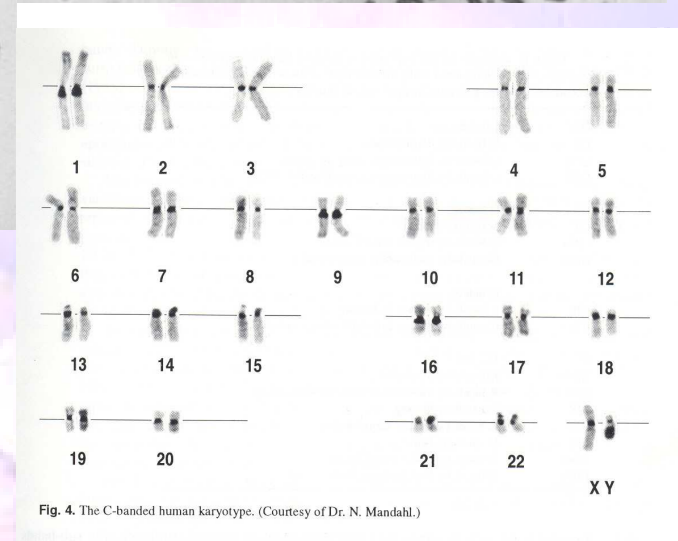
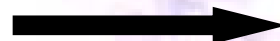

Fig. 4. The C-banded human karyotype. (Courtesy of Dr. N. Mandahl.)

„C” barvení

CHROMOZOMY V PRAXI

pruhování a speciální barvení chromozomů

- pruhovací metody umožňují individuální diferenciaci jednotlivých chromozomů (byly zavedeny v letech 1968 -71)
- do té doby bylo možné pouze obarvit chromozomy barvivem – orcein, karbolfuchsin, Feulgenovo barvivo a seřadit je do skupin podle velikosti a poměru krátkých a dlouhých ramének

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

CHROMOZOMY V PRAXI

pruhování chromozomů

G - pruhování

- nejčastěji rutinně užívaná metoda
- chromozomy jsou vystaveny účinkům trypsinu (proteolytický enzym), který natráví chromozomové proteiny
- chromozomy obarvíme Giemsovým barvivem (směs barviv)
- výsledek – každý chromozom se specificky obarví (střídané tmavé a světlé proužky různé tloušťky, tmavé proužky jsou bohaté na adenin a thymin, světlé na cytozin a guanin)
- získané pruhy jsou specifické pro každý chromozomový pár
- lze snadno rozpoznat strukturní a numerické abnormality
- 1 pruh na chromozomu obsahuje 50 i více genů

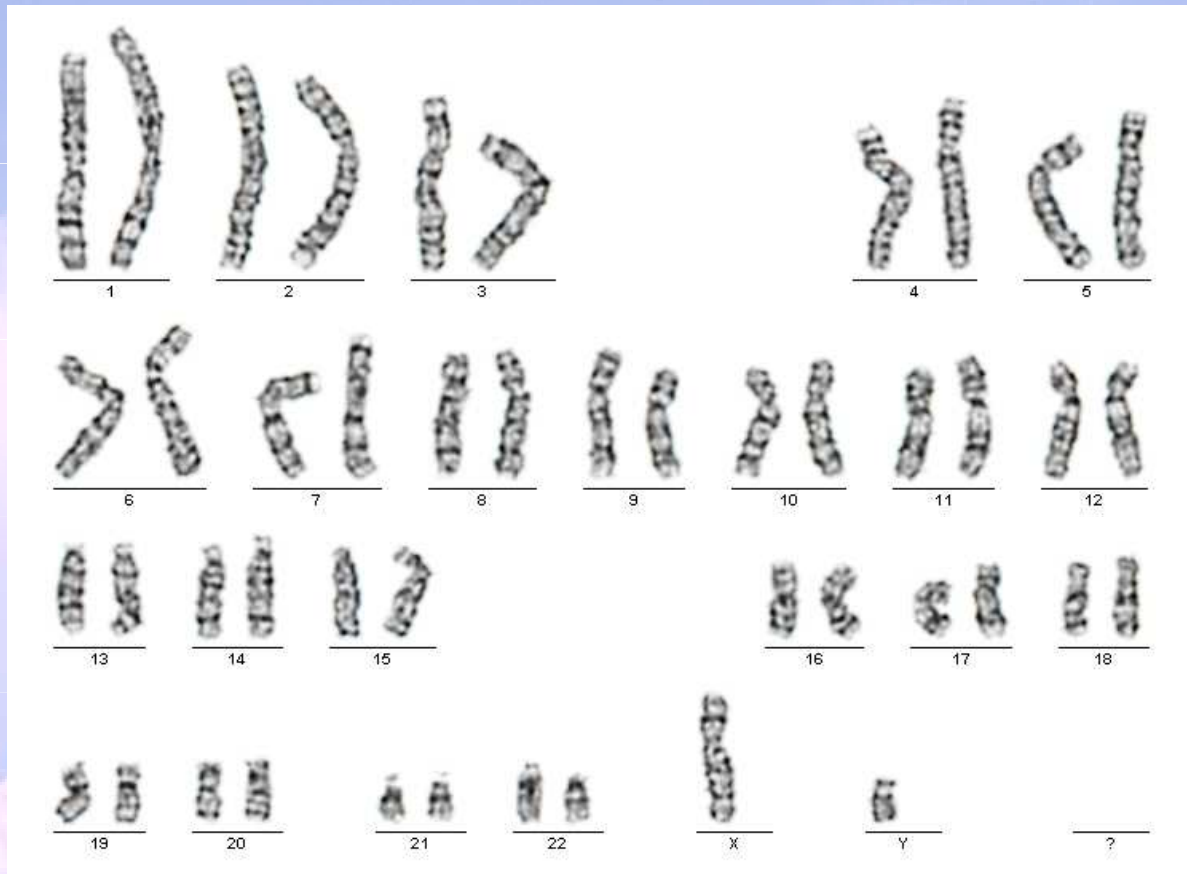

CHROMOZOMY V PRAXI

pruhování chromozomů

G – pruhování

normální mužský karyotyp 46,XY

CHROMOZOMY V PRAXI

pruhování chromozomů

další typy pruhování

- Q – pruhování – barvení akridinovými deriváty (fluoreskující látky – fluorochromy) – pruhy analogické jako u G – pruhování
- R – pruhování – R = reverse (opačné pruhy ve srovnání s G – pruhy) – zahřátí před obarvením

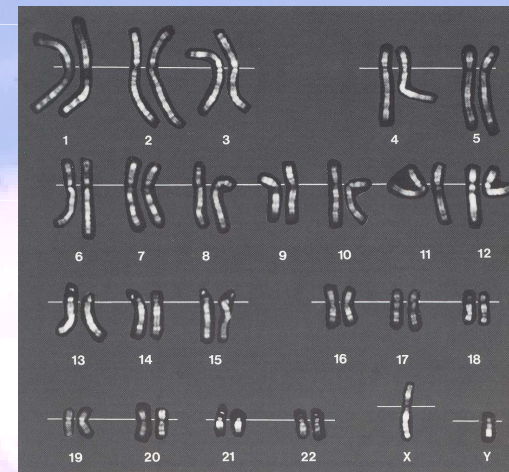

Fig. 1. The Q-banded human karyotype. (Courtesy of Dr. E. Magenis.)

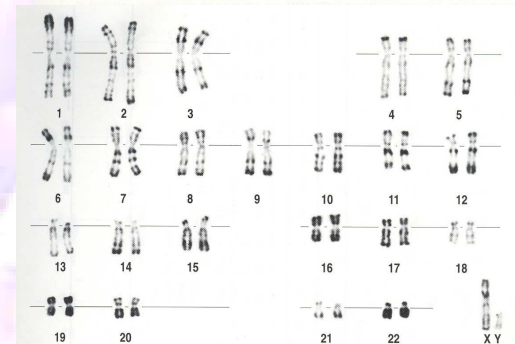
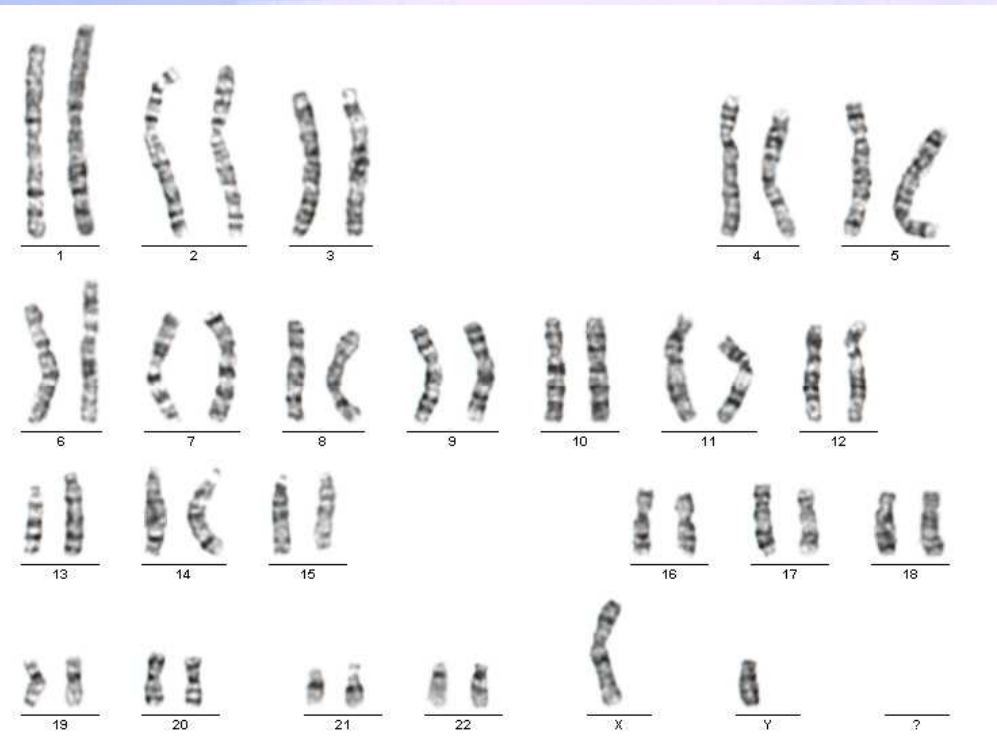

Fig. 3. The R-banded human karyotype. (Courtesy of Dr. B. Dutillaux.)

CHROMOZOMY V PRAXI

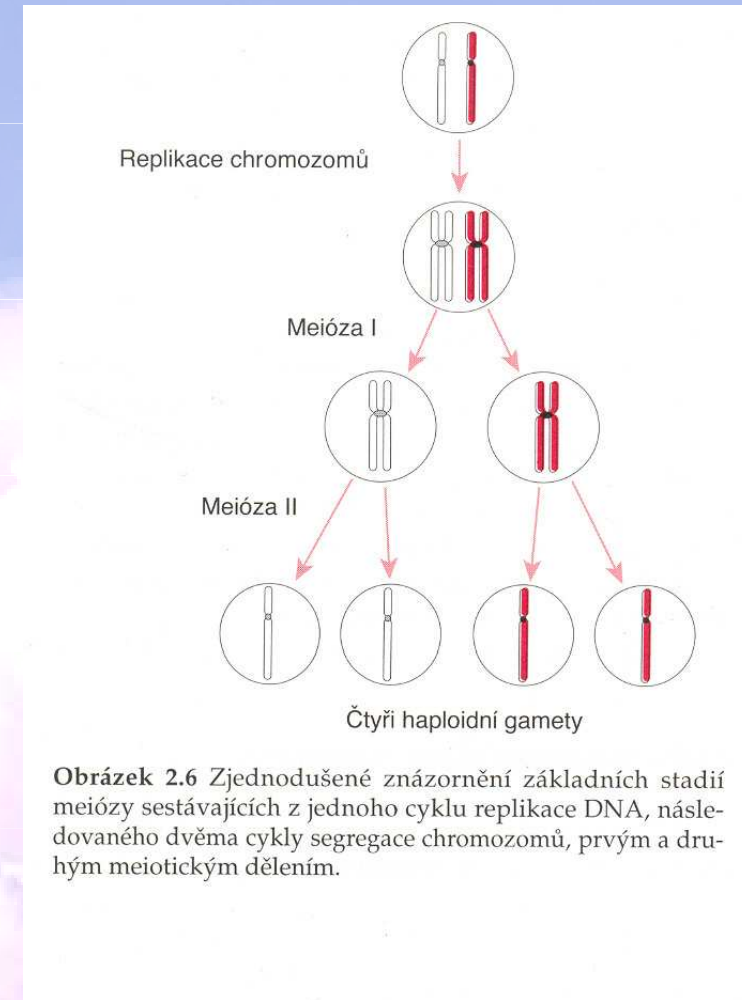
hodnocení

Chromozomy hodnotíme ve **světelném mikroskopu** při zvětšení 1250x za použití imersních objektivů. Ke třídění chromozomů a sestavení karyotypu lze využít počítačového programu.

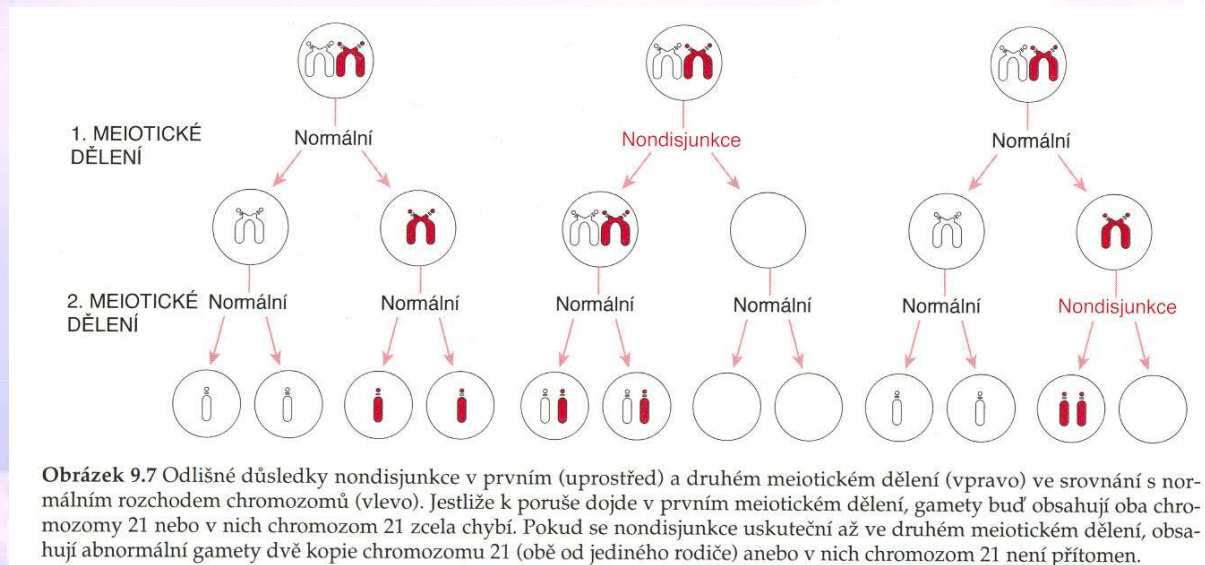
MEIÓZA

- typ buněčného dělení, při kterém z diploidních zárodečných buněk (primárních oocytů a primárních spermatocytů) vznikají haploidní gamety (z 1 diploidní zárodečné buňky vzniknou 4 haploidní gamety)
- základní schema průběhu meiózy – proces zahrnuje 2 meiotická dělení
- meióza I – počet chromozomů je redukován z diploidního na haploidní, dochází k rekombinaci genetického materiálu – **meiotický crossing-over**
- meióza II – podobnost s mitózou – rozchod sesterských chromatid

PORUCHY V MEIÓZE

- **meiotická nondisjunkce** – nejčastější mutační mechanismus našeho druhu, proces, při kterém se oba **chromozomy v páru** v anafázi meiotického dělení **přemístí ke stejnému pólu** místo aby segregovaly k opačným pólům - **porucha oddělení páru chromozomů** během jednoho ze dvou meiotických dělení (většinou v průběhu meiózy I)
- důsledkem nondisjunkce je **aneuploidie** – abnormální počet chromozomů v karyotypu, který je způsoben **absencí chromozomu nebo přítomností nadbytečného chromozomu**

Vrozené a získané chromozomové aberace

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

CHROMOZOMOVÉ ABNORMALITY (ABERACE)

- vrozené chromozomové aberace (VCA)
(vyšetření karyotypu) - početní
- strukturní
  - prenatální a postnatální stanovení karyotypu (vyšetření karyotypu plodu, vyšetření dětí s vrozenými vývojovými vadami, párů s poruchou fertility ....)
- získané chromozomové aberace (ZCA)
(stanovení % aberantních buněk)
  - vyšetření u pacientů, kteří pracují v rizikovém prostředí (kontakt se škodlivými látkami, zářením) ....

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) abnormality počtu chromozomů

- **abnormality počtu chromozomů**

- **polyploidie** – počet chromozomů je více než dvojnásobkem haploidního počtu ($n = 23$) (triploidie $3n = 69$, tetraploidie $4n = 92$),

většinou pouze u plodů (samovolné aborty)

- **aneuploidie** – jev, kdy dochází k chybění nebo nadbytku chromozomů ve všech buňkách jedince nebo v jedné či více jeho buněčných liniích v důsledku chybného rozchodu chromozomů **v meióze**

nejčastější a klinicky velmi významný typ chromozomových poruch

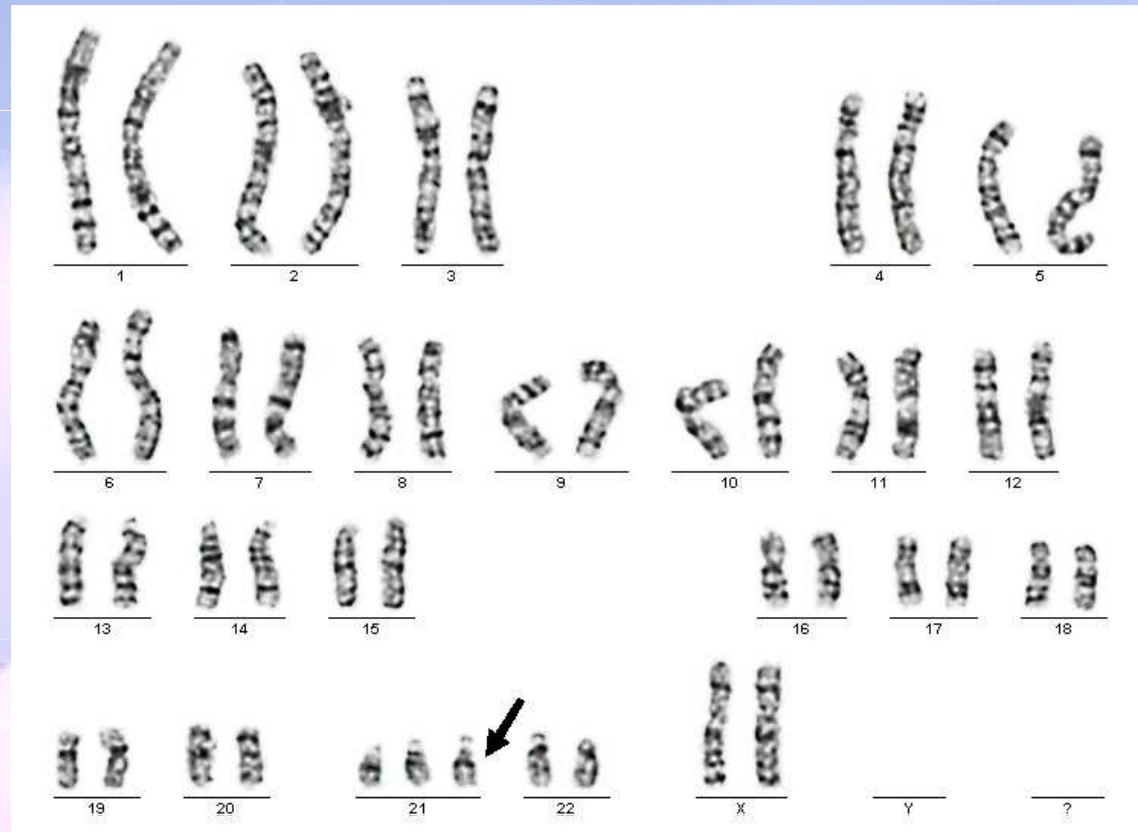
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) abnormality počtu chromozomů aneuploidie

- **trizomie** – nejčastější porucha
(místo 2 chromozomů v páru přítomny 3)
  - **trizomie autozomů** (trizomie celého chromozomu je jen vzácně slučitelná se životem)
    - Downův syndrom 47,XX/XY, +21
    - Edwardsův syndrom 47,XX/XY, +18
    - Patauův syndrom 47,XX/XY, +13
  - **trizomie gonozomů** (fenotypové důsledky jsou méně závažné než u trizomie autozomů)
    - Klinefelterův syndrom
    - další syndromy

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA)

abnormality počtu autozomů
Downův syndrom

Downův syndrom 47, XX, +21

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA)

abnormality počtu autozomů

Edwardsův syndrom

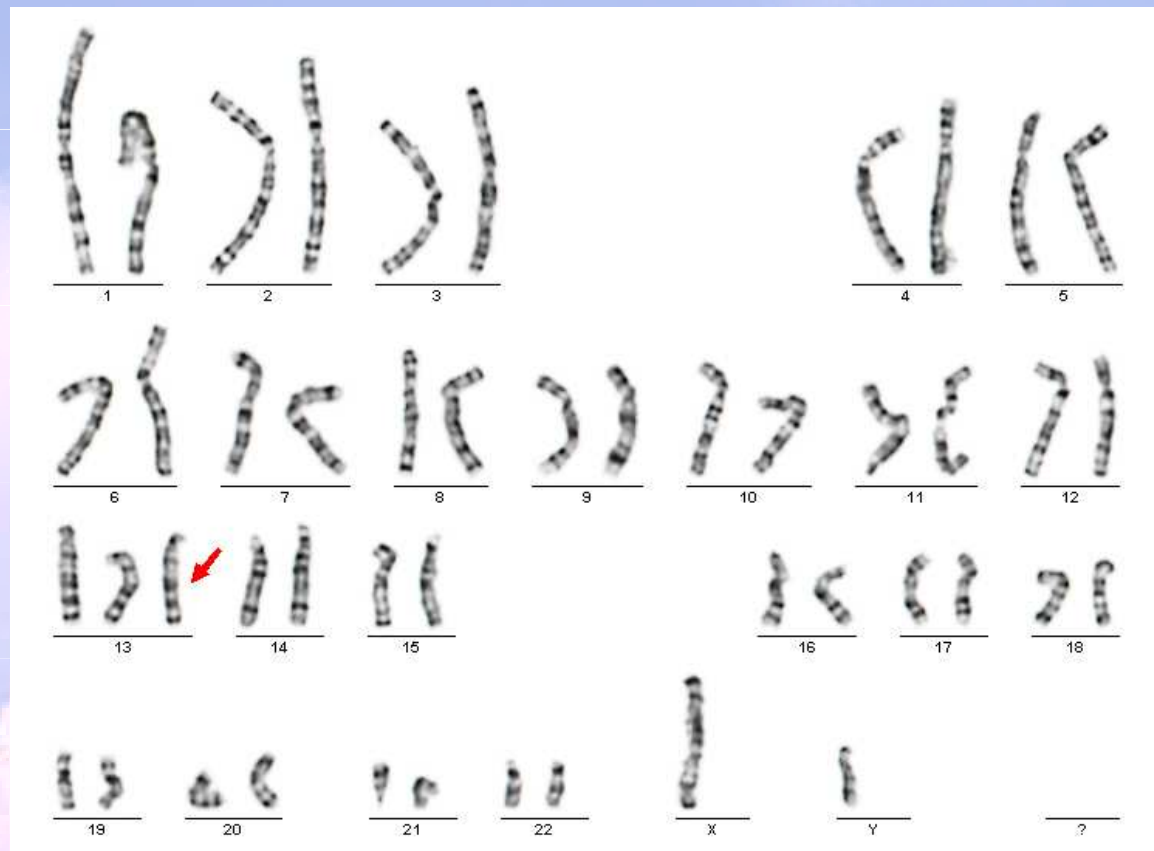
Edwardsův syndrom 47,XY,+18

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA)

abnormality počtu autozomů
Patauův syndrom

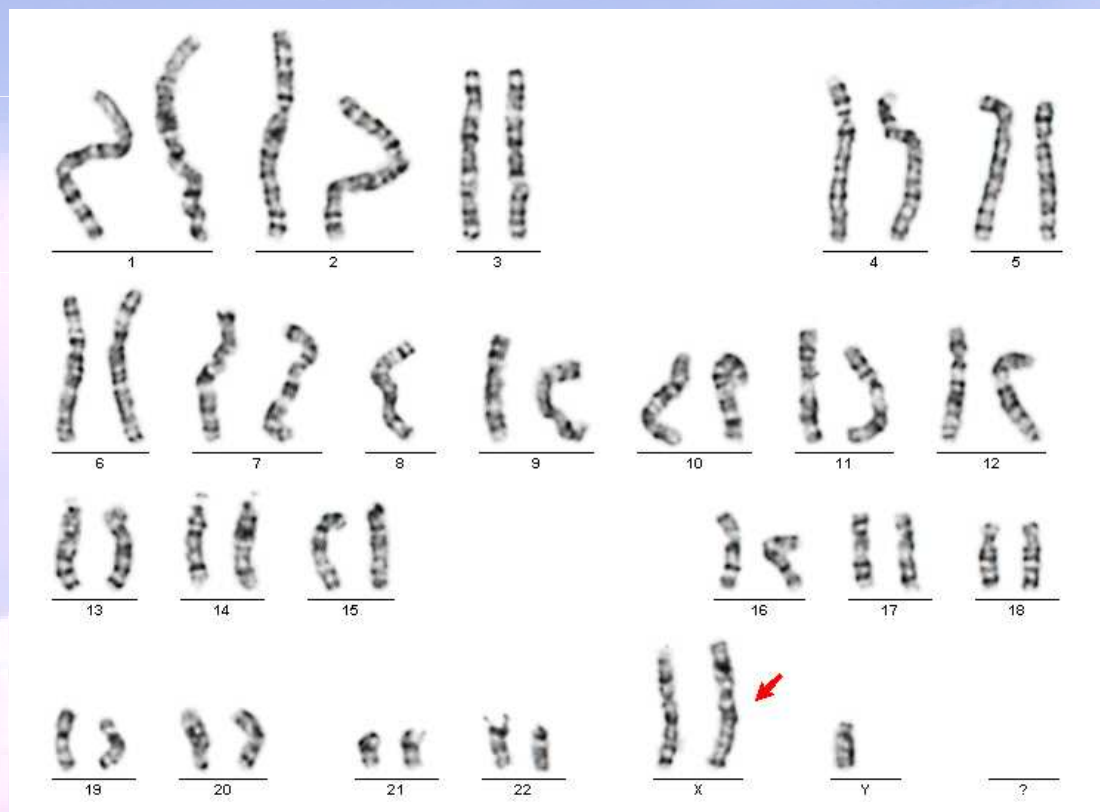
Patauův syndrom 47,XY,+13

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA)

abnormality počtu gonozomů
Klinefelterův syndrom

Klinefelterův syndrom 47,XXY

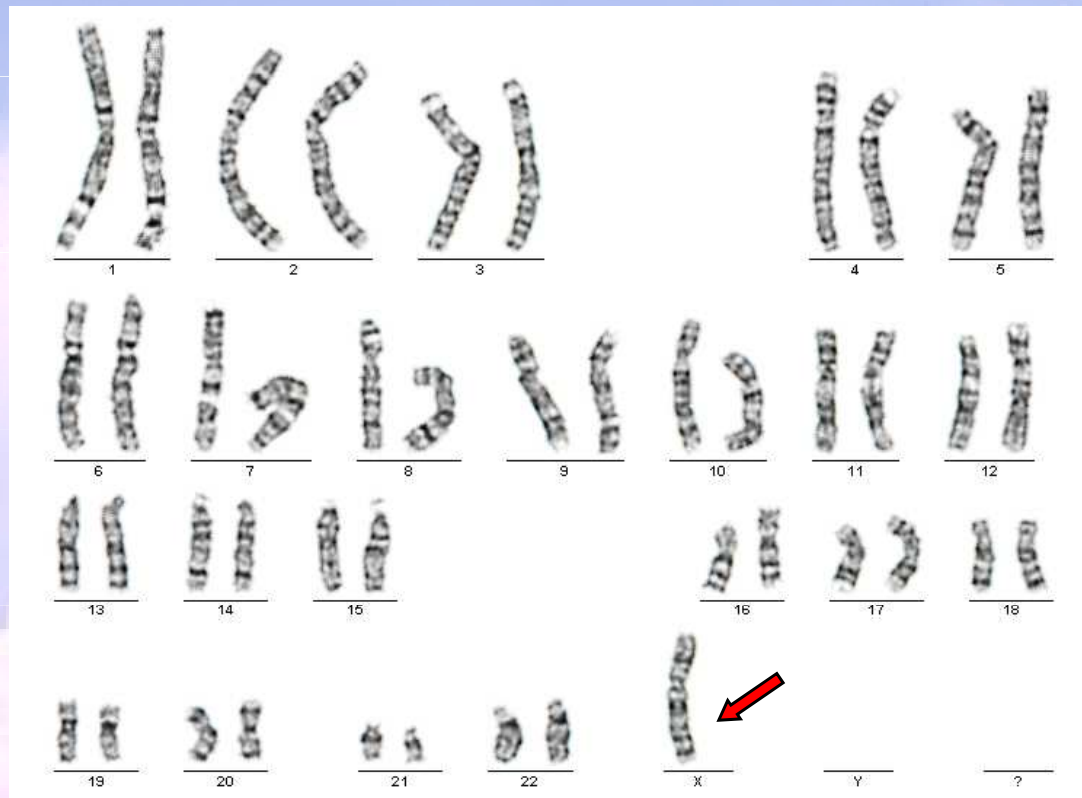

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) abnormality počtu chromozomů aneuploidie

- **monozomie** – méně častá porucha
(místo 2 chromozomů v páru přítomen 1)
  - **monozomie X** (Turnerův syndrom)
častý výskyt
  - **monozomie autozomů** obvykle slučitelná se životem
jen v **mozaice** (v těle jedince mohou být přítomny 2 nebo
více buněčné linie s různou chromozomovou sestavou, např.
linie normální s linií s monozomií chromozomu č.18)

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) abnormality počtu gonozomů Turnerův syndrom

Turnerův syndrom 45,X

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby

- strukturní abnormality chromozomů
- méně časté než aneuploidie
- dochází k přestavbám a následně ke změnám morfologie chromozomů
- předpokladem je vznik **zlomů** na chromozomech

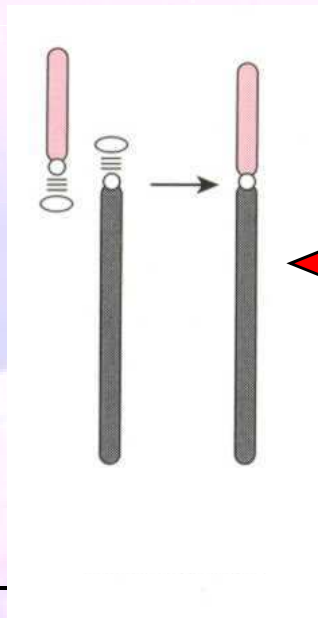

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby translokace

- **translokace** – nejčastější ze strukturních aberací, předpokladem je vznik dvou zlomů, každý na jednom chromozomu

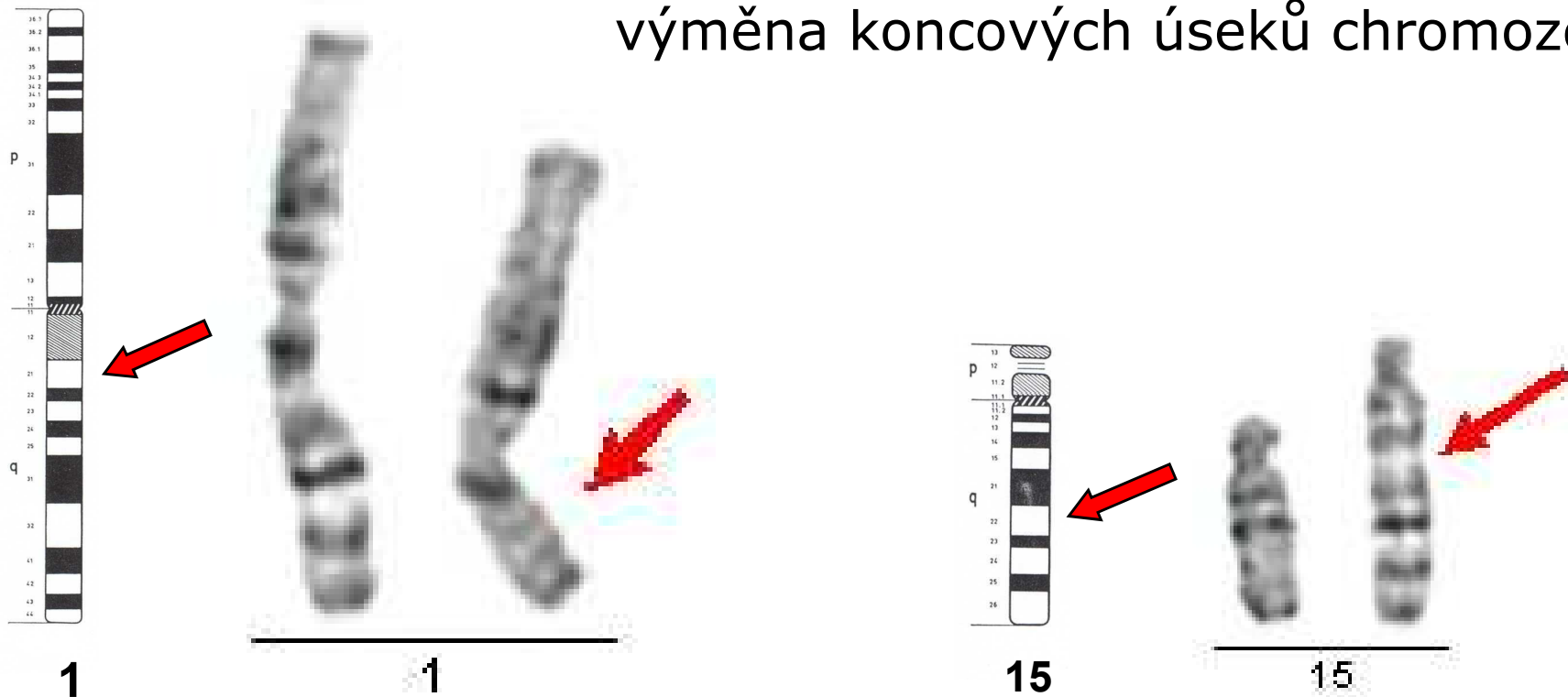
balancované translokace –
reciproká výměna chromozomových segmentů
mezi dvěma, zpravidla nehomologními,
chromozomy

robertsonovské translokace –
2 akrocentrické chromozomy fúzují v oblasti
centromery a ztrácejí svá krátká raménka
(ztráta nemá vliv na fenotyp)

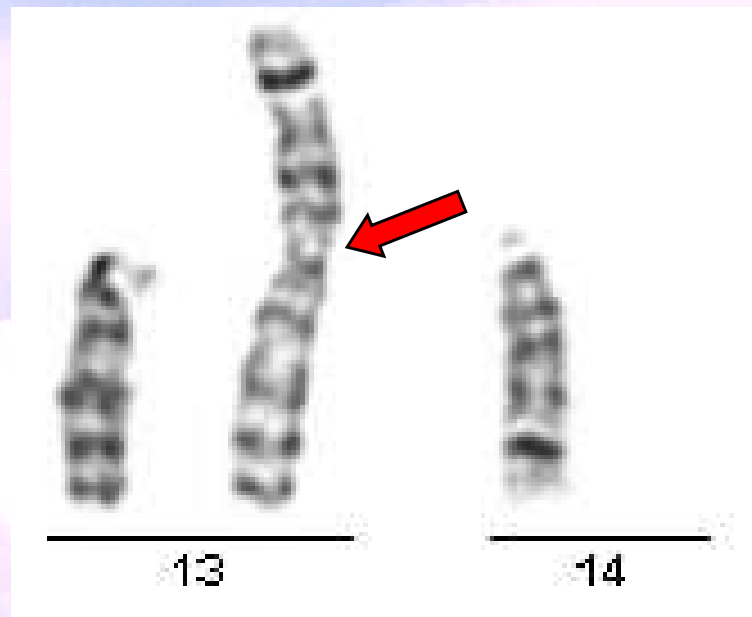
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby translokace

balancovaná translokace t(1;15)
výměna koncových úseků chromozomů

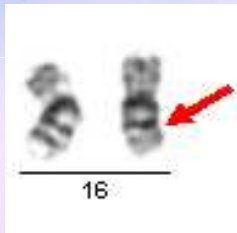
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby translokace

robertsonovská translokace der(13;14)
(derivovaný chromozom)

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby translokace

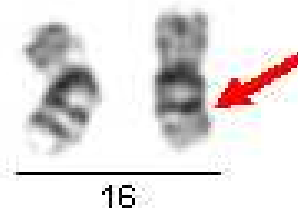
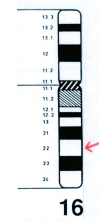
translokace u svých nositelů většinou nezpůsobují abnormální fenotyp, ale jsou spjaty s **vysokým rizikem vzniku nebalancovaných gamet** a s tím spjatých potratů nebo narození **potomků s nebalancovaným karyotypem** (parciální monozomie jednoho a parciální trizomie druhého chromozomu)

zděděný derivovaný
chromozom –
parciální monozomie
chr. 16, parciální
trizomie chr. 21

dítě s nebalancovaným
karyotypem - postižené
46,XY,der(16)t(16;21)mat

karyotyp matky
46,XX,t(16;21)

chromozomy, které se
zúčastnily translokace

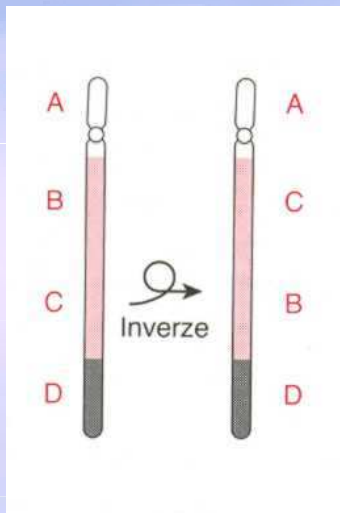
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby translokace

- **balancované přestavby** - v sadě chromozomů je zachováno normální množství chromozomového materiálu
  - většinou nemají fenotypové vyjádření, v buňkách je přítomen veškerý chromozomový materiál, i když v odlišném uspořádání
- **nebalancované přestavby** – část chromozomového materiálu v karyotypu chybí (**parciální monozomie**) a část přebývá (**parciální trizomie**)
  - většinou dochází k fenotypovým abnormalitám

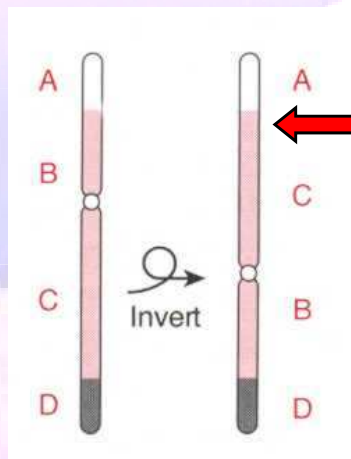

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby inverze

- **inverze** – na jednom chromozomu vzniknou 2 zlomy, segment mezi nimi se otočí o 180° a opět se začlení do chromozomu

paracentrická inverze – oba zlomy jsou na stejném raménku, úsek nezahrnuje centromeru

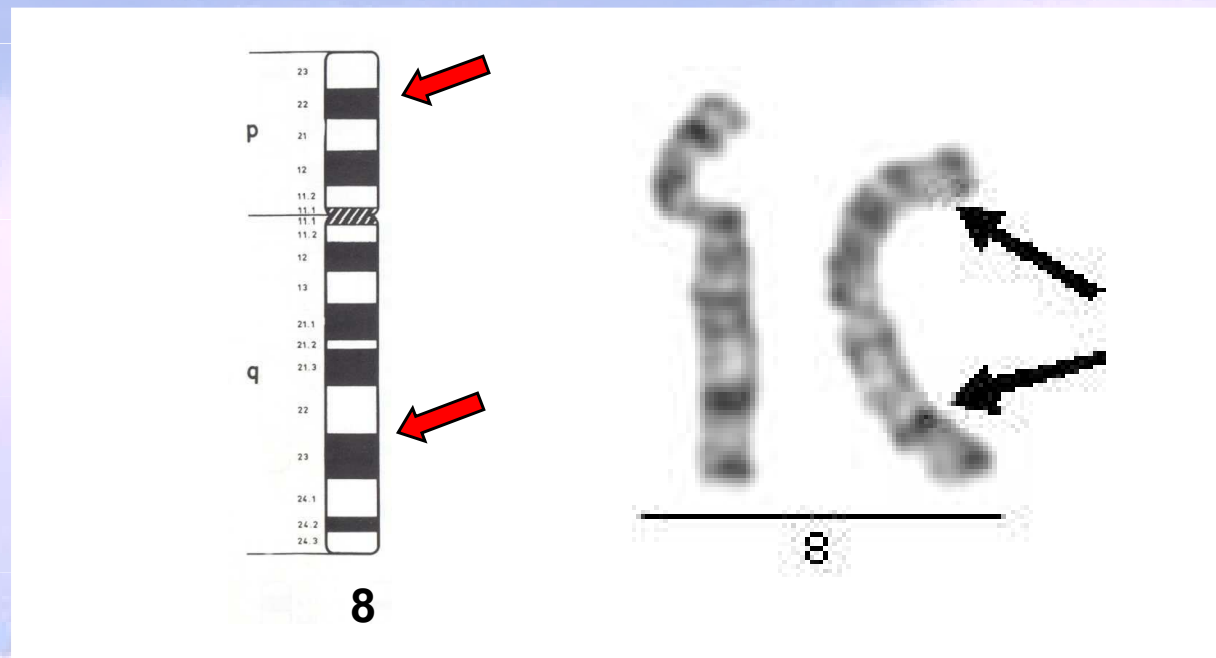

pericentrická inverze – na každém raménku je jeden zlom, invertovaný úsek zahrnuje centromeru

inverze u svých nositelů většinou nezpůsobují abnormální fenotyp, ale jsou spjaty s **vysokým rizikem vzniku nebalancovaných gamet a narození abnormálních potomků**

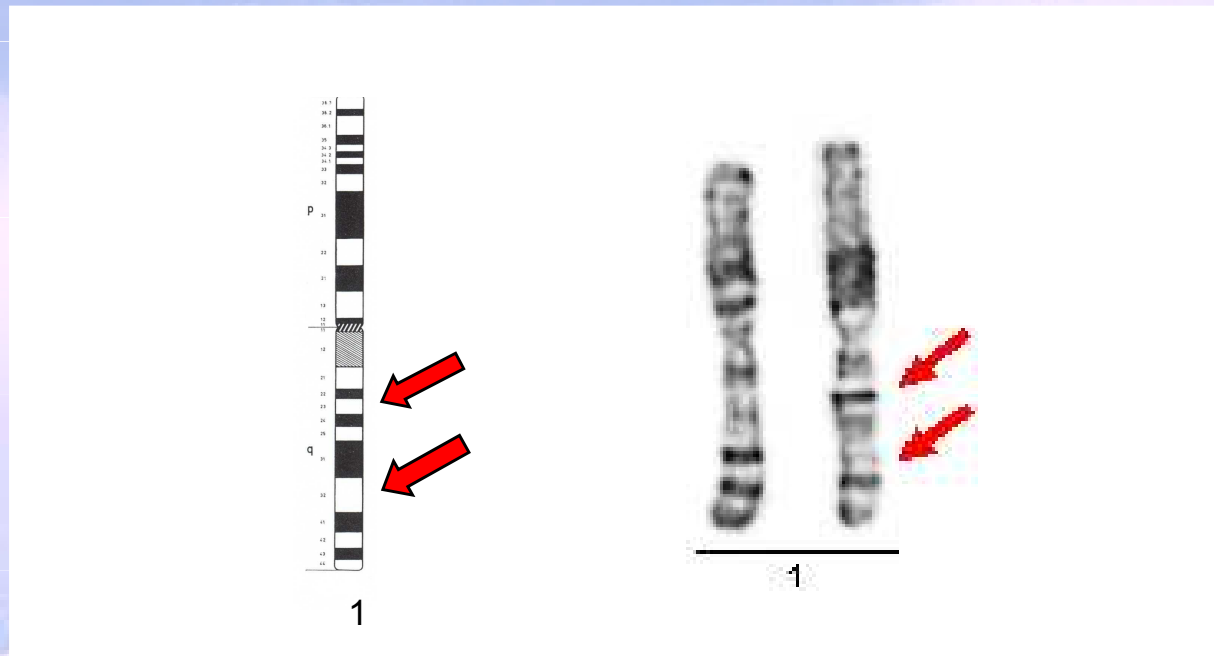
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby inverze

pericentrická inverze inv(8)

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby inverze

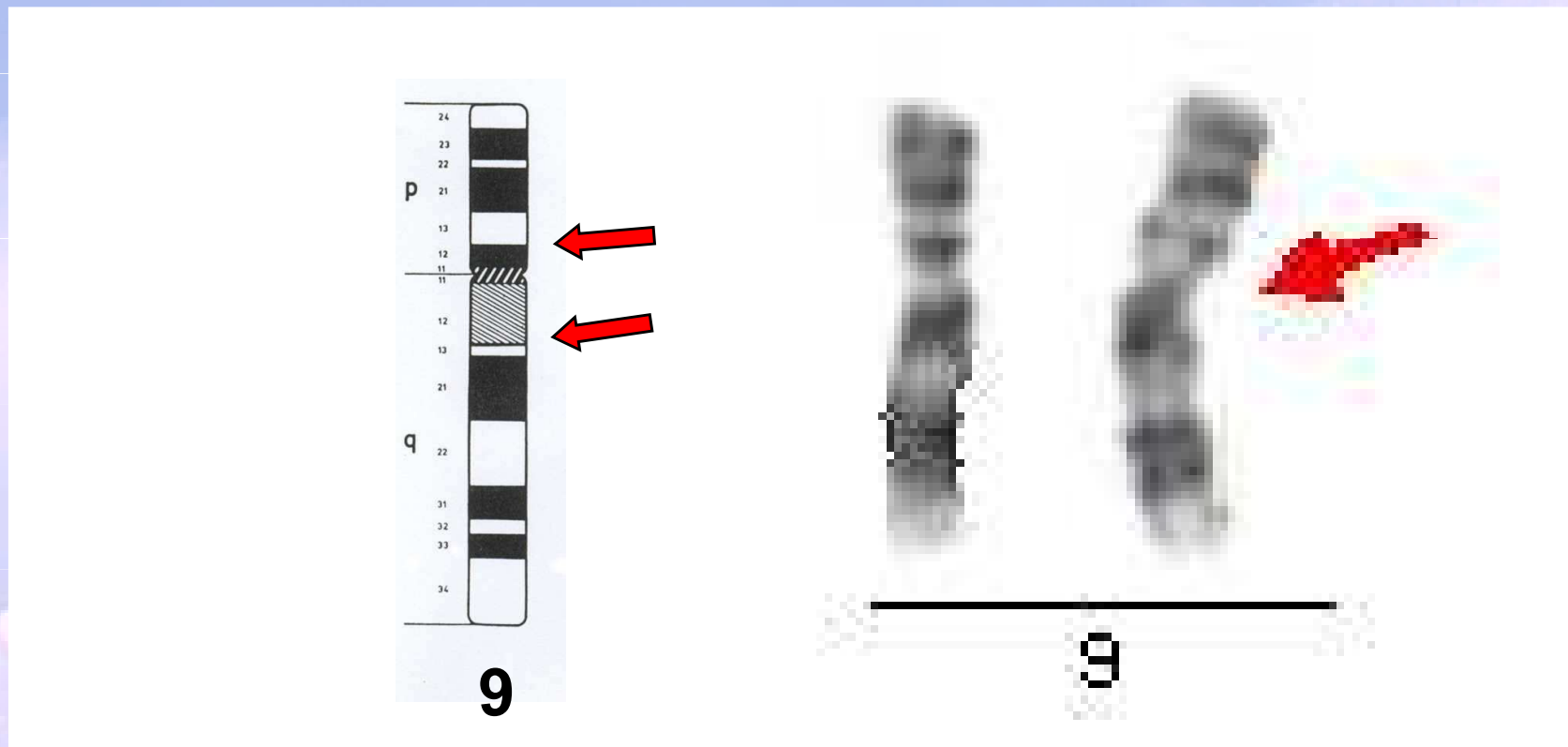
paracentrická inverze inv(1)

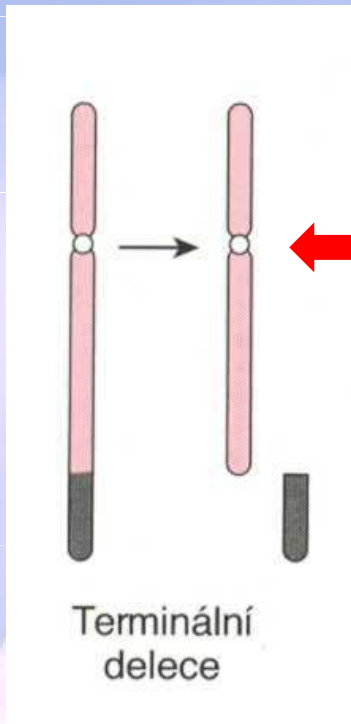
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby inverze jako varianty normy

pericentrická inverze $\text{inv}(9)(\text{p}11;\text{q}13)$

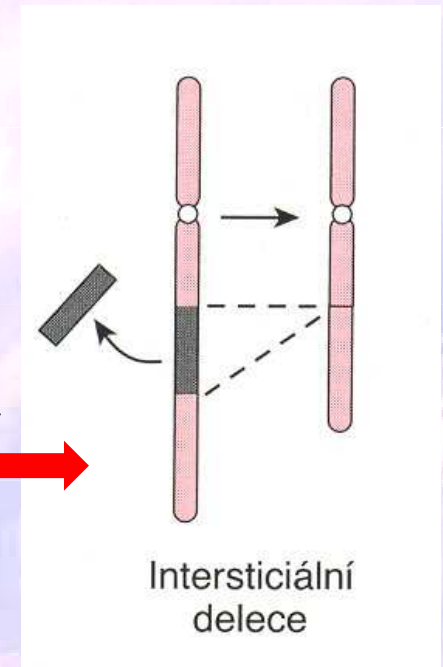
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby delece

- **delece** – ztráta úseku chromozomu, který způsobuje vznik nebalancovaného karyotypu (**parciální monozomie**)

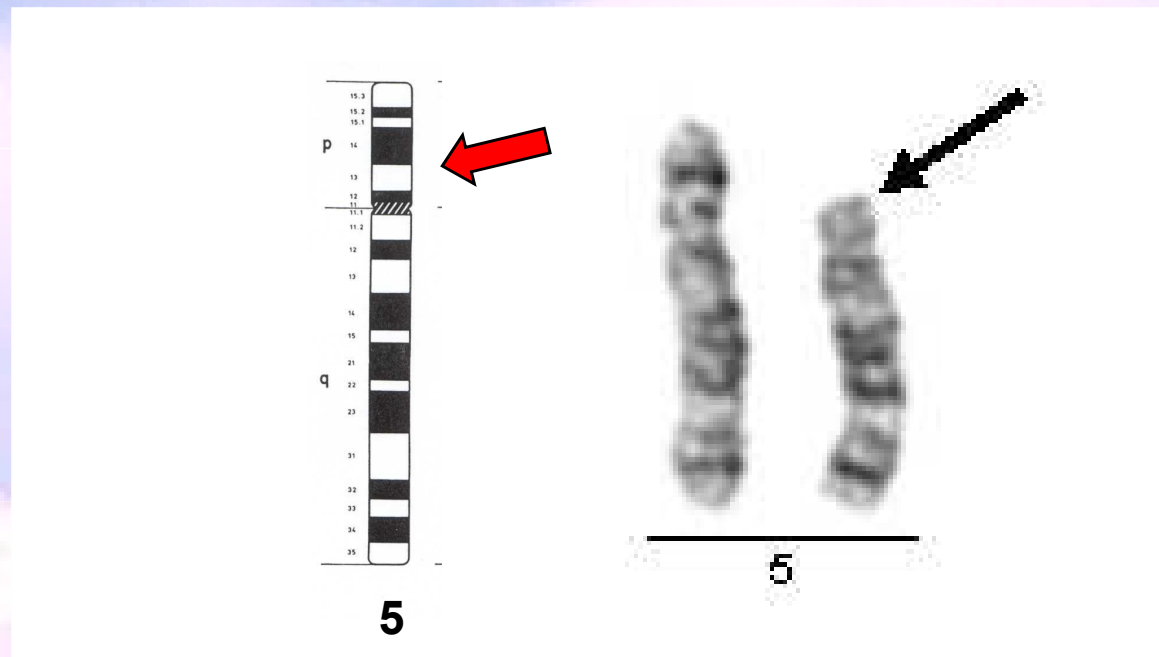
terminální delece – ztráta koncového úseku chromozomu

intersticiální delece – ztráta segmentu, uloženého mezi centromerou a terminální částí

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby delece

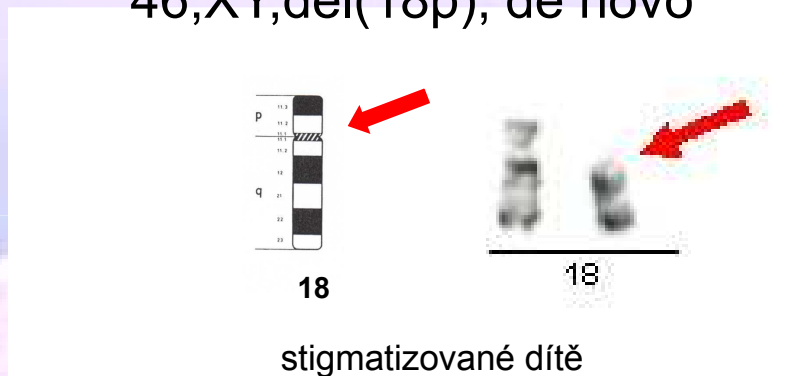
terminální delece del (5pter)
syndrom Cri du chat (syndrom kočičího křiku)

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby delece

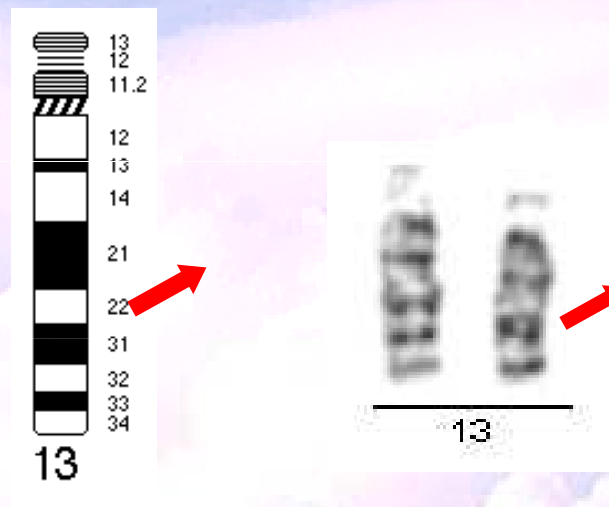
míra klinických příznaků závisí
na rozsahu deletovaného
segmentu a na počtu a funkci
genů, které jsou v něm
obsaženy

karyotyp probanda
46,XY,del(18p), de novo

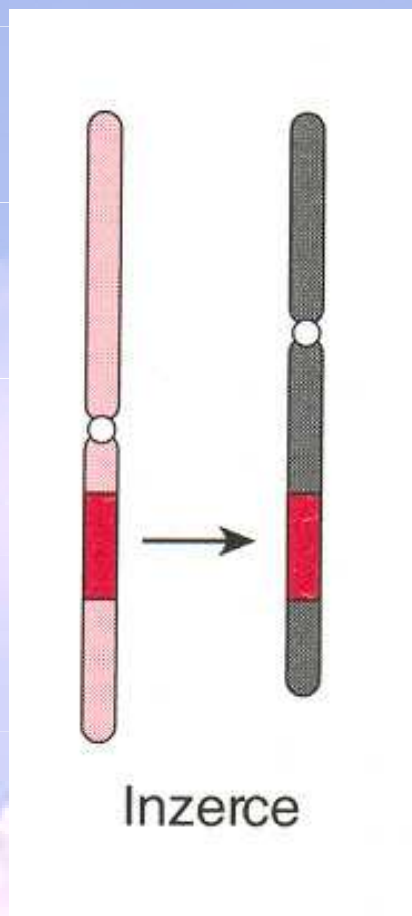

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby delece

intersticiální delece na chromozomu 13

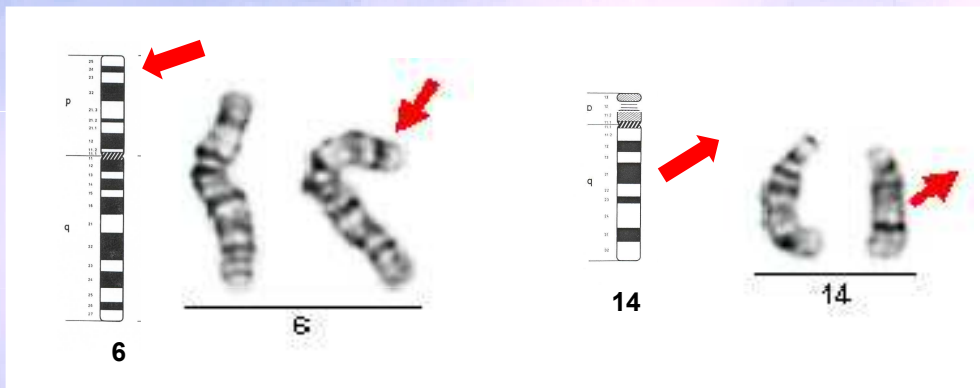
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby inzerce

- **inzerce** – nerekiproký typ translokace
  - segment z jednoho chromozomu se vyčlení a vloží do jiného chromozomu buď ve své původní orientaci nebo opačné
  - k jejich vzniku jsou potřeba 3 body zlomu, 2 na jednom chromozomu a 1 na druhém
  - jsou poměrně vzácné (1:80000)
  - hrozí vznik nebalancovaných gamet a narození abnormálních potomků

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby inzerce

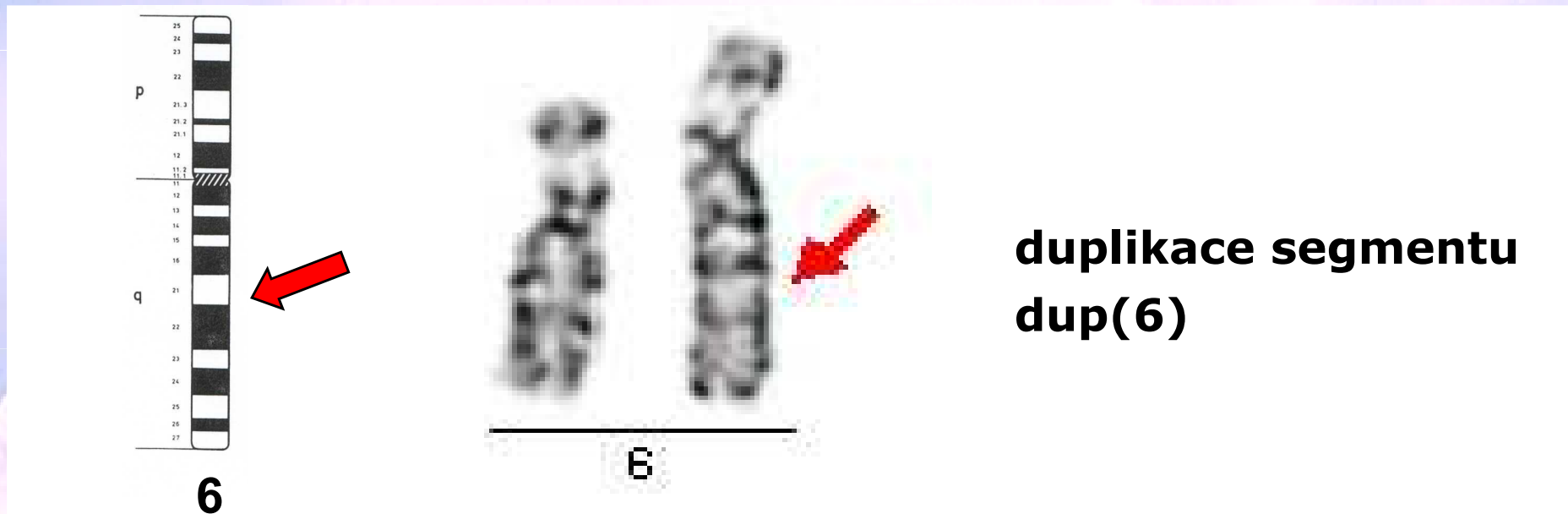
inzerce úseku chromozomu č. 14 do chromozomu č. 6

karyotyp probanda
46,XY,ins (6;14), de novo
– stigmatizované dítě

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby duplikace

- **duplikace** – nadbytečný chromozomový segment, který způsobuje vznik nebalancovaného karyotypu (**parciální trizomie**)
  - bývají méně nebezpečné než delece

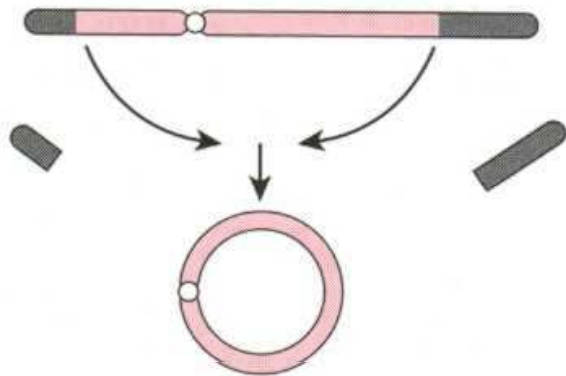
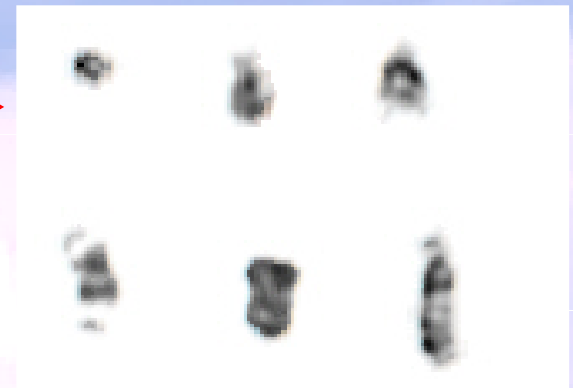

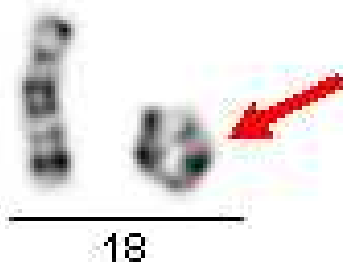
VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby neobvyklé typy chromozomů

marker chromozomy

- malé chromozomy (s centromerou), často v mozaice, obtížně identifikovatelné (mohou být vrozené nebo kultivačního původu)

Kruhový chromozom

kruhové chromozomy (ring chromozomy)

- na obou koncích chromozomu vzniknou zlomy, dojde ke ztrátě koncových úseků, zbytek chromozomu se spojí

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby neobvyklé typy chromozomů

- **izochromozomy** – metacentrické chromozomy, které vznikly tak, že 1 raménko chromozomu chybí a druhé je duplikováno (parciální monozomie 1 raménka a parciální trizomie 2. raménka)

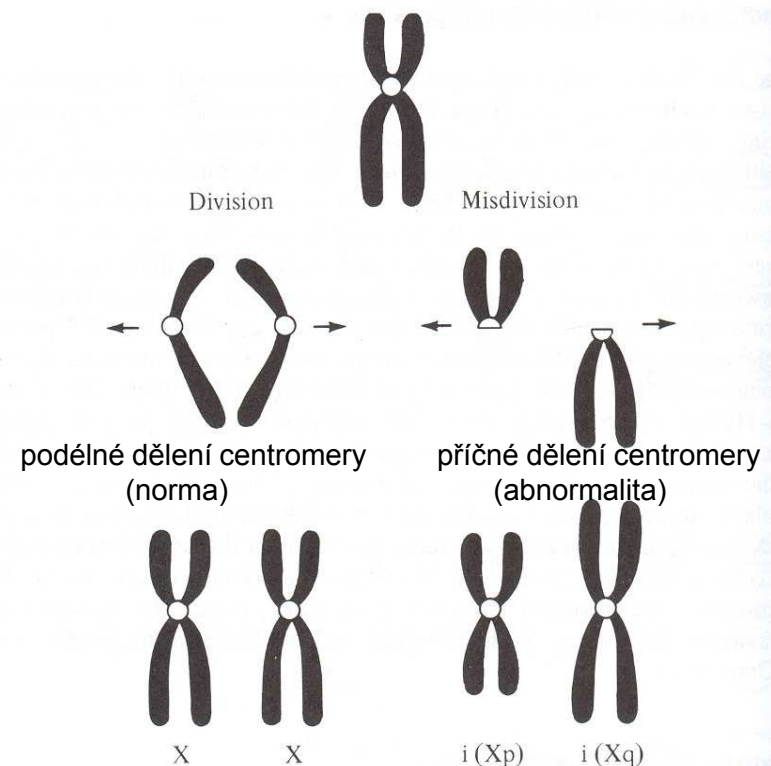
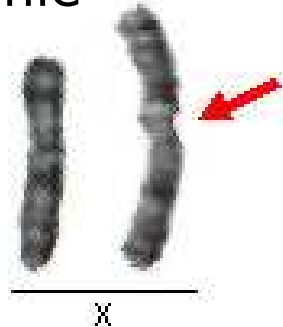
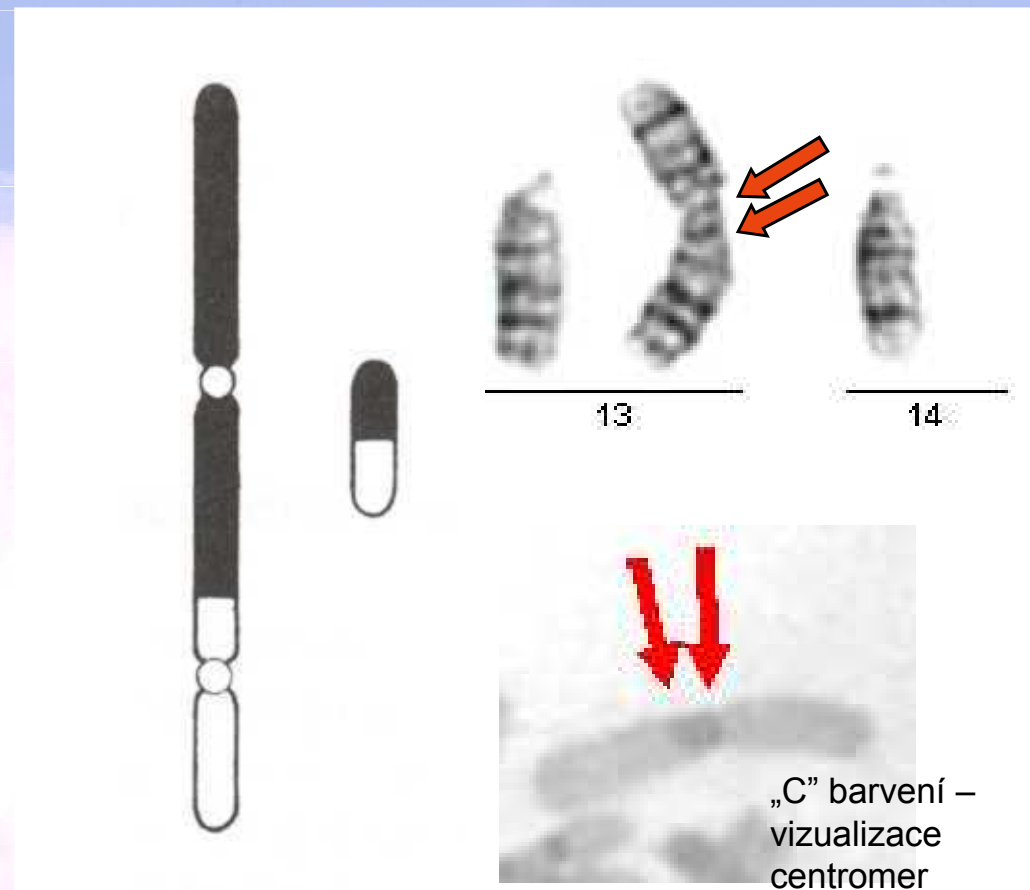

Figure 19.2. Misdivision of the human X chromosome resulting in the formation of a long-arm isochromosome i(Xq) and a short-arm isochromosome i(Xp) (presumably inviable).

VROZENÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (VCA) strukturní přestavby neobvyklé typy chromozomů

- **dicentrické chromozomy**
  - na dvou chromozomech dojde ke zlomu
  - vznikne dicentrický chromozom fúzí úseků s centromerou a acentrického fragmentu spojením úseků bez centromery

ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA)

- vyšetření vlivu mutagenních faktorů prostředí na člověka
– **z periferní krve**
- zvýšené % aberantních buněk v organismu přispívá k rychlejšímu stárnutí organismu, vzniku degenerativních onemocnění, je možné maligní zvrhnutí; aberace mohou být přítomny nejen v somatických, ale i v pohlavních buňkách, zvyšuje se riziko narození postiženého dítěte.
- hodnotí se 100 buněk, za patologii je považován **nález opakovaně 5% nebo více než 5% aberantních buněk**

ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA) příčiny vzniku

působení:

- fyzikálních faktorů (ionizující záření)
- chemických látek (cytostatika, imunosupresiva, oxidační, alkylační činidla ad. látky používané v průmyslu)
- biologických faktorů (virové infekce – pravé neštovice, spalničky, zarděnky ad.)

poškození chromozomů závisí na:

- typu působících faktorů
- fázi buněčného cyklu, ve které se nachází buňka v době působení mutagenu
- dávce mutagenu

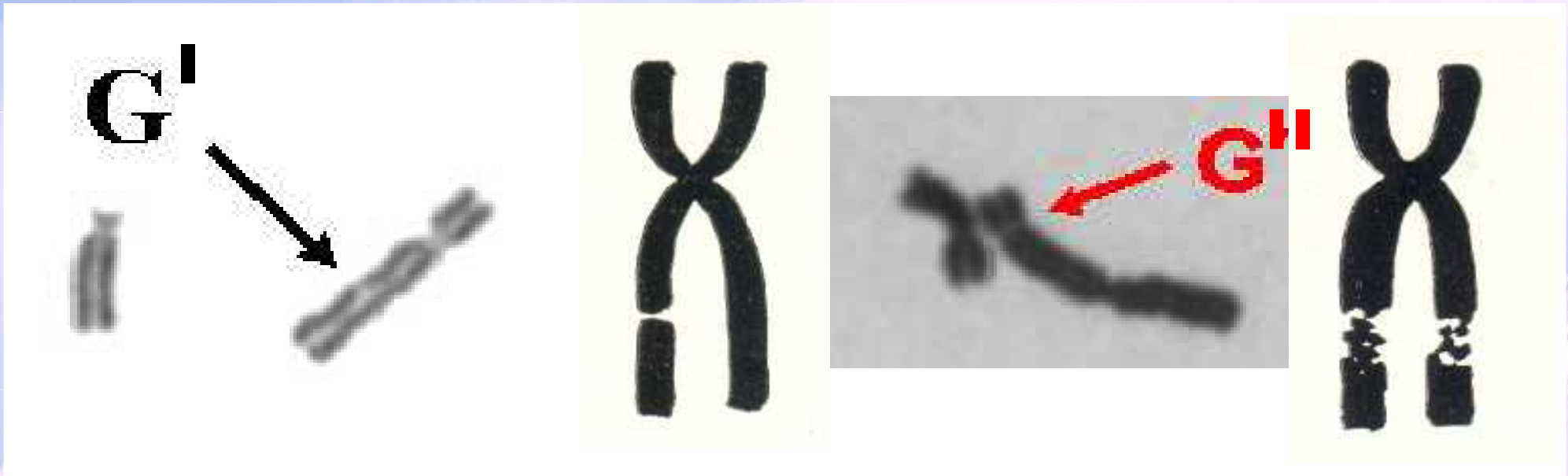

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

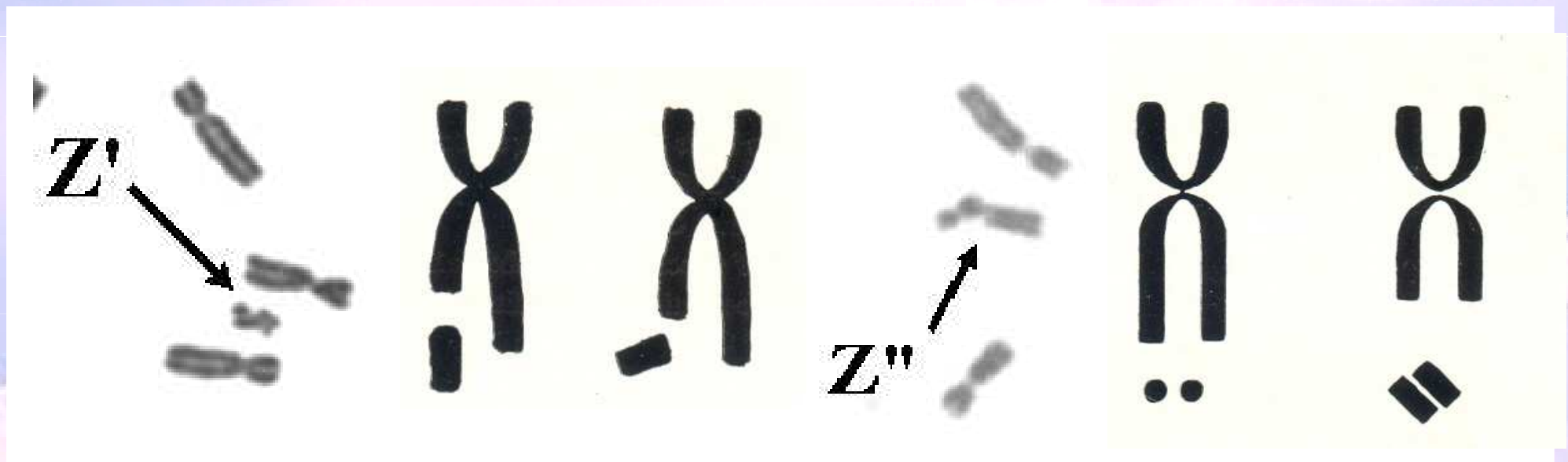
ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA)

- **gapy** (mezery) – jednochromatidové, dvouchromatidové (G^1), (G^2) - příčně slabě se barvící část chromatid, také úplné přerušení chromatid nepřesahující její šířku

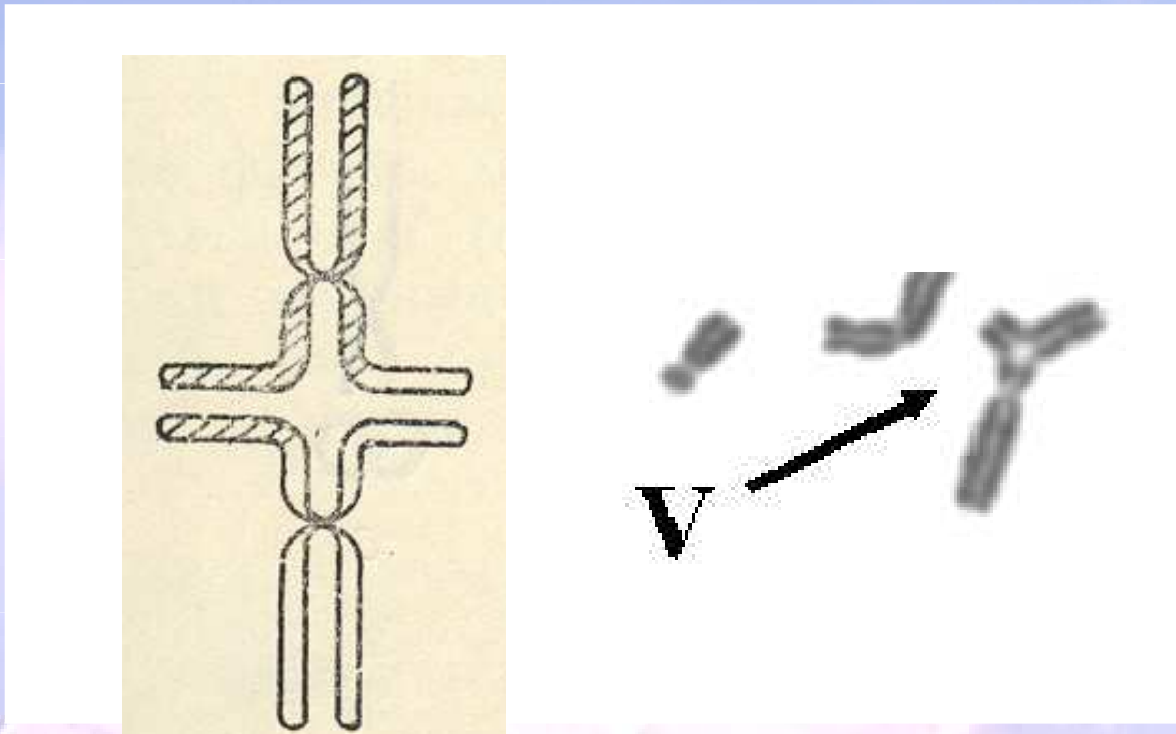
ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA)

- **zlomy** – jednochromatidové, dvouchromatidové - (Z'), (Z'') - oddělení samostatného **fragmentu (F)** nebo **párových fragmentů (DF)** – úplné přerušení chromatidy, pravděpodobně koncová delece

ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA)

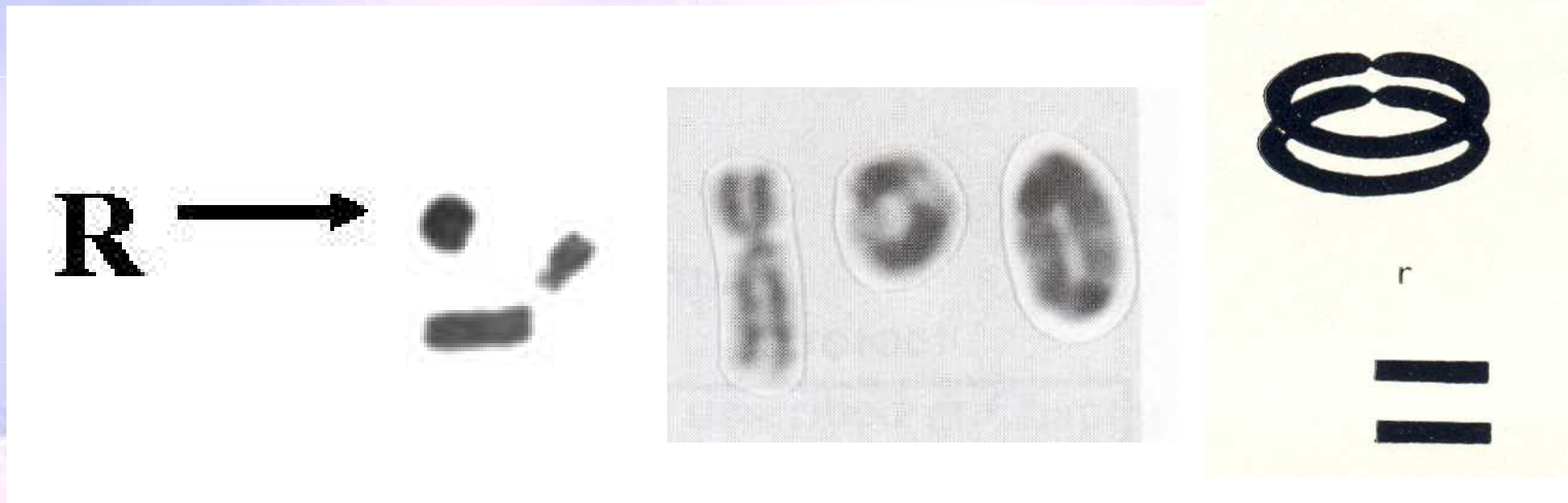
- **výměny (V)**- výměny části chromatid v rámci jednoho nebo více chromozomů

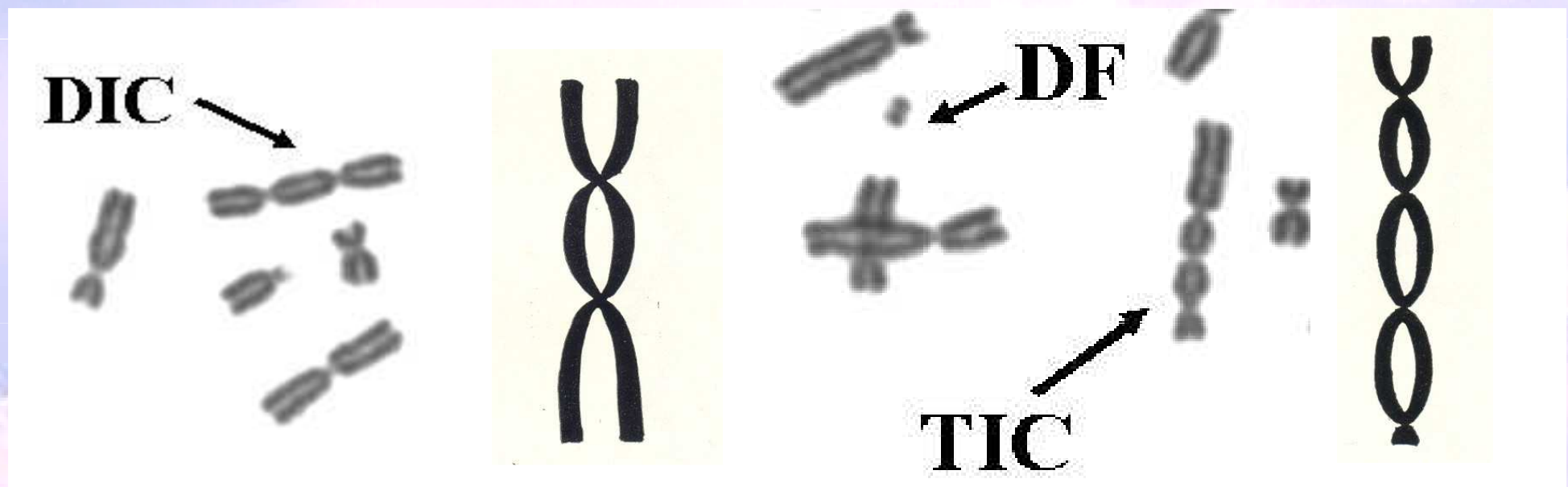
ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA)

- **acentrické ringy, kruhové chromozomy**- uzavřené struktury, vznik dvou zlomů na jednom chromozomu, dojde ke spojení – acentrické ringy jsou bez centromery, kruhové chromozomy zahrnují centromeru

ZÍSKANÉ CHROMOZOMOVÉ ABERACE (ZCA)

- chromozomy zahrnující více než 1 centromeru-
dicentrické, tricentrické chromozomy...

Metody molekulární cytogenetiky, příklady využití v klinické cytogenetice

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY

- molekulární cytogenetika aplikuje metody molekulární biologie na cytogenetické úrovni, vizualizuje a lokalizuje genetický materiál v buňkách
- pracuje s metafázními chromozomy nebo interfázními jádry
- potvrzuje a upřesňuje nálezy klasické cytogenetiky (translokací, delecí, inzercí, duplikací...)
- řeší problémy klasické cytogenetiky
  - záchyt velmi malých chromozomových změn (jsou pod rozlišovací schopností (citlivostí) metod klasické cytogenetiky – např. mikrodelece, translokace velmi malých úseků chromozomů)
  - analýza složitých chromozomových přestaveb
  - identifikace nebalancovaného materiálu neznámého původu
  - analýza buněk v interfázi (chromatin není spiralizován do podoby chromozomů, je rozprostřen v celém objemu buněčného jádra) – zrychluje analýzu (bez kultivace) – výsledek do 24 hodin, řeší problémy klasické cytogenetiky – nedostatečný počet mitóz na sklíčku, špatná kvalita chromozomů
- začátek rozvoje – přelom 60.- 70. let 20. století

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY

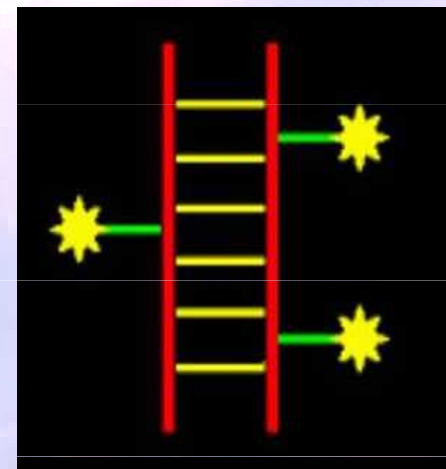
- využití: - analýza chromozomů z periferní krve – pouze VCA,
ZCA se při rutinní analýze nevyšetřují molekulárně cytogeneticky!
- analýza chromozomů z ostatních materiálů (plodová voda, krev plodu, kostní dřeň, solidní tumory....)
- molekulárně cytogenetickými technikami **nelze nahradit klasické karyotypování**
(před použitím metod molekulární cytogenetiky je třeba vědět, co chceme hledat – vysoká cena molekulárně cytogenetických metod, některé změny lze zjistit pouze klasickým karyotypováním)
- oblasti uplatnění FISH – klinická cytogenetika (postnatální vyšetření u sterilních párů, postižených dětí a dospělých s podezřením na genetickou příčinu, genetická analýza pro účely umělého oplodnění, prenatální diagnostika karyotypu plodu)
  - nádorová cytogenetika
  - výzkum (evoluční studie karyotypu, mapování genomu ...)

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY

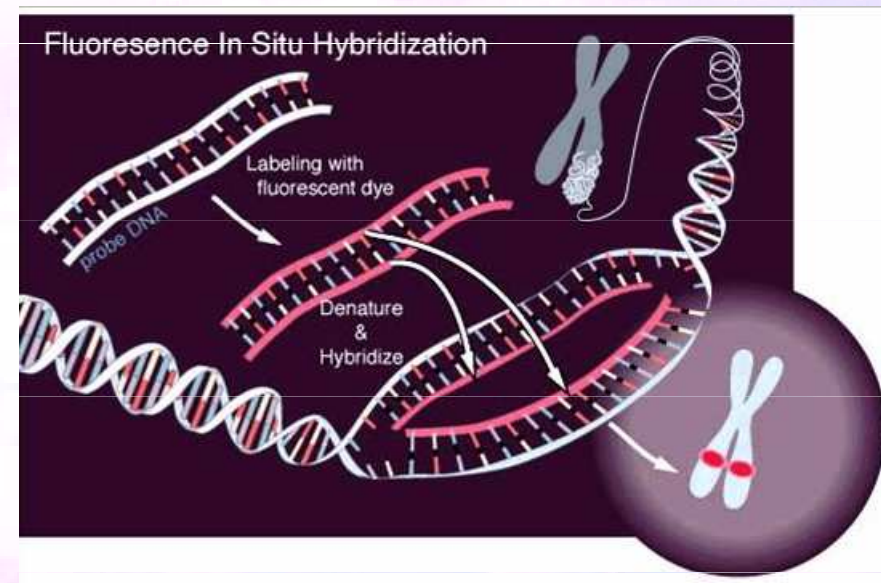
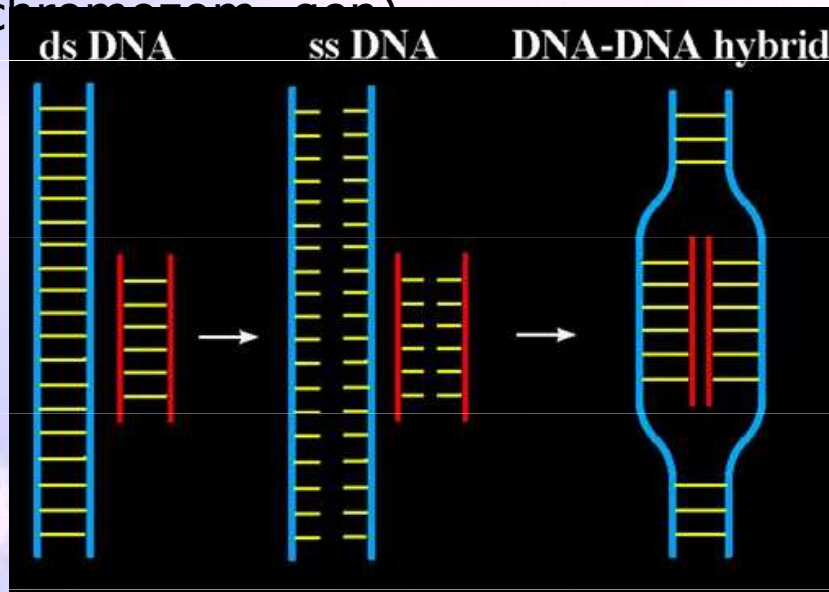
- ISH (in situ hybridizace)
- FISH (fluorescenční in situ hybridizace)

- technika, která se využívá k detekci a lokalizaci specifické DNA sekvence na chromozomech (cílová sekvence nukleotidů na metafázních chromozomech nebo interfázních jádrech)
- **SONDA** (PRÓBA) – uměle nasyntetizovaná sekvence, úsek DNA dlouhý několik set bází, komplementární k cílové sekvenci na chromozomu (v chromatinu)
  - sonda je **značená** – radioaktivně
    - fluorescenčně (fluorochromy) - **FISH**
    - enzymem

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace)

- **denaturace sondy a cílové sekvence** (působení zvýšené teploty) – získání jednořetězcového vlákna DNA (je schopno vytvořit novou vazbu cílová DNA – DNA sonda, před denaturací vazba na komplementární řetězec DNA) – týká se sondy i cílové DNA
- **hybridizace** sondy na cílovou DNA (chromozomy nebo interfázní jádra na podložním sklíčku) – dochází ke specifické vazbě sondy na cílové místo (chromozomu)

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace)

- **vyhodnocení a zpracování signálu** – FISH - fluorescenční mikroskop napojený na počítač – vizualizace a kvantifikace (signál září v tmavém poli) – modrá barvička (DAPI) obarvuje všechny chromozomy, červený signál = fluorescenčně značená sonda

FISH na metafázních chromozomech

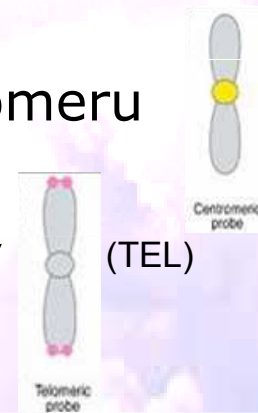
detekce genu SRY
na chromozomu Y

FISH na interfázních jádrech

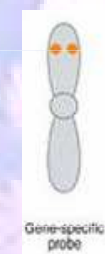

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – typy sond

- celogenomové sondy – směs úseků DNA, které se vážou na všechny chromozomy (CGH) – všechny úseky DNA naznačeny jedním fluorochromem
- celochromozomové (malovací) sondy – směs mnoha sond specifických pro sekvence konkrétního chromozomu které označí chromozomy po celé délce
- centromerické sondy – vazba na centromeru (CEP)
- telomerické sondy – vazba na telomery (TEL)
- lokus specifické sondy (sondy pro jedinečné sekvence) – vazba na specifickou oblast chromozomu – gen, část genu

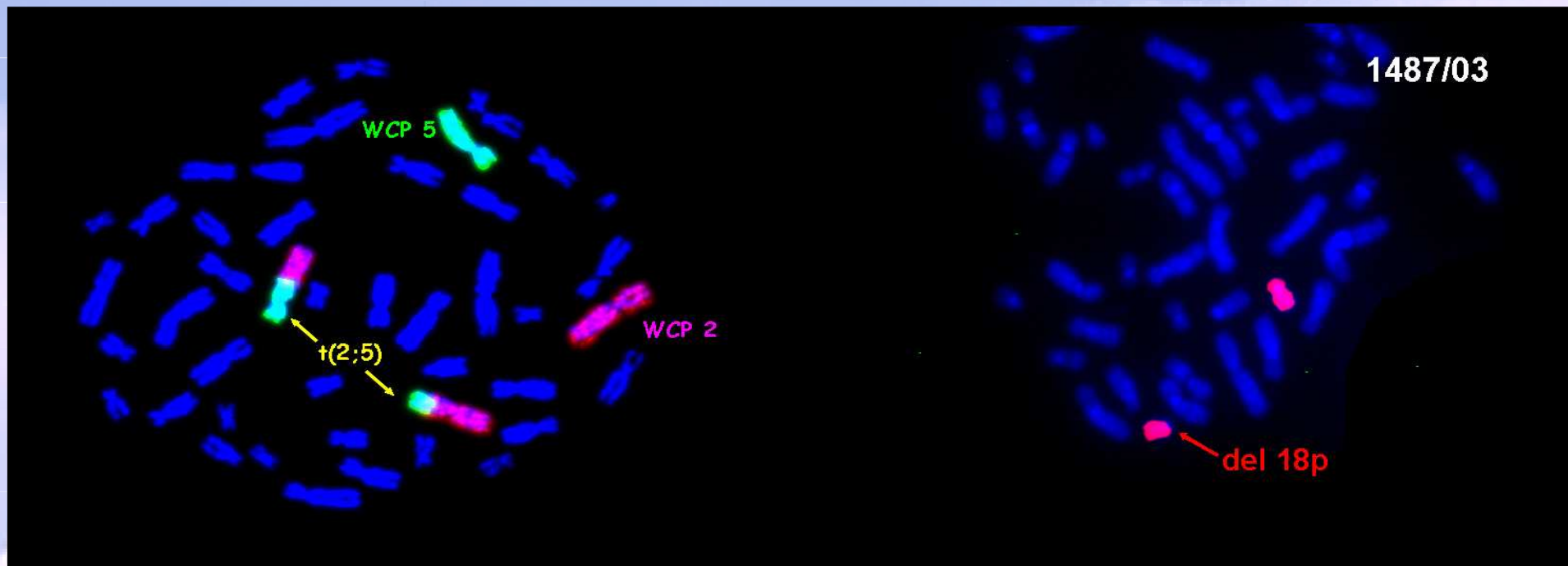

(WCP)
whole
chromosome
probe

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond

- využití celochromozomových sond – potvrzení translokací mezi nehomologními chromozomy

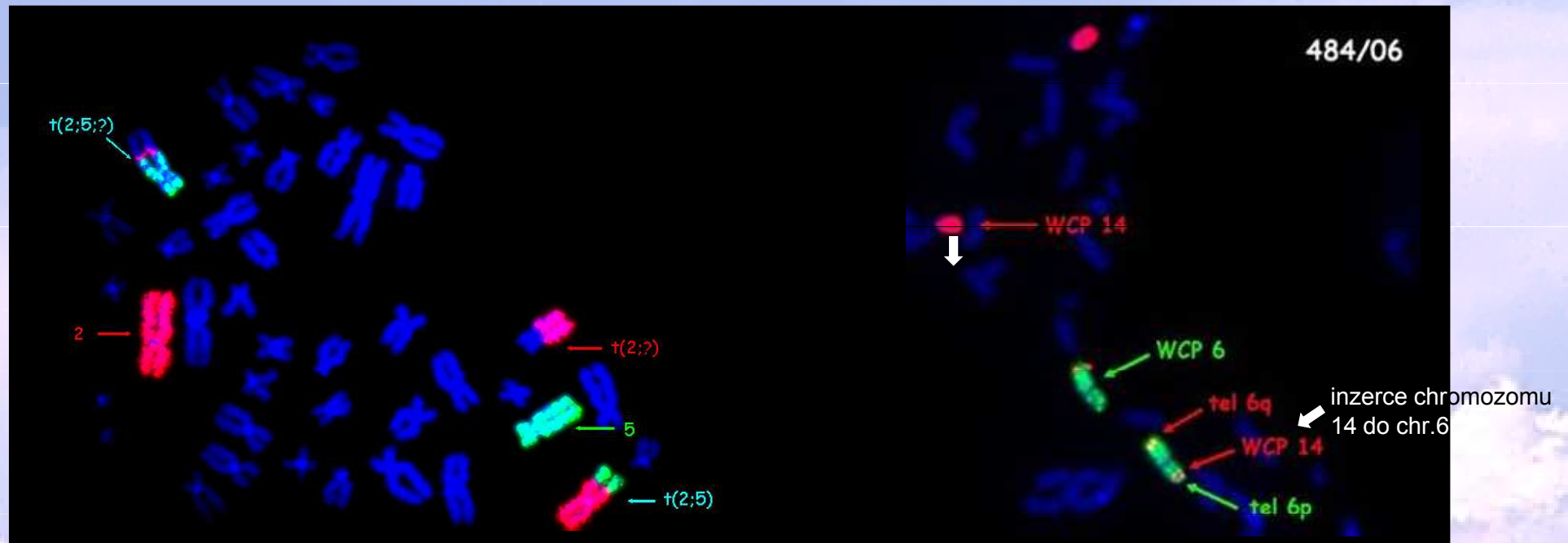

potvrzení přítomnosti translokace

potvrzení nepřítomnosti translokace – potvrzení delece –
červený signál se nevyskytuje na žádném jiném chromozomu

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond

- využití celochromozomových sond (a telomerických) – detekce složitějších přestaveb

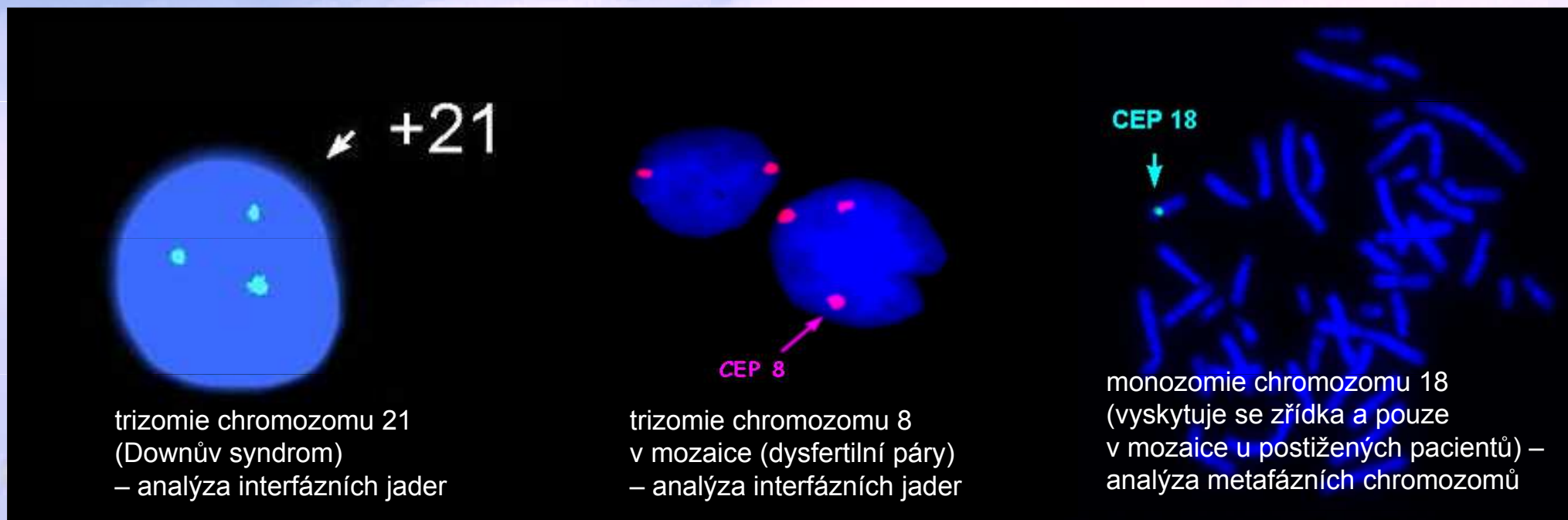

potvrzení složitější přestavby, která zahrnuje více než 2 chromozomy – případ dořešen pomocí metody SKY

detekce inzerce části chromozomu 14 do chromozomu 6

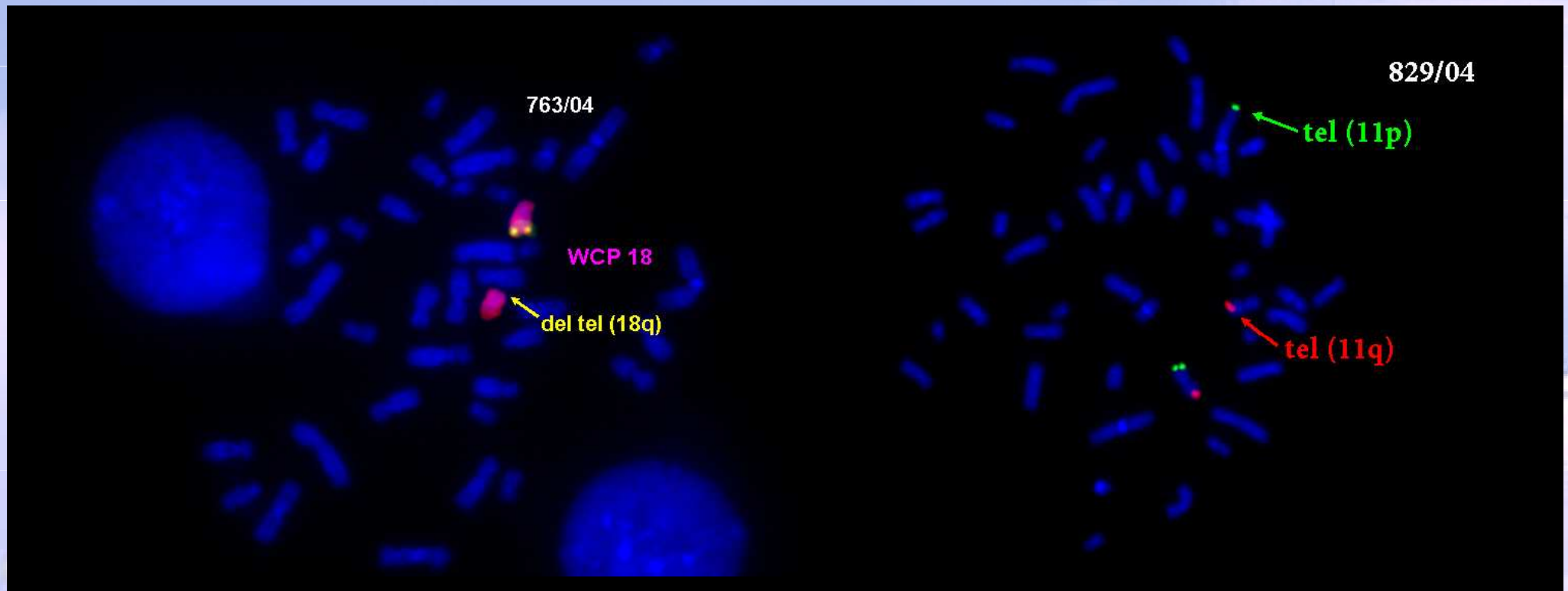
METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond

- využití centromerických sond – určení počtu chromozomů v chromozomovém páru (diploidie, aneuploidie) v metafázi a interfázi

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond

- využití telomerických sond – detekce delecí, translokací

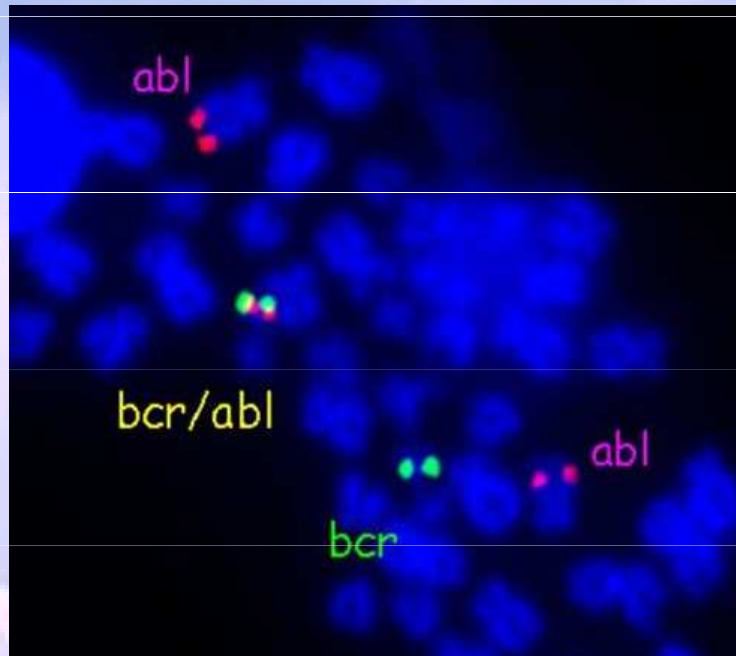

delece telomer 18q (kombinace telomerické a celochromozomové sondy)

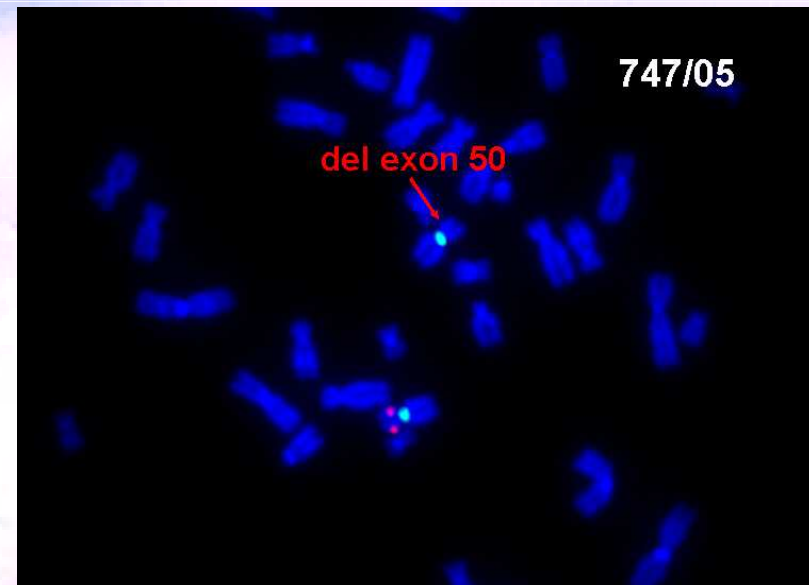
translokace telomer 11p na jiný chromozom

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond

- využití lokus specifických sond – detekce delecí částí genů (DMD – Duchenova muskulární dystrofie), onkologie – detekce fúzních genů (fúzní gen BCR/ABL) – kombinace lokus specifických sond

vznik fúzního signálu u fúzního genu bcr/abl u CML
(viz onkocytogenetika)

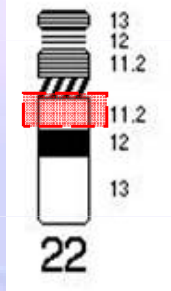

delece exonu 50 u DMD na chromozomu X – červený signál – sonda specifická pro exon 50 genu DMD, zelený signál – centromerická sonda na chromozom X

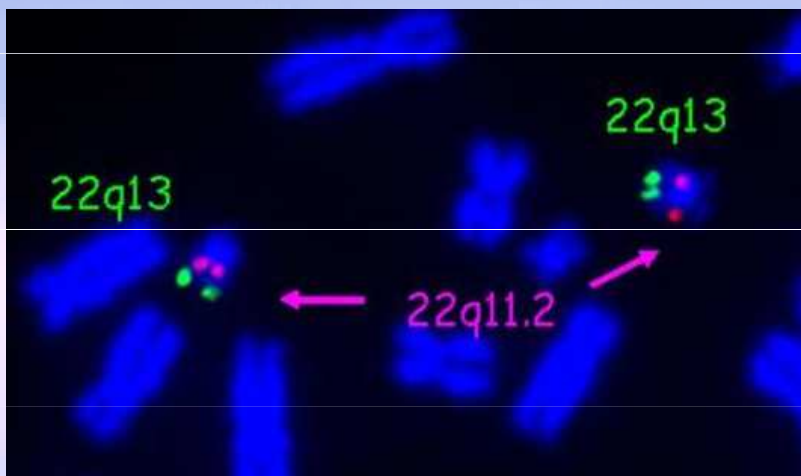
METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond

- využití lokus specifických sond - detekce mikrodelece na chromozomu 22 u Di Georgeova syndromu (mikrodeleční syndrom) (kombinace lokus specifických sond)

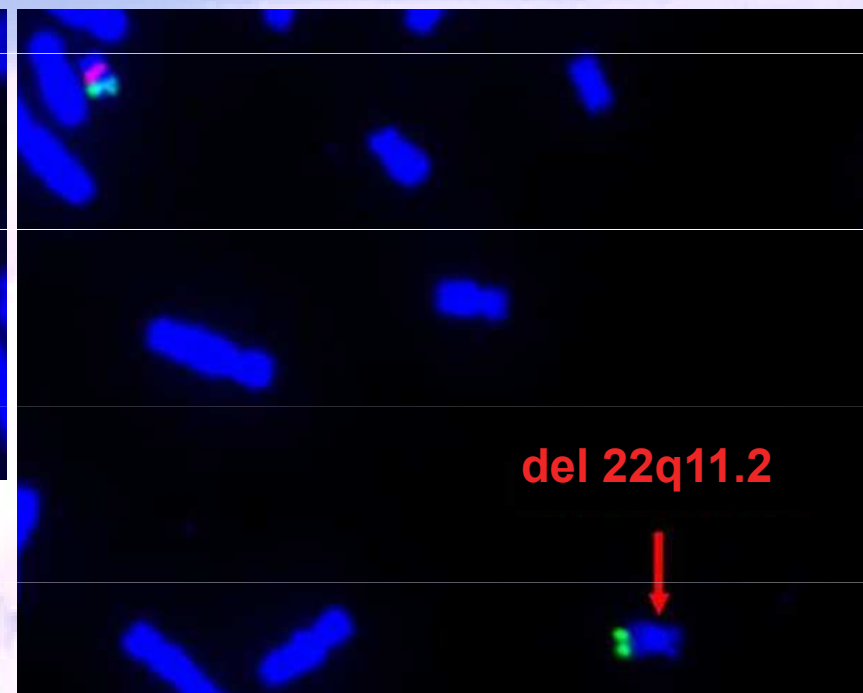
mikrodeleční syndromy nejsou rozpoznatelné metodami klasické cytogenetiky (malá delece)

oblast zodpovědná za Di Georgeův syndrom

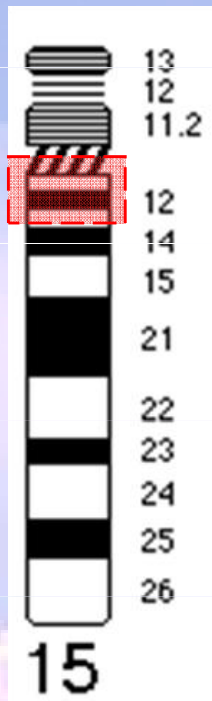

22q13 – kontrolní lokus specifická sonda
22q11.2 – lokus specifická sonda na oblast Di Georgeova syndromu (delece oblasti – signál chybí)

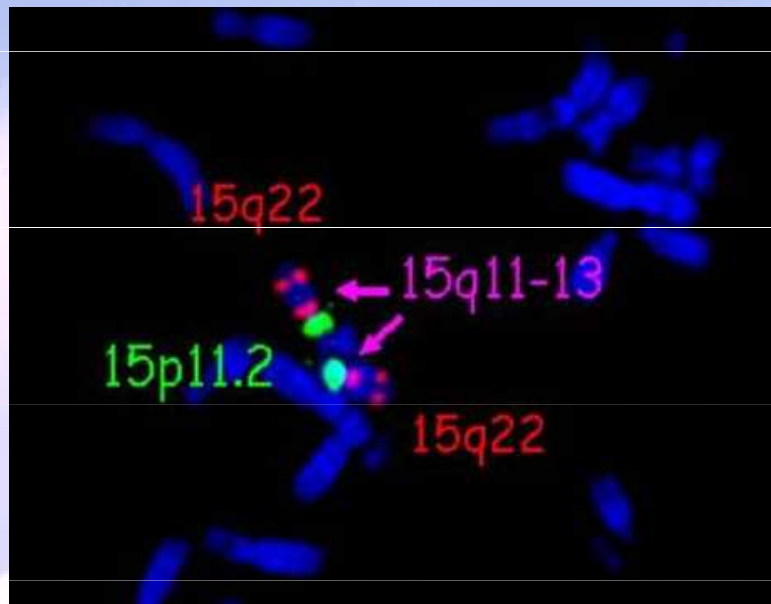

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – FISH (fluorescenční in situ hybridizace) – využití sond – mikrodeleční syndromy PWS-AS

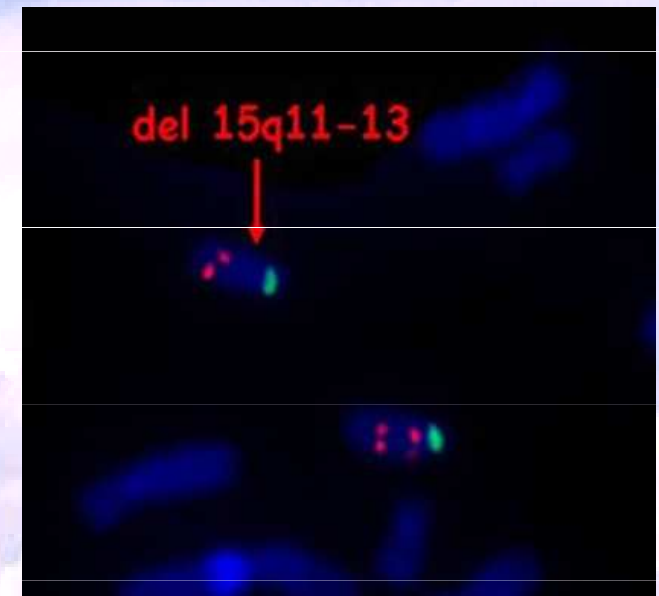
- využití lokus specifických sond - detekce mikrodelece na chromozomu 15 u mikrodelečních syndromů Prader-Willy (PWS) a Angelman (AS) (oblast na chromozomu, asi 100 genů)

červeně označena oblast
zodpovědná za PWS a AS

15p11.2 – kontrolní lokus specifická sonda
15q22 – kontrolní lokus specifická sonda
15q11-13 – lokus specifická sonda na oblast
Prader-Willy-Angelman

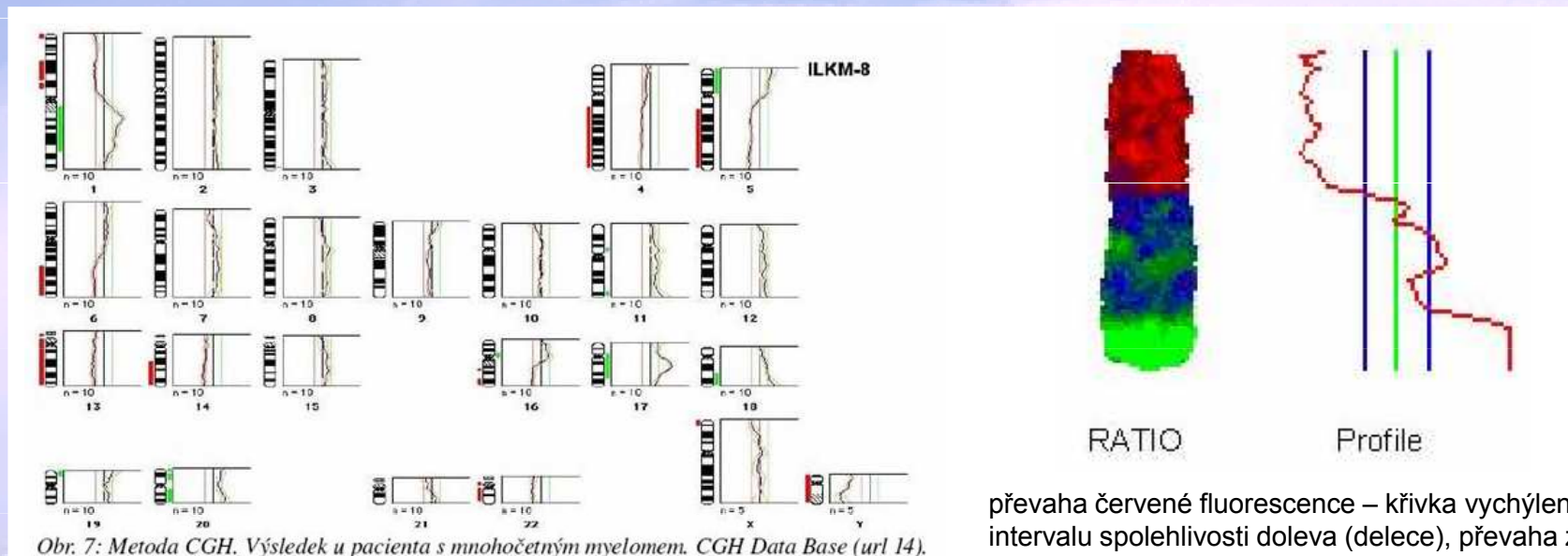
delece oblasti Prader-Willy–Angelman (signál
chybí)

Stejný fenotypový efekt může
vznikat i jinými mechanizmy než
mikrodelecí – uniparentální dizomie

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – MODIFIKACE FISH – CGH (komparativní genomová hybridizace)

- 1992
- odhaluje **nebalancovaný** genetický materiál (chybění – nadbytek DNA), rozlišovací schopnost CGH je 5 – 10 Mb
- není schopna analyzovat balancované přestavby

zeleně označeny úseky na chromozomech, které jsou v karyotypu maligního klonu zmnoženy, červeně označeny chybějící úseky chromozomů (obrázky převzaty z internetu)

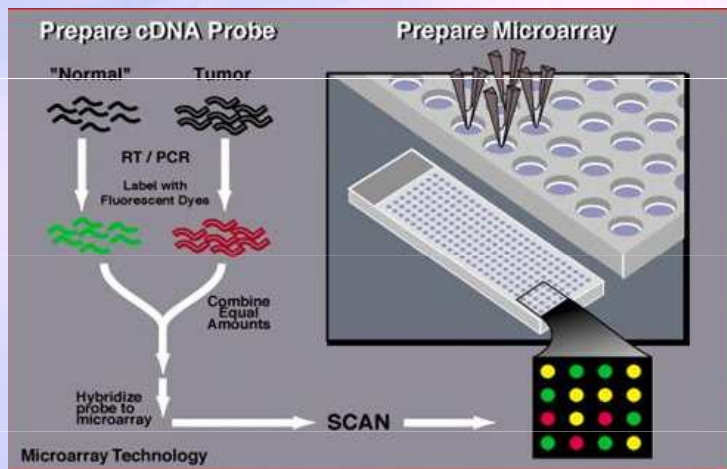
METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – MODIFIKACE FISH – CGH (komparativní genomová hybridizace)

- modifikace metody CGH :

- **HR-CGH (high resolution CGH)** – CGH s **vysokým rozlišením**, odhalí chybění či nadbytek menších úseků DNA než CGH, metodika se od CGH liší počítačovým zpracováním – rozlišovací schopnost metody přibližně 4 Mb

- **ARRAY-CGH** – na microarraye (skleněné mikroskopické destičky) jsou navázány úseky DNA, jejichž delece či amplifikace nás u konkrétního pacienta zajímá (destičky s DNA sekvencemi (mikročipy) lze zakoupit), připravíme celogenomové sondy stejným způsobem jako u CGH, nahybridizujeme na destičku, analyzační software měří intenzity fluorescence v jednotlivých bodech na destičce (v místech vazby konkrétních sekvencí)

- význam ARRAY-CGH – mapování s **vyšším rozlišením než HR-CGH** , rozlišovací schopnost závisí na množství DNA, které se nachází v jednotlivých bodech na destičce (kratší – delší sekvence) – až 35 kb

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – MODIFIKACE FISH – SKY (spektrální karyotypování), M-FISH (multicolor FISH)

- 1996
- umožňuje vizualizaci všech lidských metafázních chromozomů při jednorázové hybridizaci – 5 fluorochromy značená směs chromozomově specifických sond, jedinečná kombinace sond na každém chromozomu, každý chromozomový pár má jinou barvu
- SKY a M-FISH se liší jen systémem filtrů, který se používá při vizualizaci chromozomů fluorescenčním mikroskopem (SKY – 1 filtr, M-FISH – 5 filtrů, zvlášť pro každý fluorochrom) – mikroskop je napojen na kameru a počítač – snímání a zpracování obrazu
- význam – vyjasnění složitých přestavech (komplexních aberací)
  - identifikace kryptických (skrytých) přestaveb
  - identifikace původu markerů a ring chromozomů – obtížně určitelné klasickými metodami i samostatnými sondami
- limity – nelze detekovat nebalancovaný materiál (nadbytek-chybění DNA)
inverze

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – MODIFIKACE FISH – SKY (spektrální karyotypování), M-FISH (multicolor FISH)

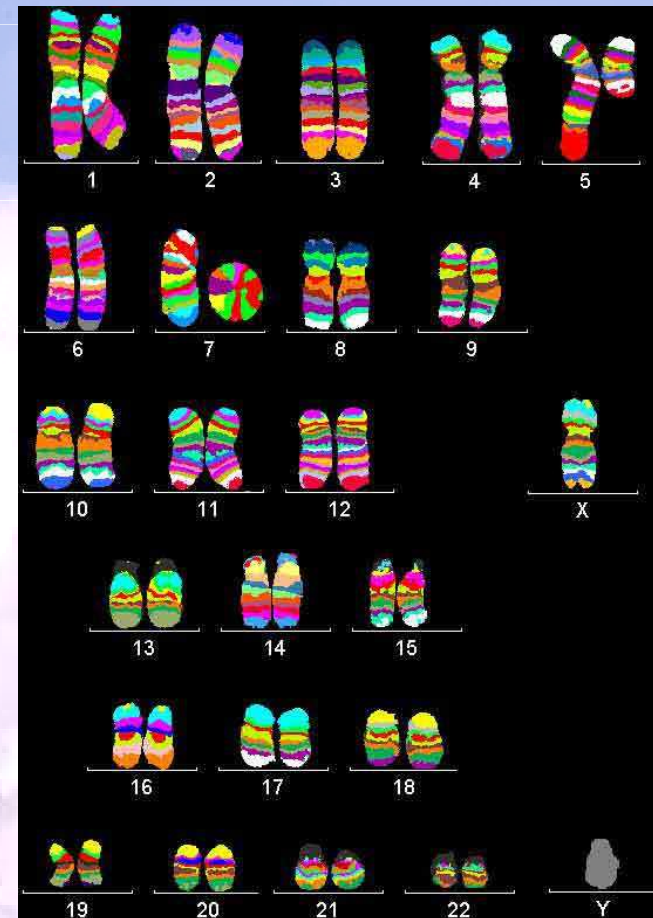

SKY – mitóza po hybridizaci
se směsí fluorochromů

SKY – seřazené chromozomy po úpravě obrazu

METODY MOLEKULÁRNÍ CYTOGENETIKY – MODIFIKACE FISH – m-BAND (mnohobarevné pruhování)

- 1999
- mnohobarevná pruhovací technika s vysokým rozlišením, pomocí které lze analyzovat intrachromozomální přestavby (inverze, inzerce, delece) a mapovat místa zlomů na chromozomech

Nádorová cytogenetika

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

ONKOCYTOGENETIKA

základy

- zhoubné bujení je genetické onemocnění
- vznik nádoru (maligní transformace) je **mnohastupňový proces** – sled genetických změn – mutace genů řídících buněčné dělení, růst a diferenciaci, buněčný zánik, reparaci DNA, přestavby na úrovni chromozomů a genomu, narušení integrity genomu (defekty v genech zajišťujících chromozomovou stabilitu a přesnou mitotickou segregaci)
- mutace mohou vzniknout **de novo** před vznikem nebo během vývoje nádoru, některé je možné **zdědit** jako familiární predispozici k nádorovému onemocnění
- **nádorová buňka je charakterizována trvalým a nekoordinovaným dělením, vymkla se signálům, které řídí její funkci**
- maligní buňky mají během vývoje nádoru tendenci **akumulovat chromozomové abnormality** = získané chromozomové změny v důsledku poruchy regulačních mechanismů buňky (srovnej s kapitolou ZCA – vznik přestaveb v důsledku působení faktorů vnějšího prostředí). Je třeba je odlišovat od konstitučních, vrozených chromozomových změn (viz VCA).

ONKOCYTOGENETIKA

základy

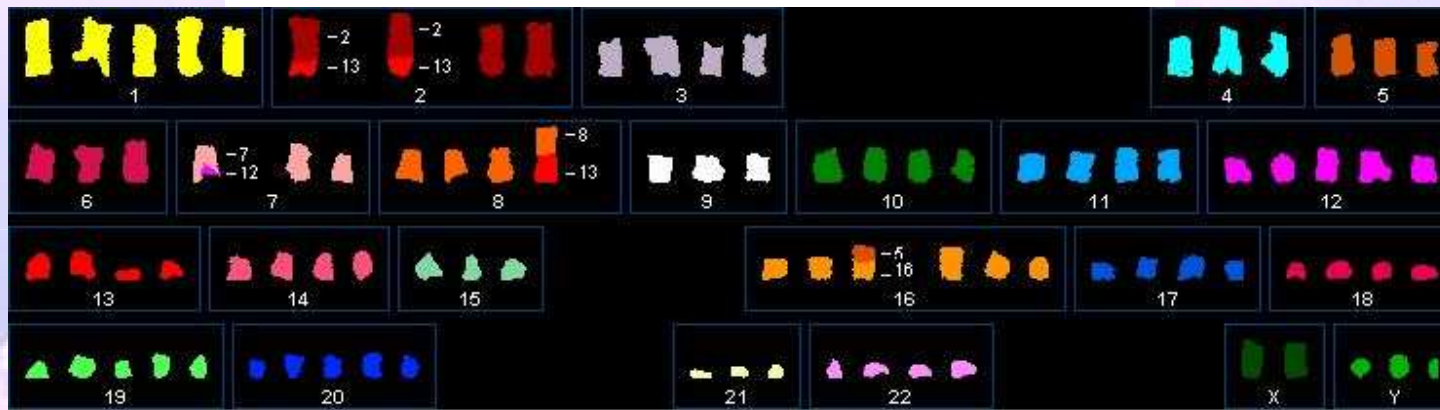
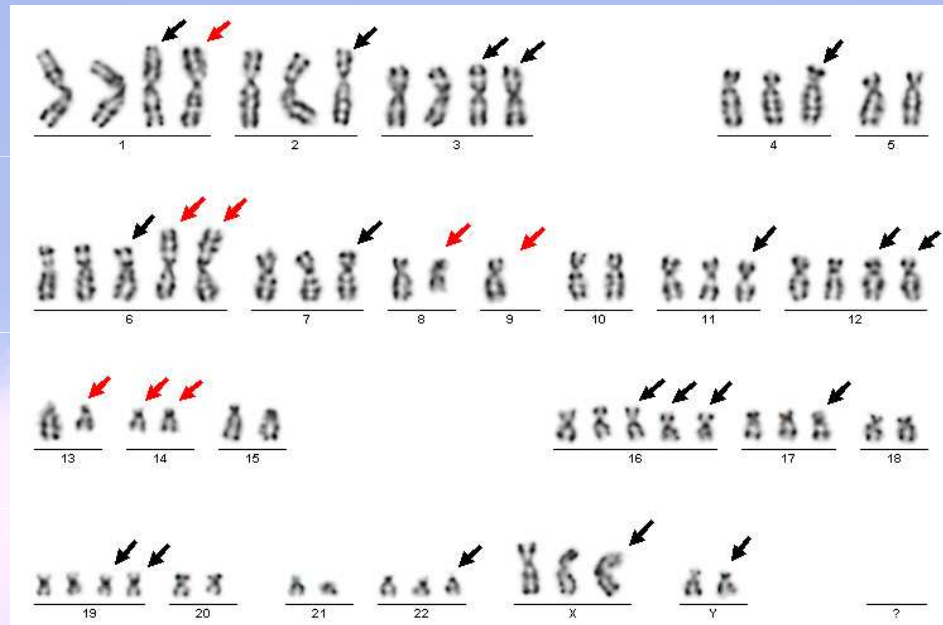
- **klon** – skupina geneticky identických buněk (maligní sublinie)
- chromozomové změny
  - **konstantní změny** – jsou **nenáhodné**, hrají **roli při vzniku** malignity
  - **aberace náhodné** – průvodní jev při progresi nádoru
  - **primární** – aberace, jimiž jsou ovlivněny geny, jejichž změna může vést **přímo k transformaci** postižené buňky v buňku nádorovou
  - **sekundární** (většina) – vznikly během vývoje maligního onemocnění
- **komplexní chromozomové změny** – charakteristický znak zhoubných nádorů zvláště v pozdějších stádiích progresu nádoru
  - hromadění nových strukturních a numerických změn chromozomů
- konkrétní chromozomové změny mohou být spojeny s **dobrou, středně dobrou nebo špatnou prognózou** vývoje onemocnění

ONKOCYTOGENETIKA

základy – komplexní karyotyp

ONKOCYTOGENETIKA

protoonkogeny - onkogeny

- **protoonkogeny** – normální geny přítomné ve všech buňkách, jsou zahrnuty do procesů regulace buněčné proliferace (buněčného dělení, růstu a diferenciaci) a reparace (opravy) DNA
- **onkogeny** – mutované („aktivované“) alely protoonkogenů, mutace vede k **zisku funkce** nebo **změně funkce** (atypická aktivace).
Usnadňují maligní transformaci.

ONKOCYTOGENETIKA

protoonkogeny - onkogeny

- typy aktivace – inserce
  - bodové mutace (mutace genu samotného nebo jeho regulačních oblastí)
  - chromozomové translokace (poziční efekt – protoonkogen se přesune pod vliv silného promotoru, začne se silněji exprimovat, fúzní protein má nádorové vlastnosti) – t(9;22) BCR/ABL, t(15;17) PML/RARA
  - genové amplifikace (zvýšení počtu kopií genu v genomu – u pokročilejších tumorů) - amplifikace onkogenu N-myc na chromozomu 2p u neuroblastomu
- účinek onkogenů je **dominantní** – stačí 1 mutovaná alela genů k přeměně fenotypu buňky z normální na rakovinnou (transformace)
- k transformaci buňky je třeba nahromadění většího počtu genetických změn – nestačí aktivace 1 onkogenu
- příklady onkogenů – MYC, ABL

ONKOCYTOGENETIKA

tumor supresorové geny

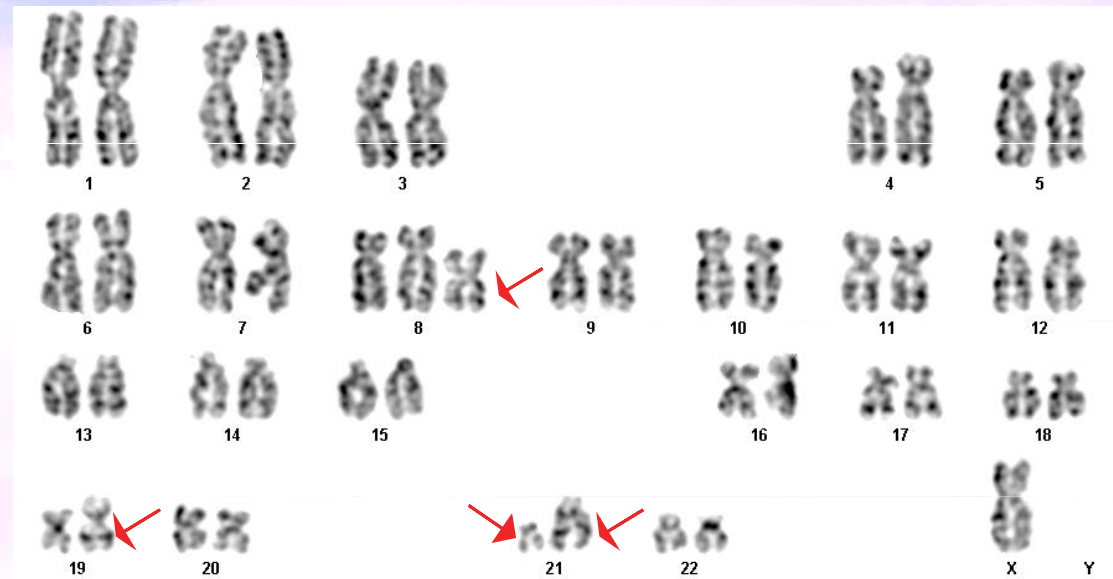
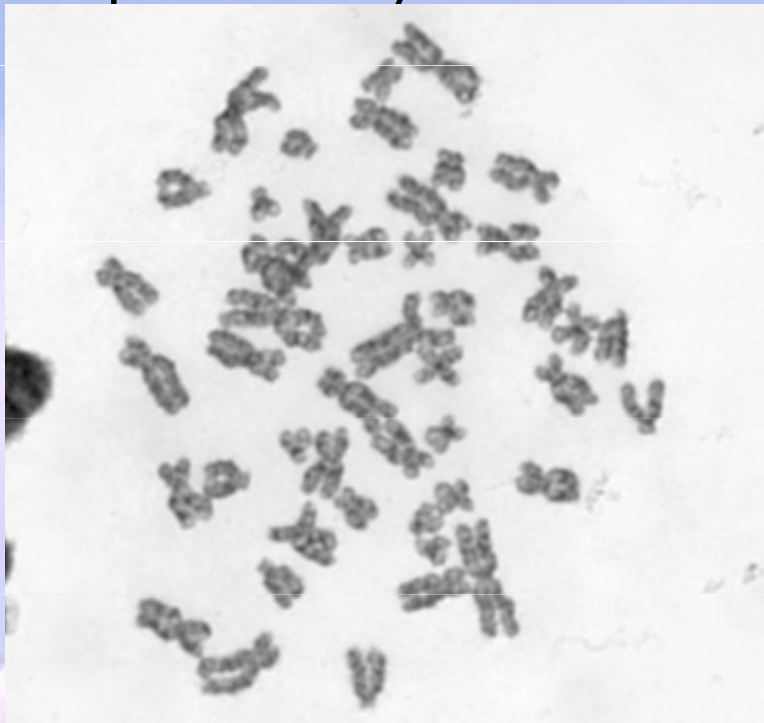
- **tumor supresorové geny (antionkogeny)** – normální buněčné geny, jejichž funkcí je zabránit nekontrolovanému dělení buněk. Řídí buněčné dělení a diferenciaci, zabráňují tvorbě metastáz regulací buněčného cyklu, kontaktní inhibicí růstu buněk, reparací DNA. Jejich onkogenicita se projeví při **ztrátě funkce (inaktivaci) obou alel genu.**
- účinek tumor supresorových genů je **recesivní** – k iniciaci nádorového procesu musí být inaktivovány obě alely genu nacházející se na homologních chromozomech
- mutační mechanismy – mutace vedoucí k inaktivaci obou alel genu
  - ztráta (delece) celého genu (1 delece může být zděděná, druhá získaná)
  - ztráta části chromozomu
  - ztráta celého chromozomu
- příklady tumor supresorových genů – gen RB1 chr. 13, gen WT1 chr. 11

ONKOCYTOGENETIKA

hodnocení preparátů

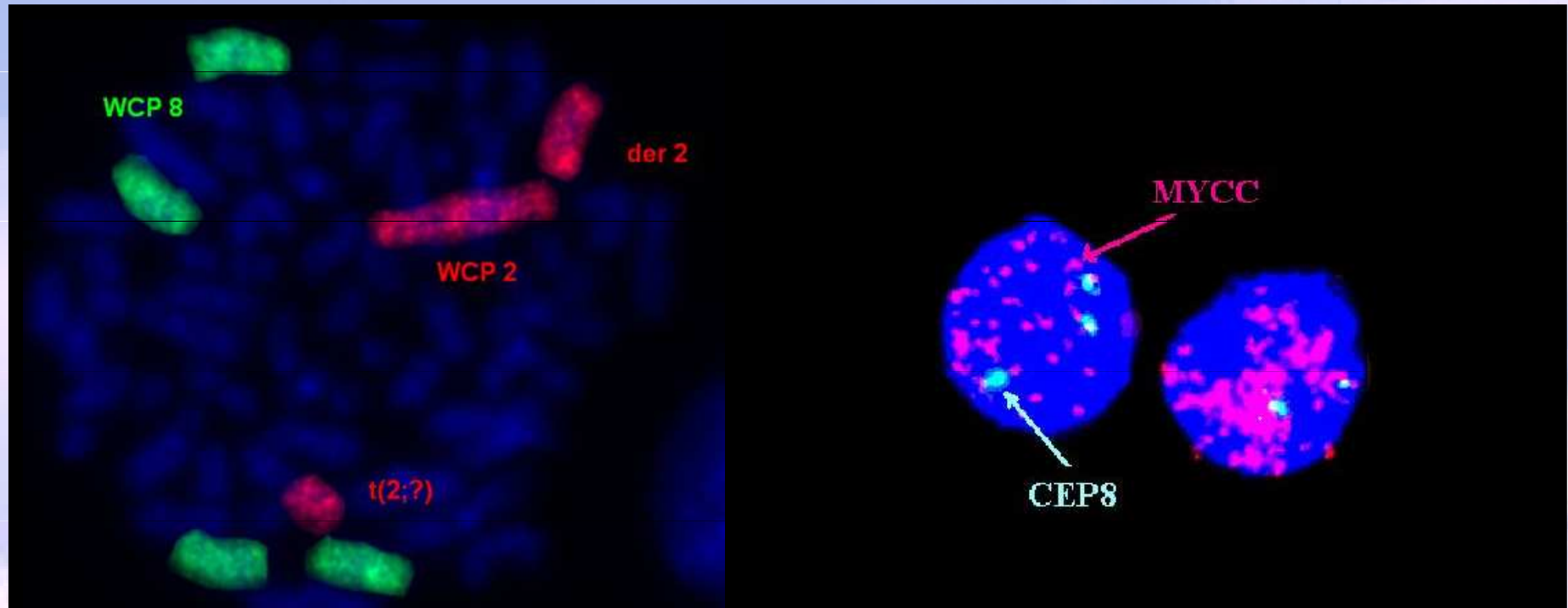
- metodami klasické cytogenetiky – G pruhování chromozomů, stanovení **karyotypu maligních klonů** (světelný mikroskop, počítačový dokumentační systém)

ONKOCYTOGENETIKA

hodnocení preparátů

- metodami molekulární cytogenetiky (FISH) – v interfázi nebo metafázi

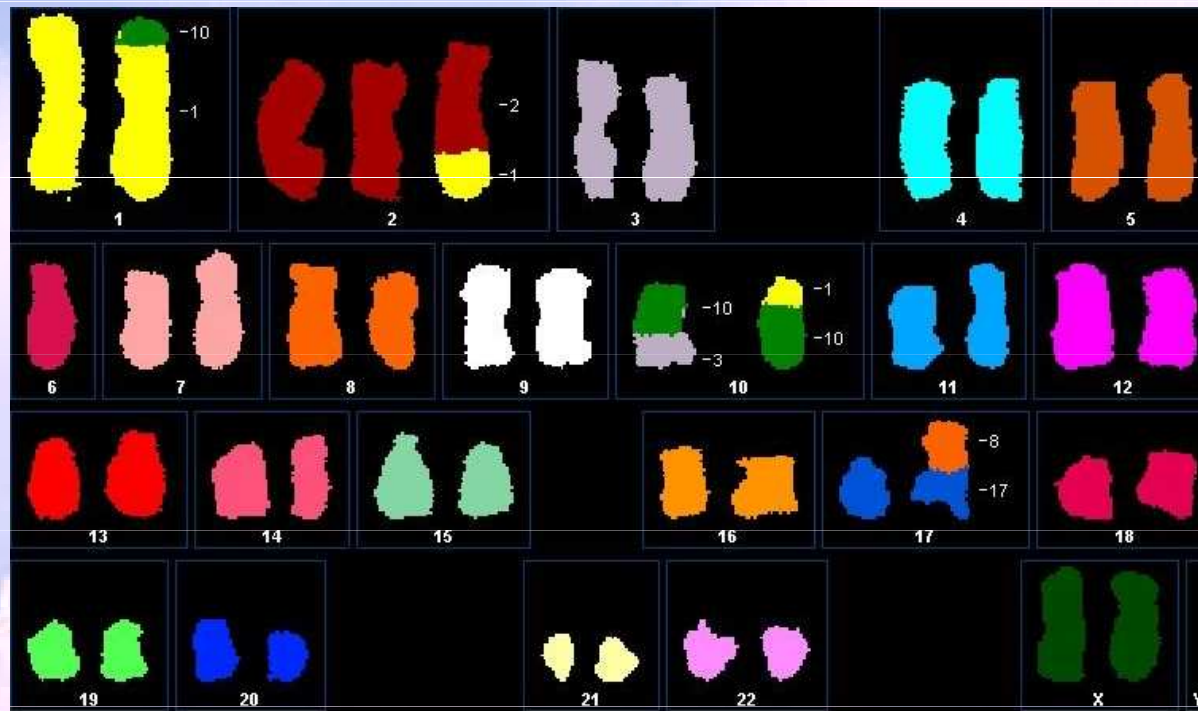
celochromozomové sondy – analýza
na metafázních chromozomech

centromerická (CEP8) a lokus specifická
(MYCC) sonda – analýza v **interfázi**

ONKOCYTOGENETIKA

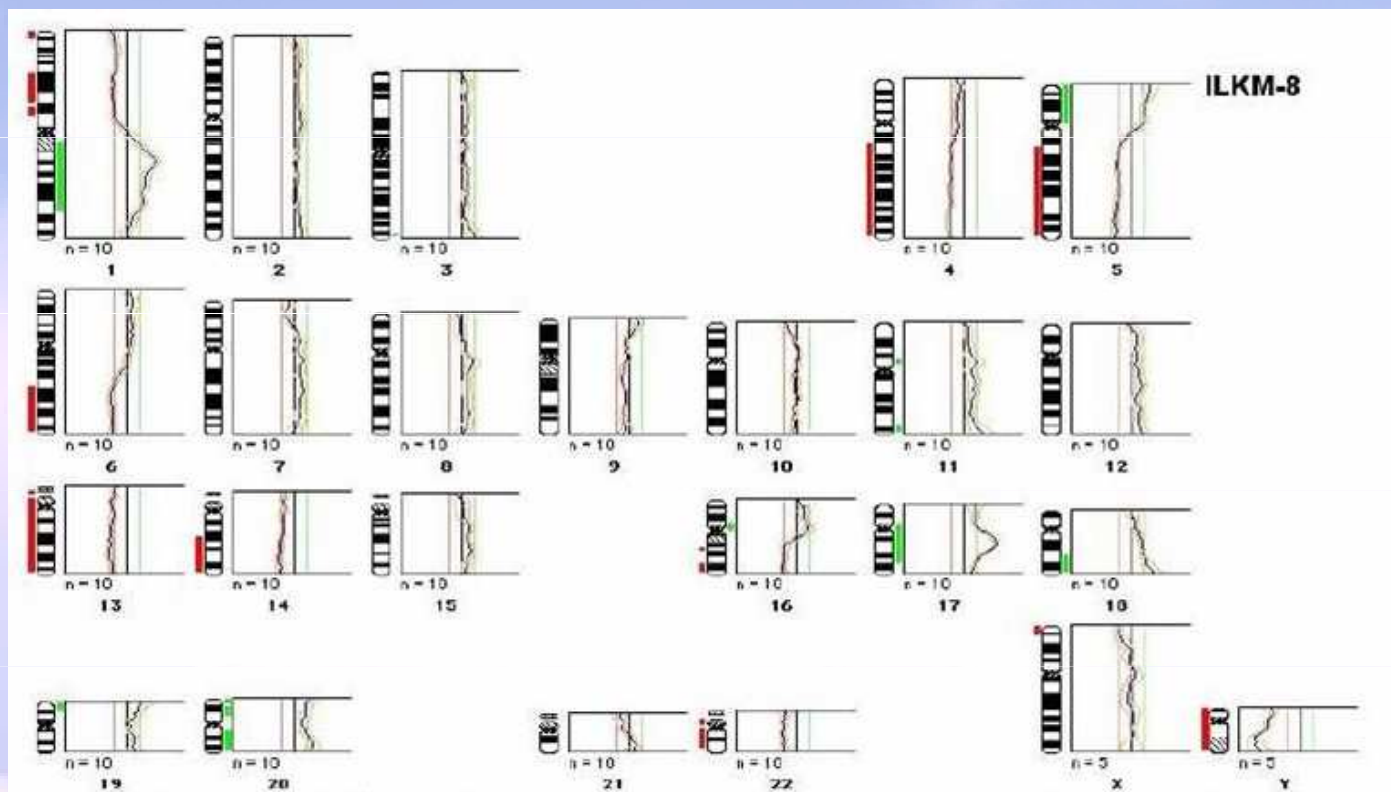
hodnocení preparátů

- metodami molekulární cytogenetiky (SKY) – ukáže mnohem větší rozsah abnormalit než je viditelný pruhovacími metodami

ONKOCYTOGENETIKA hodnocení preparátů

- metodami molekulární cytogenetiky (CGH)

Obr. 7: Metoda CGH. Výsledek u pacienta s mnohočetným myelomem. CGH Data Base (url 14).

ONKOCYTOGENETIKA

typy chromozomových změn

- chromozomové změny - **početní**
  - **aneuploidie** – jev, kdy dochází k chybění nebo nadbytku chromozomů v buňce (nondisjunkce)
  - **aneuzomie – hypoploidie** (hypohaploidie – **počet chromozomů menší než haploidní (23)**, hypodiploidie – počet chr. je menší než diploidní (46) , hypotriploidie - ....menší než triploidní (69), hypotetraploidie - ....menší než tetraploidní (92) atd.) – (multipolární mitózy, aneuploidie)
  - **hyperploidie** (hyperhaploidie – **počet chromozomů větší než haploidní**, hyperdiploidie - ....větší než triploidní atd.) - (endomitóza)

Vznikají v důsledku **poruch mitózy** – nondisjunkce (chybný rozchod chromozomů) v **mitóze**, endomitóza (v S fázi buněčného cyklu dojde k replikaci DNA, ale chromozomy se v mitóze nerozcházejí, jádro se nedělí, tzn. počet chromozomů je zdvojený (nebo znásobený, pokud proces proběhl vícekrát)), multipolární mitózy (abnormální redukce počtu chromozomů).

ONKOCYTOGENETIKA

typy chromozomových změn – aneuploidie

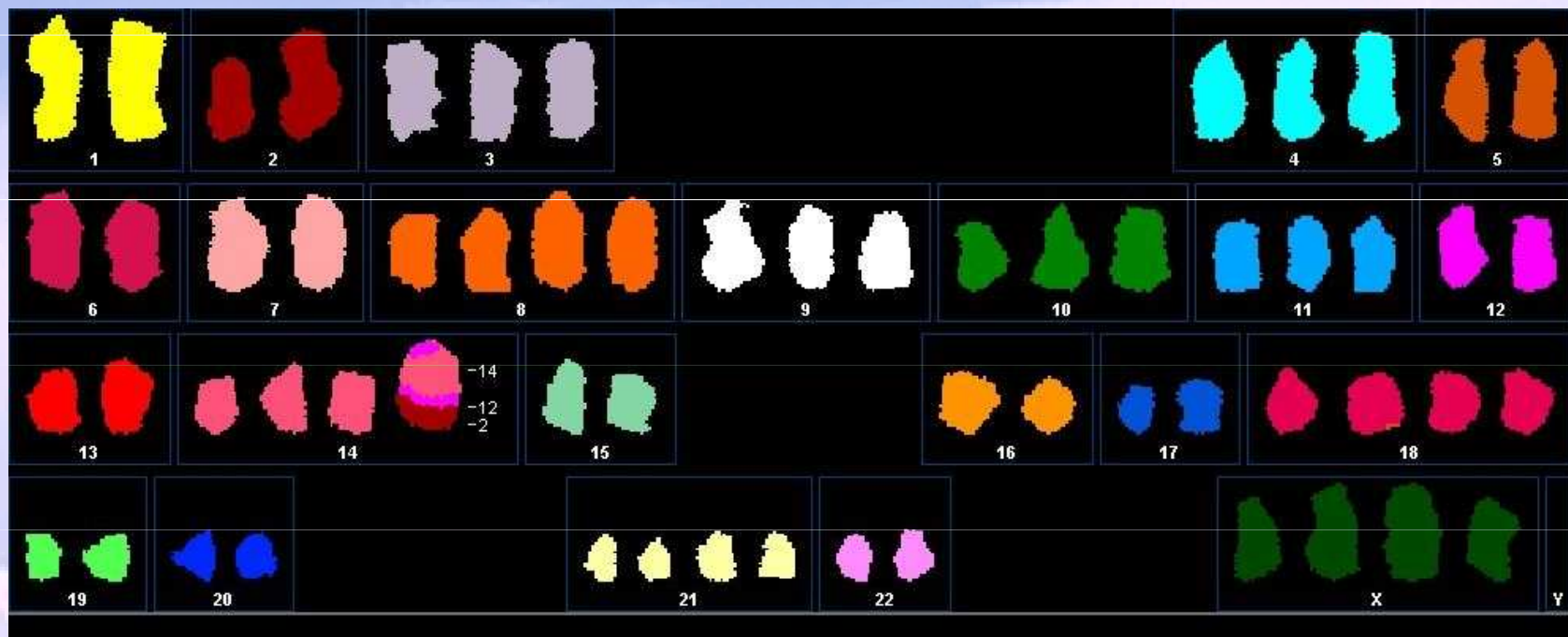
47,XX,+8

ONKOCYTOGENETIKA

typy chromozomových změn – aneuzomie

abnormální počet chromozomů v karyotypu maligního klonu

ONKOCYTOGENETIKA

typy chromozomových změn

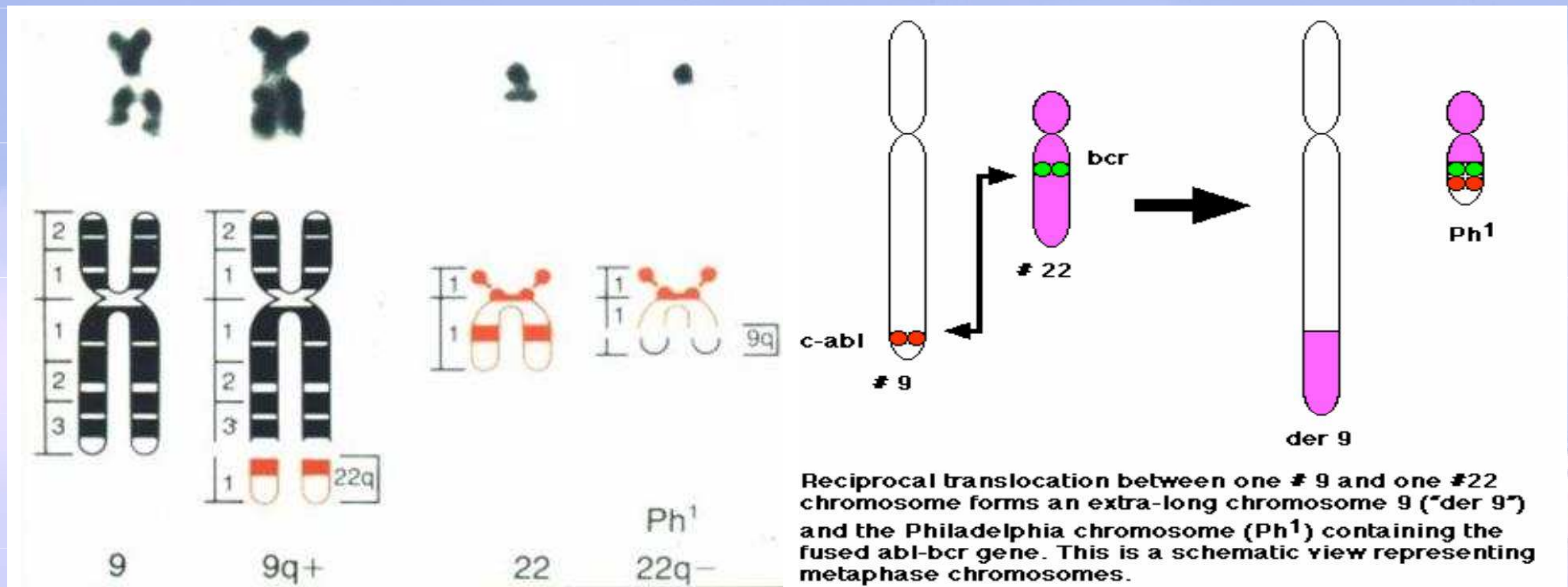
- chromozomové změny - **strukturní**
změny, které lze nalézt klasickým karyotypováním:
    - **translokace** – balancované (výměny chromozomových segmentů mezi dvěma, zpravidla nehomologními, chromozomy, v karyotypu je zachováno normální množství chromozomového materiálu)
      - nebalancované (část chromozomu chybí (parciální monozomie), část přebývá (parciální trizomie, tetrazomie, atd.)
    - **inverze** - na jednom chromozomu vzniknou 2 zlomy, segment mezi nimi se otočí o 180° a opět se začlení do chromozomu
    - **delece** - ztráta úseku chromozomu, který způsobuje vznik nebalancovaného karyotypu (parciální monozomie), terminální nebo intersticiální
    - **amplifikace** - v buňce je přítomno mnoho kopií nějakého segmentu genomu
    - **izochromozomy, ring chromozomy, marker chromozomy**
- metodami molekulární cytogenetiky potvrzujeme nálezy klasické cytogenetiky a nalézáme další přestavby, které nejsou viditelné na chromozomech s G-pruhou:
inverze, translokace, delece malých úseků, odhalí původ marker chromozomů, ring chromozomů .....

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - translokace

- t(9;22) – reciproká translokace

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - translokace

- t(9;22) je specifickým markerem CML (chronická myeloidní leukemie)

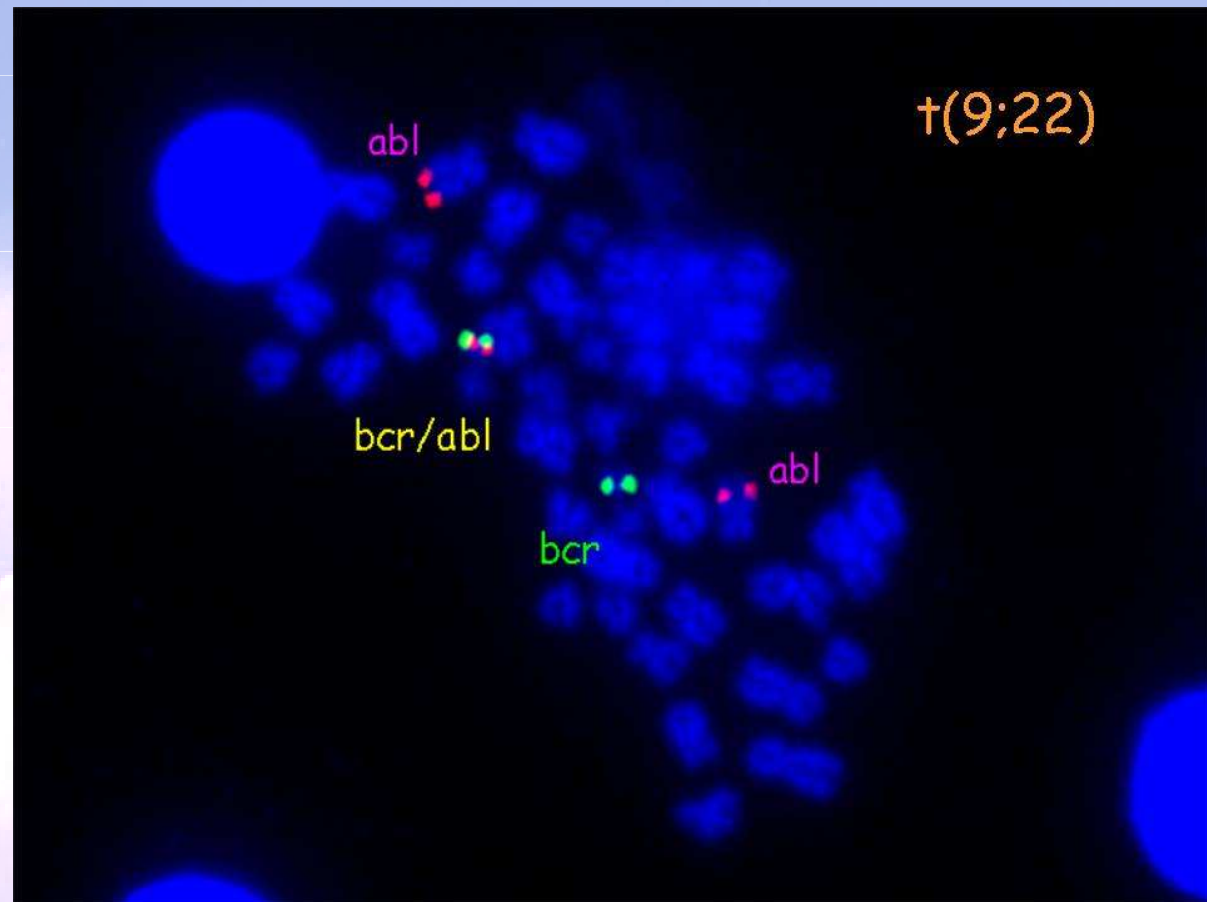
- Ph chromozom, obsahuje fúzní (chimérický, hybridní) gen BCR/ABL

Na chromozomu 9 se v oblasti, kde dochází ke zlomům, nachází gen ABL, na chromozomu 22 gen BCR. Při translokaci dochází k výměně částí genů, vznikají fúzní geny BCR/ABL a ABL/BCR. Proteiny, které vznikají expresí těchto genů, získávají nové funkční vlastnosti oproti původním genům BCR a ABL. Z hlediska onkocytogenetiky má význam **gen BCR/ABL, který podmiňuje vznik CML.**

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - translokace

- FISH detekujeme přestavbu BCR/ABL, lokus specifická sonda umožňuje vyšetřovat i interfázní jádra - vznik fúzního signálu u fúzního genu (změna barvy signálu - žlutá, samostatné signály zelená a červená)

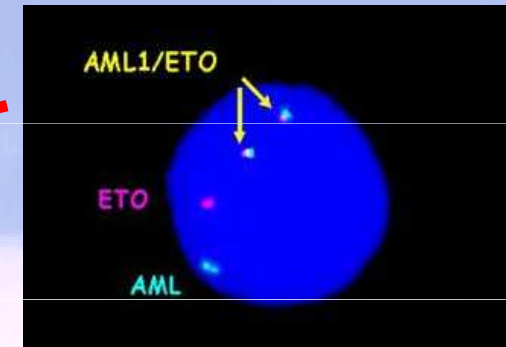

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - translokace

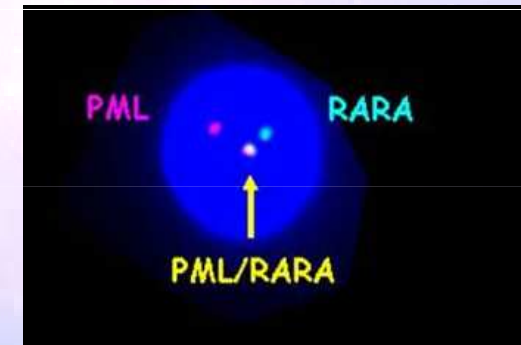
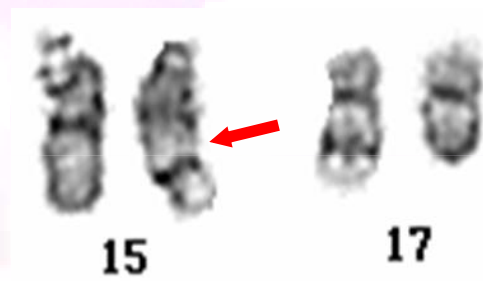
- další časté translokace:

- t(8;21) – fúzní gen AML1/ETO
AML-M2 (akutní myeloidní leukemie podtyp M2)

lokus specifické sondy, vznik fúzního signálu, v interfázním jádře

- t(15;17) – fúzní gen PML/RARA
AML-M3

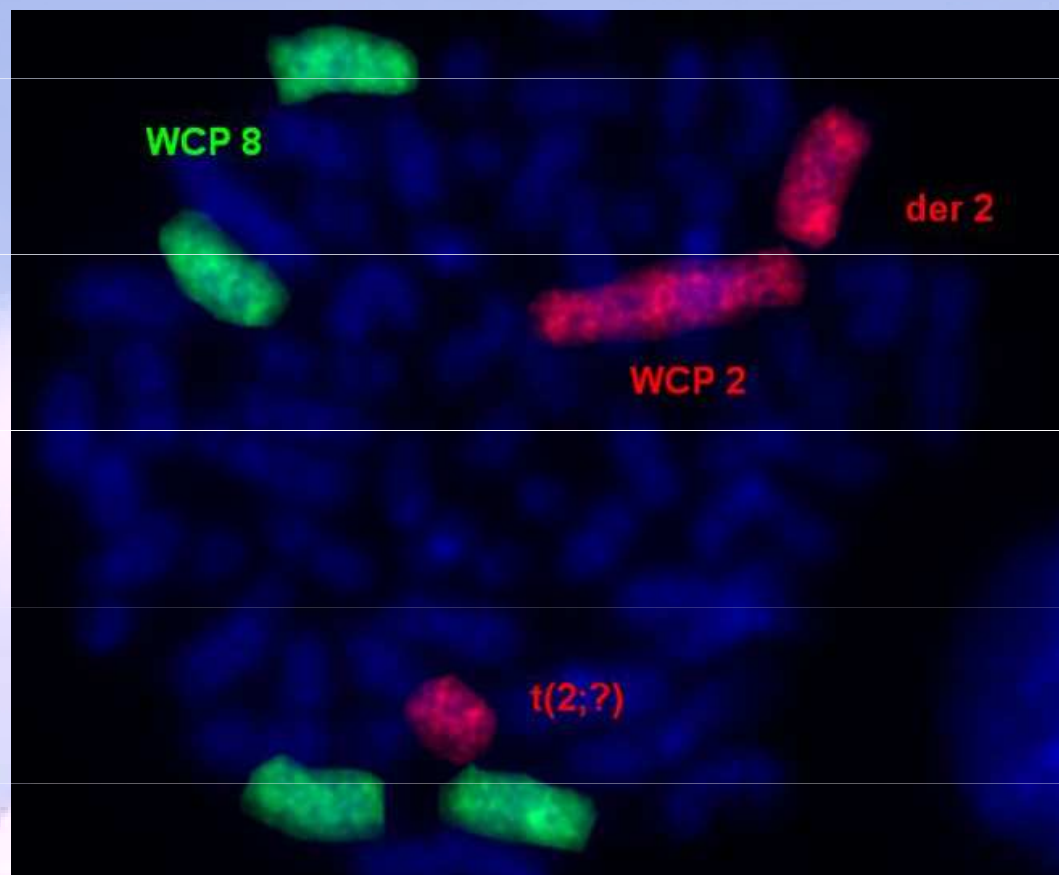

- translokace s chromozomem 8, místo zlomu v protoonkogenu c-MYC
lymfomy

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - translokace

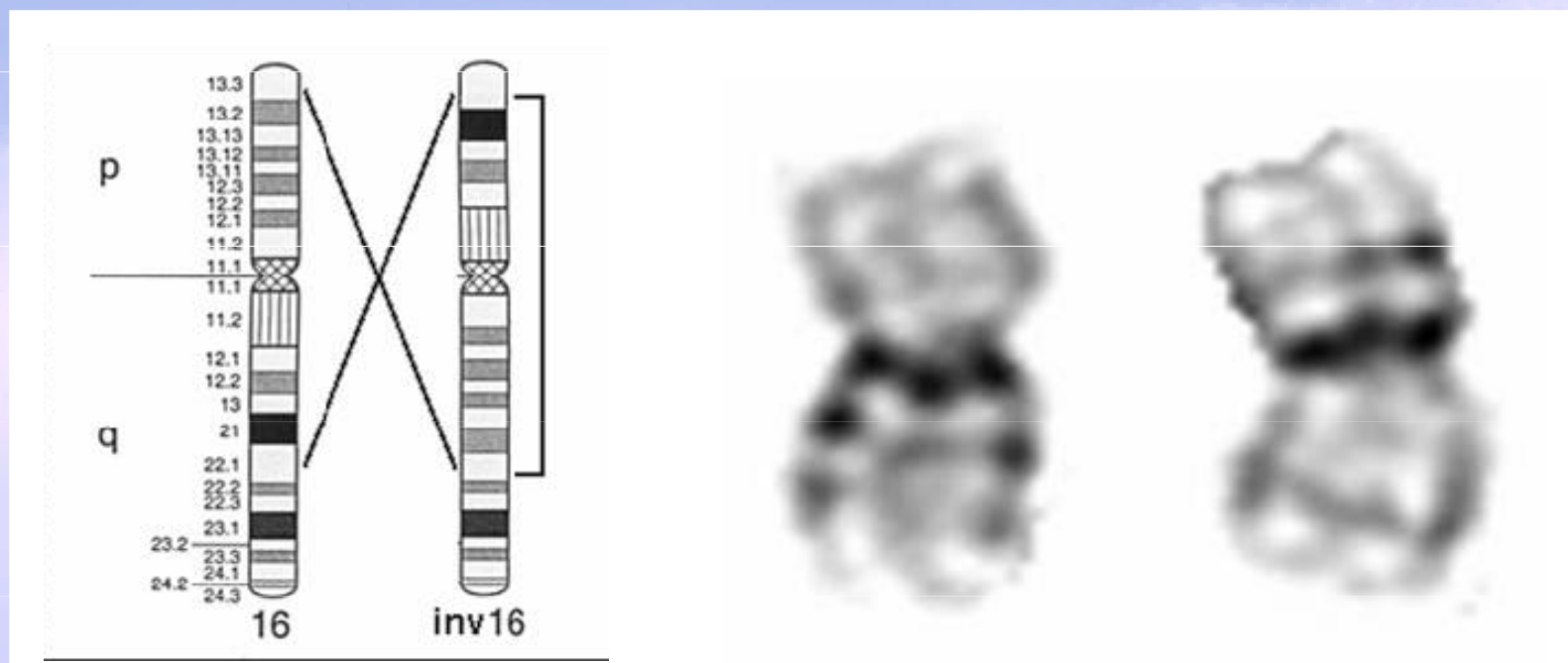

potvrzení translokace u onkologických pacientů pomocí celochromozomových sond na metafázních chromozomech

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - inverze

- **inv(16) – AML-M4 Eo**

ONKOCYTOGENETIKA

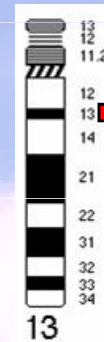
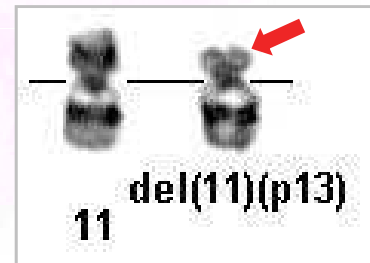
příklady typických chromozomových změn - delece

- jsou spojeny se ztrátou částí chromozomů většího nebo menšího rozsahu
- nacházíme je především u solidních nádorů, ale i u hematologických malignit

- **delece u solidních nádorů**

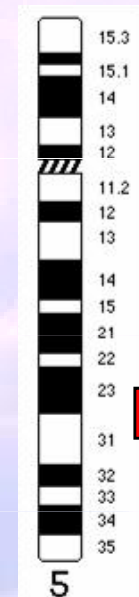
- delece tumor supresorového genu RB1
chr. 13q – retinoblastom (nádor sítnice)

- delece protoonkogenu WT1 chr. 11p
– Wilmsův tumor (nádor ledvin)

- **delece u leukemií**

- delece 5q až úplná ztráta chromozomu 5 (různý rozsah delece)
  - delece 11q často v oblasti genu MLL

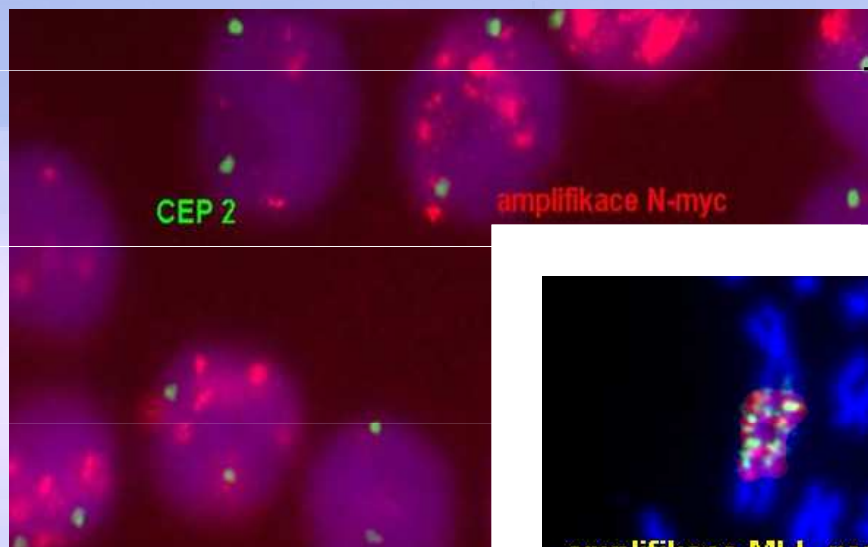
červeně označená oblast – kritická oblast, která chybí vždy

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - amplifikace

- **genová amplifikace** – v buňce je přítomno mnoho kopií nějakého segmentu genomu

- homogenně se barvící oblasti (HSR) - několik tisíc genových kopií

- amplifikace onkogenu n-MYC

u neuroblastomu (zelený signál – centromerická sonda, červený signál – lokus specifická sonda) – analýza v interfázním jáře – amplifikovaný materiál z jednoho chromozomu rozložen po celém jádře, chromozom despiralizován

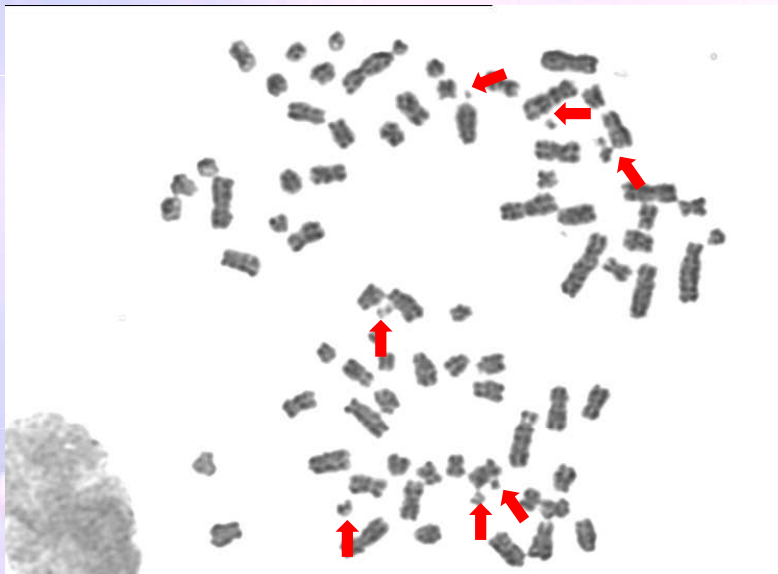
- amplifikace genu MLL u leukemií

(lokus specifická sonda) – analýza na metafázních chromozomech – lokalizace HSR na chromozomu v místě lokalizace genu

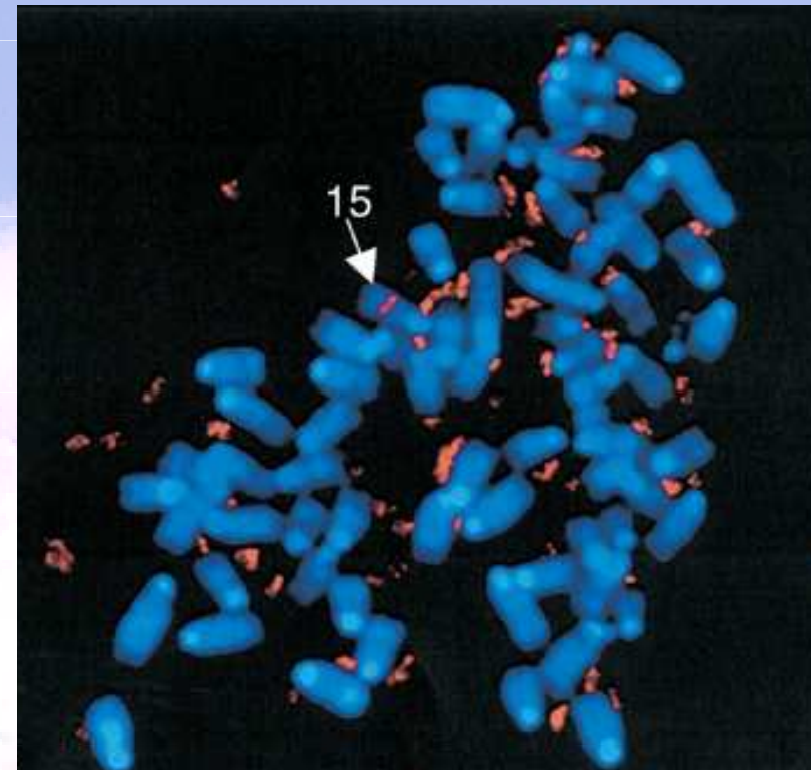
ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - amplifikace

- **genová amplifikace**
  - double minutes (DM) = velmi malé nadbytečné chromozomy – vznik rozpadem HSR - homogeneously stained regions (nalézáme je v mitóze – chromozomový materiál rozlámaný na malé kousky)

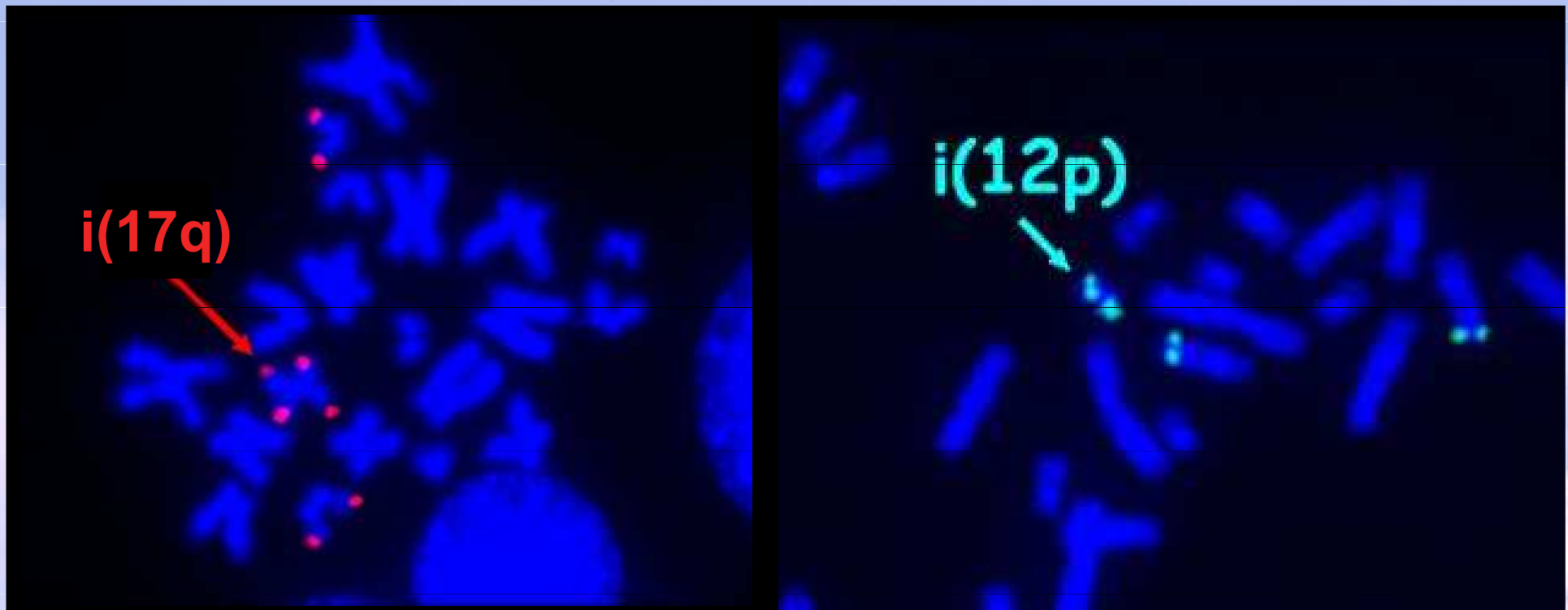
DM na chromozomech s G-pruhou

amplifikace onkogenu c-myc, vizualizováno FISH – obrázek převzat z prezentace „cytogenetika člověka“ PŘF UK

ONKOCYTOGENETIKA

příklady typických chromozomových změn - izochromozom

izochromozom 17q u dětského tumoru
(červený signál – telomerická sonda na oblast 17q)

izochromozom 12p u dětského tumoru
(modrý signál – telomerická sonda na oblast 12p)

VÝZNAM ONKOCYTOGENETICKÉHO VYŠETŘENÍ

- zpřesnění diagnózy
- stanovení prognózy onemocnění
- zjištění fáze onemocnění (remise, relaps)
- sledování úspěšnosti léčby (transplantace kostní dřeně při léčbě leukemií, chemoterapie)
- charakteristika dosud nepopsaných chromozomových abnormalit

TYPY NÁDORŮ VYŠETŘOVANÉ CYTOGENETICKY na OLG FN Brno

- HEMATOLOGICKÉ MALIGNITY (leukemie)
  - lymfoblastická leukemie – postihuje buňky lymfoidní vývojové řady
    - akutní (ALL) – nejčastější u dětí
    - chronická (CLL)
  - myeloidní leukemie – postihuje buňky myeloidní vývojové řady
    - akutní (AML) – t(15;17), t(8;21), inv(16)
    - chronická (CML) – **t(9;22) - Ph chromozom**
  - myelodysplastický syndrom (MDS) – dysplastické změny v hemopoetických řadách v kostní dřeni – del(5)
- SOLIDNÍ NÁDORY
  - všechny typy maligních nádorů u dětí – nádory CNS, Ewingův sarkom, Wilmsův tumor, osteosarkomy, lymfomy a další .....

Preimplantační genetická diagnostika

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

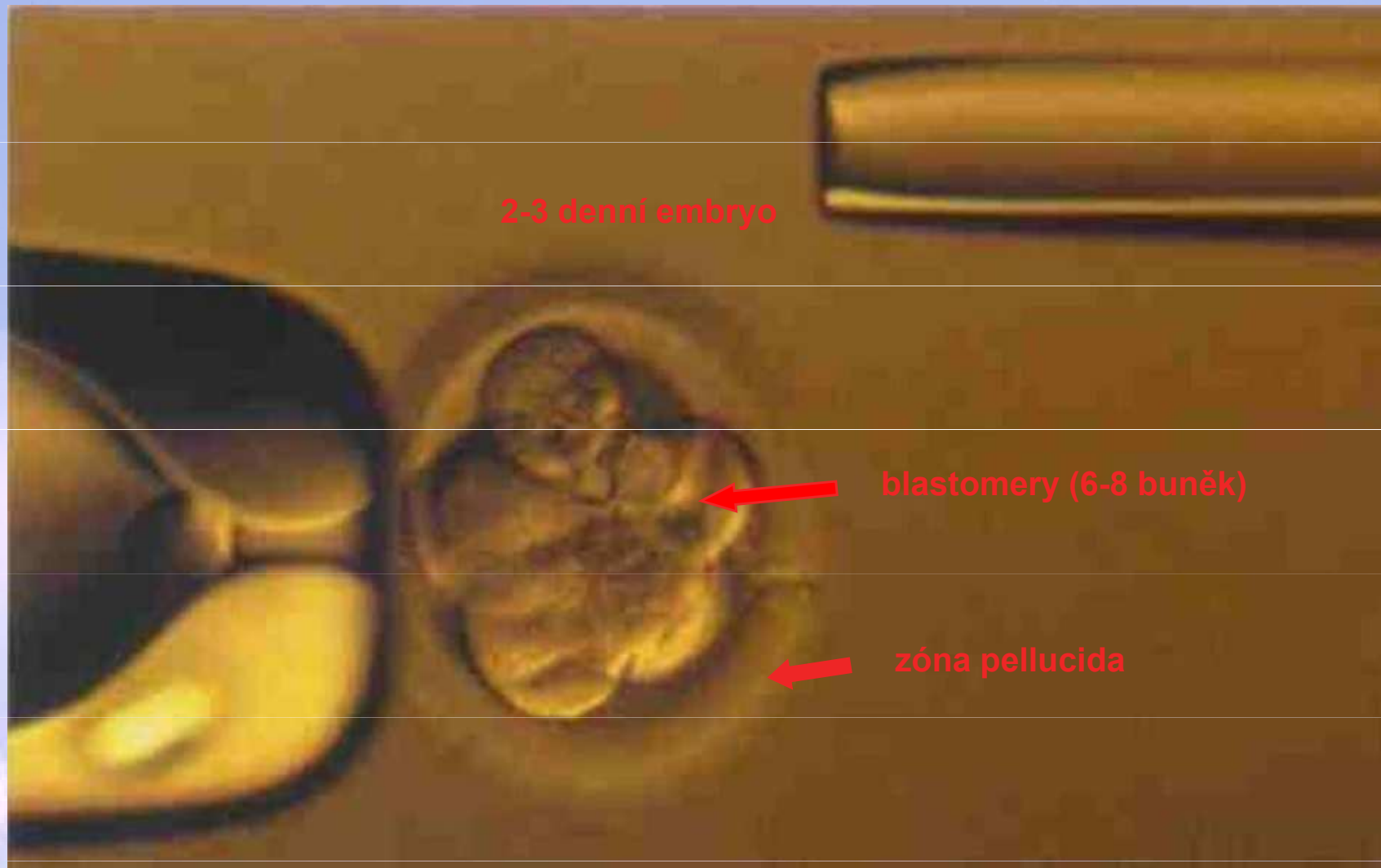
- časná prenatální diagnostiku, která je vázaná na techniky umělého oplodnění.
- genetické vyšetření jedné nebo dvou buněk (blastomer) odebraných z vyvíjejícího se vícebuněčného embrya (stáří 2-3 dny), lze odhalit genetické abnormality budoucího plodu
- k transferu do dělohy lze vybrat pouze embrya bez genetické zátěže
- cílem je zvýšit úspěšnost metod asistované reprodukce a snížit riziko spontánních potratů

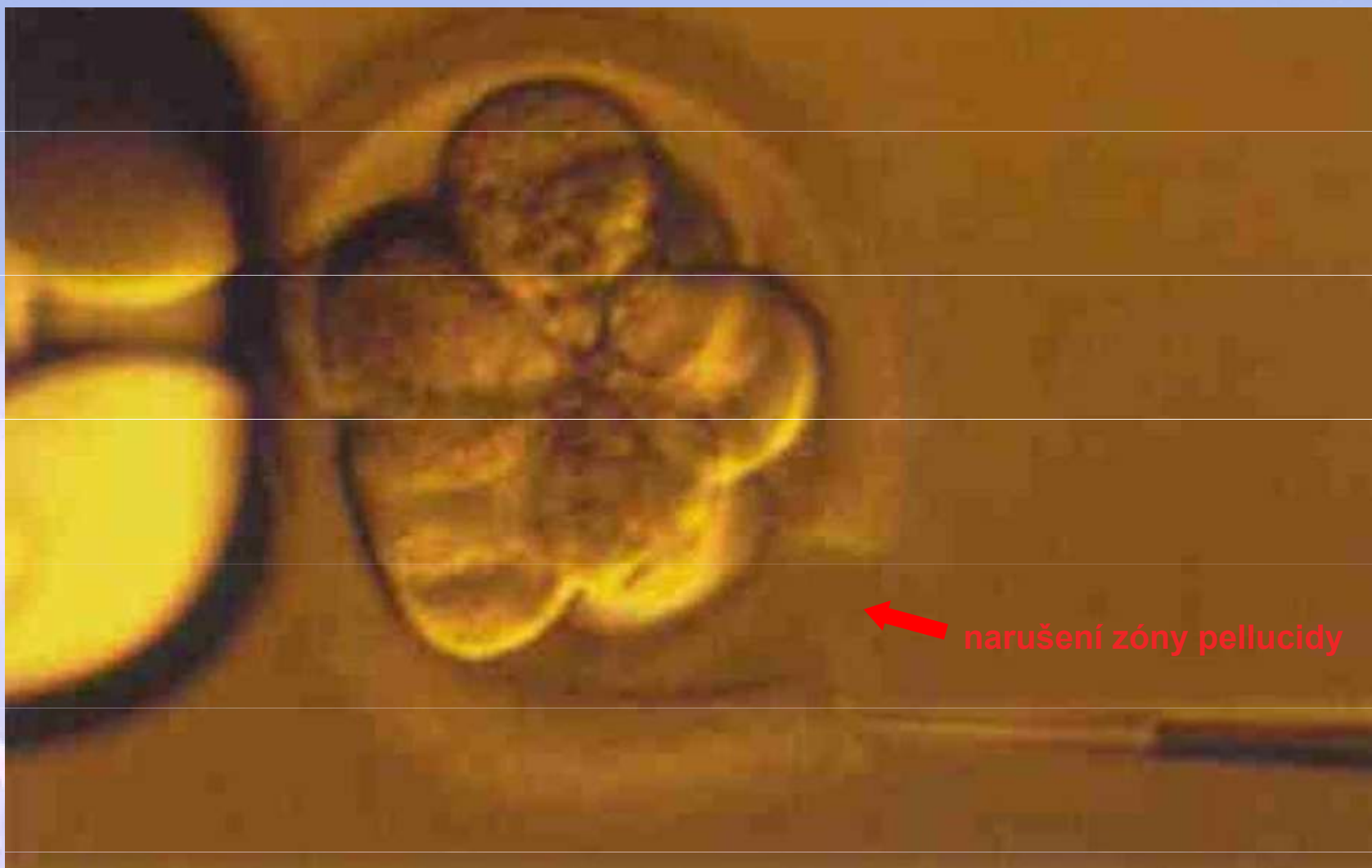
Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

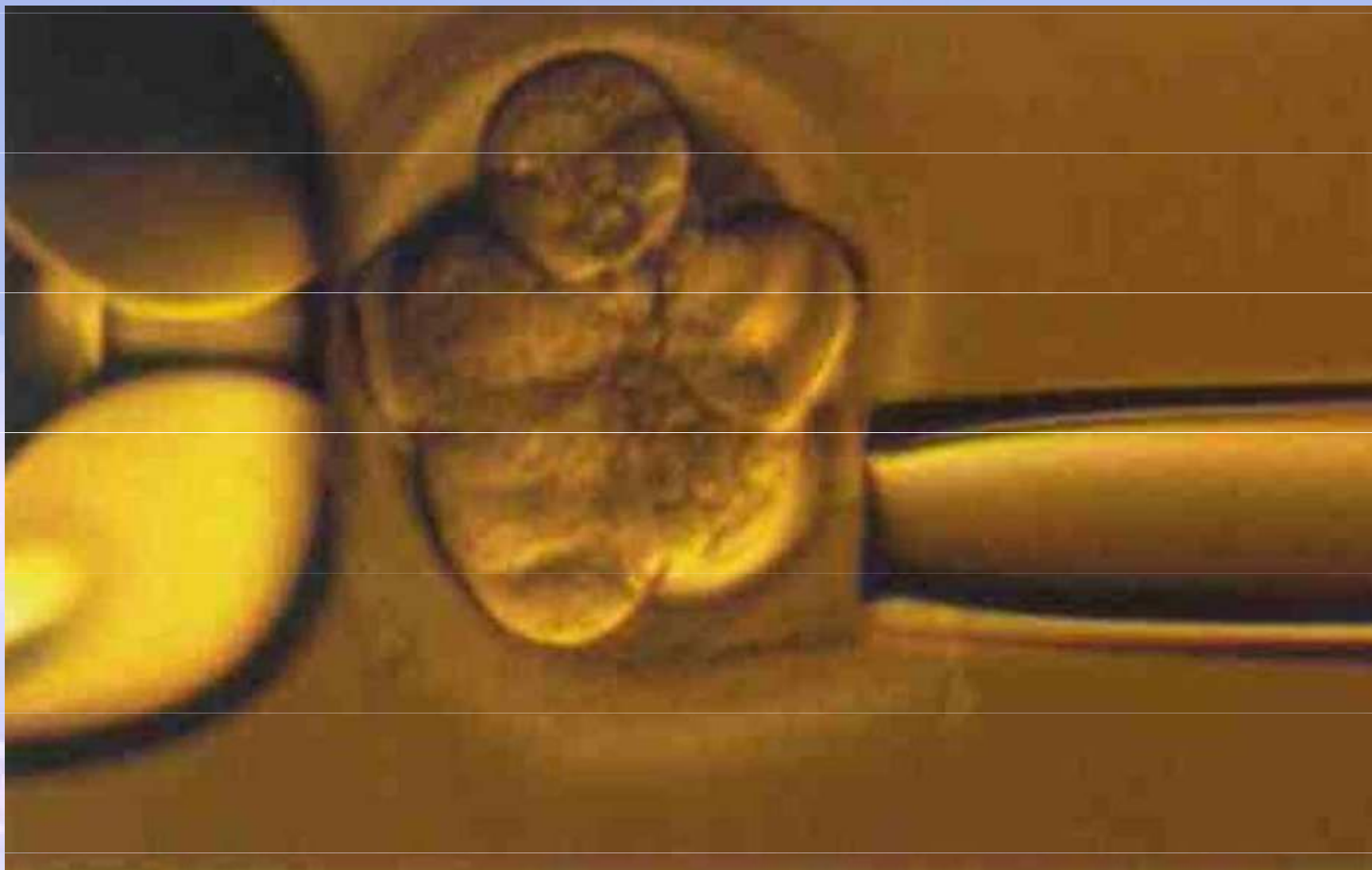
PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

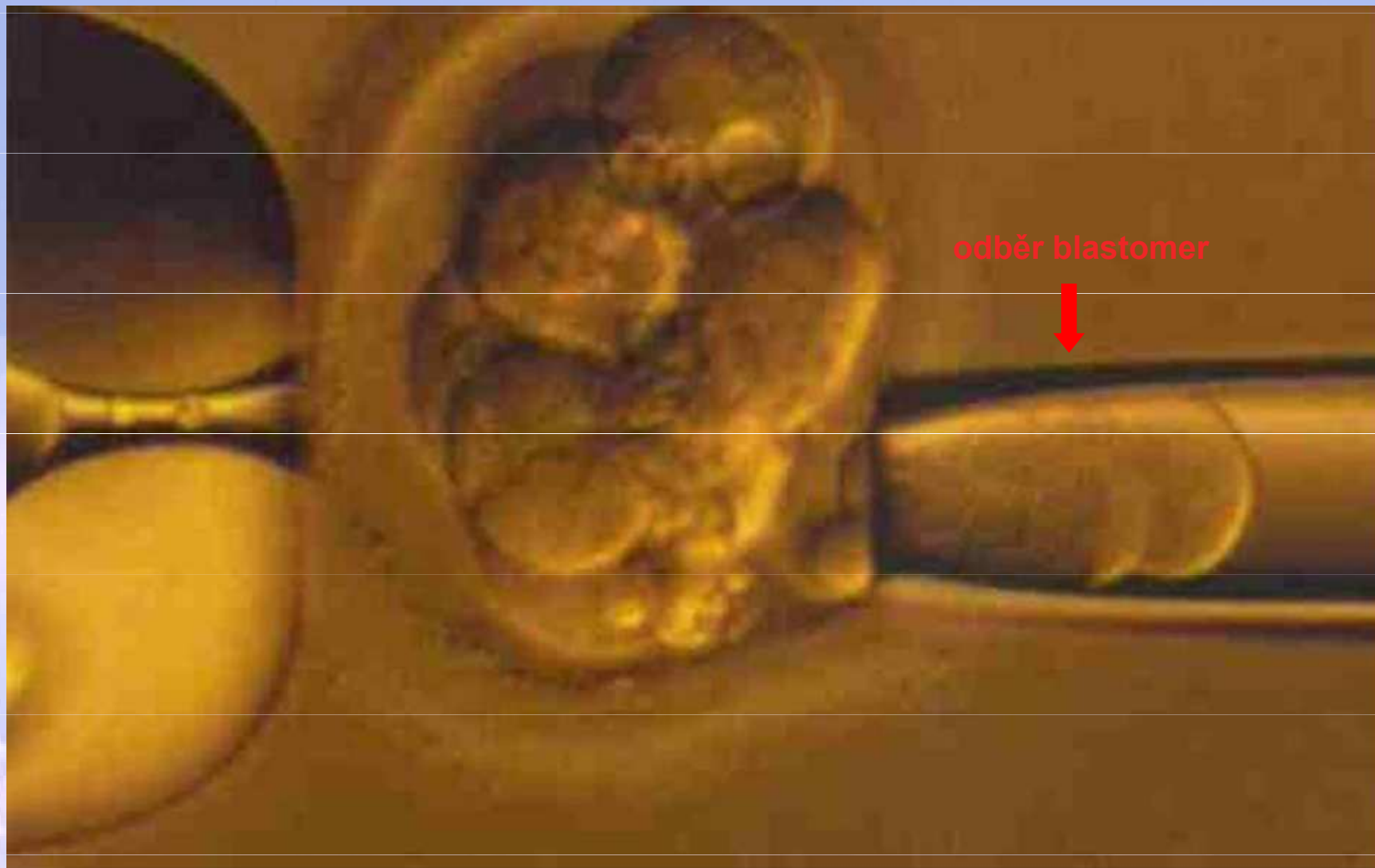
PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

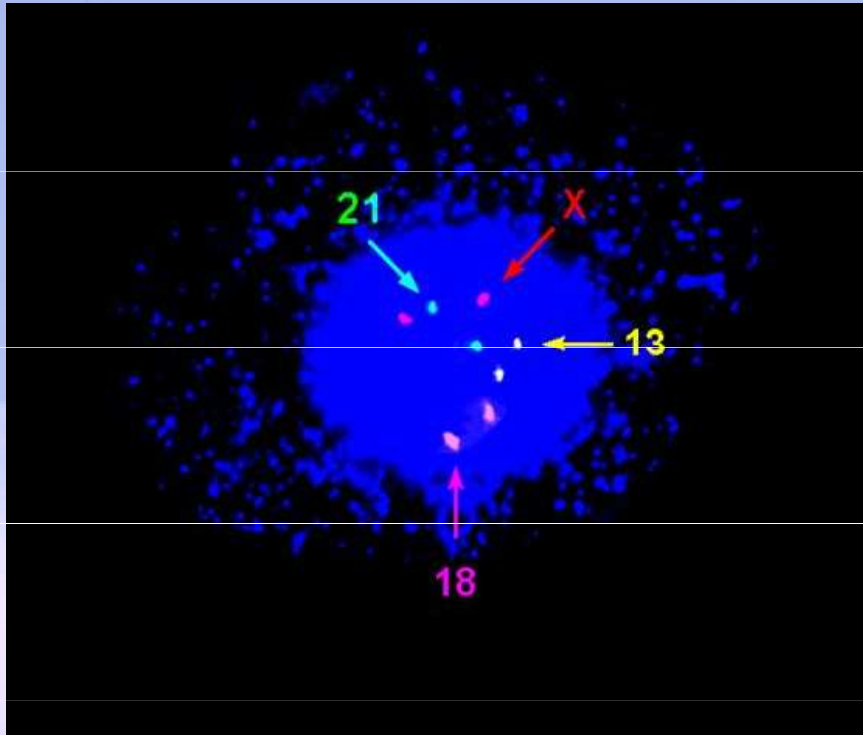
PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

PREIMPLANTAČNÍ GENETICKÁ DIAGNOSTIKA (PGD)

- aplikace FISH sond – detekce aneuploidií chromozomů
- možná cílená detekce dalších genetických onemocnění metodami molekulární cytogenetiky nebo molekulární genetiky

Omezení a rizika metody

- limitovaný počet buněk dostupných genetické analýze
- možné riziko narušení vývoje vyšetřovaného embrya
- není vyloučená jiná genetická vada
- doplnění PGD amniocentézou

Doporučená literatura

- Klinická genetika, Thompson 2001
- Základy klinické genetiky, Sršeň, Sršňová 1995, 2005
- Základy lékařské genetiky, Pritchard, Korf 2003

kontakt konzultace: mhanakova@fnbrno.cz

Vytvořilo Oddělení lékařské genetiky FN Brno

Děkuji za pozornost

